

cemal kutay kitaplığı 4

İSTİKLÂL SAVAŞININ MANEVİYAT ORDUSU

Cemal Kutay

birinci cilt

İstiklal Savaşı'nın Maneviyat Ordusu

Cemal Kutay

Posta Kutusu Yayınları - 1977

Cemal Kutay

(1909 Konya - 2006, İstanbul) Kürt kökenli Türk tarihçi ve yazar. Bedirhan Bey'in torunu ve Tahir Muhlis Kutay'ın oğlu olan Cemal Kutay, orta öğrenimini Kadıköy Lisesi'nde tamamladı. Anadolu Ajansı'nda 1924-1928 yılları arasında muhabirlik, Hâkimiyet-i Milliye'de istihbarat şefliği ve fıkra yazarlığı yapan Kutay, Konya'da Yeni Anadolu gazetesini ve Zaman dergisini, İstanbul'da Halk gazetesini, Millet dergisini çıkardı. Kutay, pek çok gazete ve dergide özellikle tarihi konularda yazılar yazdı. Cemal Kutay'ın basılmış halde 1987 kitabı vardır.

Cemal Kutay Kitaplığı ve Tarih Sevenler Kulübü

Cemal Kutay Kitaplığı ve Tarih Sevenler Kulübü, ünlü tarihçi yazar ve üstat Cemal Kutay'ın zengin ve eşsiz tarih hâzinesini yarınlara kalacak bir şekilde memleket tarih ve kültürü ile halk hizmetine sunmayı amaçlayan bir girişimdir.

Bu dizide Cemal Kutay'ın uzun yıllar önce yayınlanıp da yıllardır mevcudu kalmamış olan önemli eserleri, bugünkü dile uygulanarak ve tekrar gözden geçirilerek yayınlanacağı gibi, üstad Cemal Kutay'ın arşivindeki eşi bulunmaz ve paha biçilmez belgeler, dokümanlar ve notlar da birer kitap halinde gün ışığına çıkarılacak ve tarihe mal edilecektir.

Her gün yeni olaylardan geçen ve bir oluşum içinde bulunan Türkiyemiz'de tarihi bilmenin ayrı bir önemi olduğu muhakkaktır. Günün olaylarına daha sağlıklı ve gerçekçi bir gözle bakmamızı sağlayacak tarih bilgisini, en güvenilir ve sağlam bir biçimde bu dizi elinizin altına getirecektir. Cemal Kutay Kitaplığı, eşi bulunmaz bir tarih hazinesi olacaktır.

Bu kitaplar, en az bir yıldan önce bayilere ve kitapçılara verilmeyecek, doğrudan doğruya abonelere, yani Cemal Kutay Kitaplığı ve Tarih Sevenler Kulübü üyelerine postayla gönderilecektir.

Her ay bir kitap halinde yayınlanacak Cemal Kutay Kitaplığının eserlerini edinmek için başvurulacak adres: CEMAL KUTAY KİTAPLIĞI P.K. 167 - İSTANBUL adresidir. Bu adrese başvuranlara ayrıca broşür ve üye fişi gönderilir.

Elinizdeki Kitap

1919'un manzarasını gerçekçi çehresiyle BÜYÜK NUTUK'unda Atatürk çizer: «Olmayanların en acısı ve arananı «UMUT»tur... Maddî yokluk öylesine derin ve çoktur ki, bu imkansızlıklar içinde kurtuluşu sağlayacak ümîd fidanının yeşerebileceğini düşünmek hayâllerin en tatlısı, amma en uzağıdır.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, hiç de tutunacak dal ümidi verememiş yedi günlük araştırdıktan sonra, Amasya protokolü için yola çıkmış, ilk durak yeri Havza'ya erişmiştir. Burada katılmaları kararlaştırılmış olanlardan sadece dört kişiyi bulabilmiştir. Bindiği otomobil, Birinci Dünya Savaşında Ordu Kumandanlarının makam arabası olan açık Benz-Mercedes'tir. Hurdadır, ikide bir bozulmaktadır. Havza'dan ayrılışlarından kısa süre sonra yine durmuştur ve şoförle Kurmay Başkanı Miralay (albay) Kâzım Bey (rahmetli general Kâzım Dirik) onarımla uğraşırken, O, beraberine başyaveri Cevad Abbas Beyi (rahmetli Cevad Abbas Gürer) alarak, biraz ileride tarlasını süren çiftçinin yanına gitmiştir.

Cevad Abbas Gürer'i dinliyoruz:

«— Bu, yaşlı ve kılık-kıyafeti ile ötekiler gibi perişan bir köylü idi. Zayıf öküzlerinin güçlkle sürdüğü karasabanına abanmış bedenine dikkatle bakınca, bir kolunun sakat olduğunu gördüm. Gelişimizle hiç ilgilenmemiş gibiydi. Bütün dikkati, zorlukla yürüttüğü sabanının çizgisinden şaşmamasında toplanmıştı. Paşa, her zamanki yumuşak tonuyla seslendi:

«— Merhaba... Kolay gelsin...»

Çifçi durdu, bize baktı ve kısaca «— Sağ olun... » cevabından sonra, sınıra erişmiş hayvanlarının başını ters yöne çevirdi, «— Dehe ...» dedi.

İstisnasız herkesle konuşmak geleneği, mizâcının temeli olan Mustafa Kemal yakından bildiği Türk konukseverliği ve yabancıya ilgi alışkanlığına ters düşen bu ilgisizlik önünde hiç irkilmedi. Tam tersine, bundan o günün ruh yapısı gerçeklerini daha derinden kavramak isteğiyle köylünün yanına kadar yürüdü, bir sigara uzattı:

«— Yorulmuşa benzersin... Bizim de yolumuz uzak... Şu ağacın

gölgesinde bir kaç lâf etsek... »

Köylü, o zaman karşısındakinin, pek rastlanmıyan yüzüne dikkatle baktı, cevap vermeden sabanının başından ayrıldı, ağaç gölgeğinde yanyana oturunca önce hoşbeşten sonra Paşa, «asıl konu»ya girdi:

«— İngilizler Samsun'a asker çıkaracaklarmış... Senin memleketten haberin yok gibi, ne de rahat tarla sürmen var... Sanki başka dünyada yaşıyor gibisin... »

Köylü, sigarasından derinden ardı ardına iki nefes çekti, sonra, şüphesiz ki zamanlardır kendi ruhunda ve hatta vicdanında yaptığı tartının acı sonucunu, cilt cilt kitabın anlatamıyacağı kadar açık ve sert ortaya döktü. Karşısındakini «bir söz ve kudret sahibi devlet adamı» gibi görüyor, amma kim olduğunu da bilmiyordu:

«— Bak Efendi, dedi. Babamı bir kez gördüm. Çocuktum. Yemen'e gitti, bir daha dönmedi. Üç erkek kardeşten büyüğü benim. Naha çolak kolum, Çanakkale'den böyle döndüm. İki küçük kardeşten birinin Galiçya'dan *[1914-1918 Birinci Dünya Savaşında Rus'larla Alman-Avusturya-Macaristan Ordularının en çetin ve uzun süreli savaş olanı... Bugün bir bölümü Rus, ötekisi Polonya sınırları içindeki savaş alanına, Rusların ağır basmaları üzerine bir kolordumuz, Almanlara yardım için gitmiş, büyük başarılar elde etmiş, Bükreş'e girmişti. Tarihte iki defa Türkler, Vistul sularına eriştikleri zaman Polonya istiklâline kavuşmuştu. 1927'de hâtıra anıtı dikilmişti.]* şehid kâğıdı geldi, sonuncusunu bildir ay, Rum eşkiyası öldürdü. Buraya dört saat ırak köyde iki dul kadın, yedi yetim çocuk, benim şu tek kolumla, şu iki öküz ve şu tarladan ekmek bekler. İngiliz değil, kim çıkarsa çıksın, naha şu tarlanın ucuna gelinceyedek benim umurumda değil. Osmanlısıyla Almanıyla dört yıl başa çıkamadık da, şimdi bu çolak Mehmet mi onların hakkından gelecek? Allahın yazdığı olur...»

BİR CESUR YÜREK BEKLİYOR...

Araba onarılmıştı ki, Kâzım Bey bize doğru geliyordu. Paşa ayağa kalktı, köylüye sigara paketini bıraktı; «Tanrıya emânet ol, umudsuzlanma, düzelir hepsi» dedi, şöyle biraz uzaklaşınca durdu, uzun uzun yüzüme baktı ve şunları söyledi:

«— Sen onun dediğine aldırma... Gerçekleri anlatacak cesur bir yürek bekliyor o, tek sağlam eline vatani kurtaracak silâhı almak için ... Mesele, o gerçekleri kavramış ve anlatacak olan cesur yürek sahibini bulabilmekte ... O zaman tüyü bitmemiş yetimle dolu da katar yanına, vatani için yine sınırdan sınıra koşar o...»

Şimdi ben, Atatürk'ün sabık Başyaveri, Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) ilk genel başkanı, Bolu milletvekili, hür ve müstakil Türkiye Cumhuriyetinin şerefli vatandaşı olarak diyeceğim ki, Kurtuluş Savaşımız, işte bu büyük teşhis üzerinde kuruldu ve zafere ulaştı: Umudunu bile yitirmiş çâresizlik içindeki millete, gerçekleri anlatabilmiş cesur yürekler bulabilmiş olmak...»

Elinizdeki kitap, bu, «CESUR YÜREKLER DESTANI»ndan derlenebilmiş gerçeklerdir.

Derlenebilmiş diyorum, çünkü emek sahiplerinden istisnasız hiç birisi, himmetlerini, ne bu dünya, ne de gönülden inandıkları âhiret için nefisleri adına tescil ettirmeyi düşünmediler... Düşünemezdi de... Çünkü kucakladıkları davanın zafere ulaşabilmesi, aklın ve mantığın reddinde idi. Ortada sarılacak hiç bir ümid dalı yoktu: Dört yıl, en çetin şartlar altında sürmüş dünya savaşından yenik çıkmıştık. Ondan önceki Balkan Savaşı, Avrupa kıt'asındaki topraklarımızı boş yere ve yok yere elden çıkartmış, eli silâh tutan erkek nüfusu eritmiş, politikayı Orduya sokmuş, hazîneyi tamtakır bırakmıştı. Ayrı görüşler, ülkeyi ve insanlarını düşman kamplara bölmüştü. Bu şartlar içinde : «— Vatanın sınırı tarlamin ucunda başlar...» sert gerçeği, sadece Amasya yolundaki Mustafa Kemal'in sakat köylüden dinlediği cevap değildi: Aklın ve mantığın tasdikinde olan «acı vatan gerçeği» idi.

DEVLET Mİ, ORDU MU? İKİSİNE DE HAYIR!

Ama ne olursa olsun beriyanda «dünya yüzündeki SON müstakil Türk devletini» kurmak ve sürdürmek namus davası sahip bekliyordu... Bu ezgin, bu bezgin, bu umutsuz, bu kırık yıkık insanların ruhuna, yeni bir Ergenekon'un şahlanması mucizelerin kutsalı olarak armağan edecek tanrısal ilhamla bezenmiş kudret şarttı. Mustafa Kemal'in bel bağladığı kaynak neredeydi?

Devlet mi?

Hayır!.. Devlet, çâresizlik içinde Mondros barış anlaşmasına imza koymuştu: Anlaşmanın yedinci maddesi, savaşın zafer sahiplerine, Türk vatanının istedikleri yerini işgal hakkı tanıyordu: İzmir'e Yunan, bu maddeye dayanarak çıkarılmış, İstanbul'a bu madde ile yerleşilmiş, Urfa-Antep-Adana bu maddenin geçerliği üstünde istilâ edilmiş ve yine bu madde ile İtalyan'a Konya'ya kadar geniş vatan alanı sömürü bölgesi yapılmıştı.

Peki... Türk'e karşı zulümlerin en utanmasızına Ordu mu «OLAMAZ» diyecekti?

Hayır!.. İstanbul'daki hükümetin Harbiye Nazırı (Savunma Bakanı) çaresizlik içinde Ordu'ya «silâhını düşman mütareke komüsyonlarına teslim et!..» emrini veriyordu. Savaş ki, MADDE'ye dayalı sanattı, onun çatısı altında toplanan savaş araç gereci, eli silâh tutacak sağlam insan, onlara dayalı zafer plânları ihtiyacındaydılar: İlk ikisi olmadığı için mutlu üçüncüsünü en iyimserler bile kendi öz nefislerine karşı rüyaların en tatlısı olarak sadece düşünebilmek, amma söyleyememek zorundaydılar.

Devlet ve Ordu'nun ümit pençeleri sımsıkı kapalı olduğunda, milletin güzel günler bekleme hakkı mümkün olabilir miydi?

BİR İBRET ANISI

Kurtuluş Savaşımızın ilk Kuva-yı Milliye Genel Kumandanı ve ilk Garp Cephesi Genel Kumandanı Ali Fuat Paşa (rahmetli Cebesoy) şu ibret tablosunu çizer:

«— Başlarında Mustafa Kemal, Hey'et-i Temsiliye [*Erzurum ve Sivas Kongrelerinin, Kurtuluş Savaşını yürütmek için, kesin yetkiyle seçtiği kurul... İkisinin de başkanı Mustafa Kemal Paşa idi.*] daha Ankara'ya gelmemiş, daha açıkçası gelememişti : Çünkü Bolu-Adapazarı ayaklanmalarının Ankara'yı tehdid ettiği günlerde ve iktidarda olan Damat Ferit Paşa'nın [*Millî Mücadele süresince adı, karanlık olaylar içinde ve düşman politikasının emrinde körükörüne sığıntı olarak geçen sadrazam (başbakan). 1919'da, İzzet Paşanın çekilmesinden sonra başbakan oldu ve zafere kadar bu makama dört defa geldi. 1922'de vatanı terketti, İtalya'da öldü.*] «TESLİM OLACAKSINIZ» emrine bağlanmış makam sahiplerinin Ankara'dan bile tamamen tasfiye edilemediği devirde idik.

Yirminci Kolordu Kurmay Başkanı yarbay Mahmud Bey'e [*Millî Mücadelede şehit olan ilk tümen komutanıdır. 1880'de Kafkasya'da doğdu. 1914'de Harb Akademisini bitirdi. 21 Nisan 1920'de Hendek isyanında şehit oldu. Soyadı kanunu çıkınca Atatürk ailesine HENDEK soyadını verdi.*] ayaklananlar üzerine gidecek birliklerin kumandanlarını toplamasını ve kendileriyle durum üzerinde görüşeceğimi bildirdim. Önce durakladı, bir şeyler söylemek istediğini anladım, fakat söyleyemedi: «— Emredersiniz» dedi, çıktı. Bir süre sonra emirlerindeki çoğu milis, ellerindeki silâhlar bile başka mermiler kullanacak kadar derme çatma Kuvvetlerinin başında, ateş ve ölüme gidecek birliklerin başlarında ve çoğu genç subayların önüne çıkmak için makam odasından ayrılırken, Mahmut Bey, biraz önce söylemek istediğini açıkladı:

«— Paşam... Birlik kumandanları aşağı yukarı bizim bildiklerimizi biliyorlar, fakat bildiklerini konuşmak, hatta hatırlamak bile istemiyorlar. Acaba kendilerine yeni bir şeyler söyleyebilecek misiniz?»

Bu açık gönüllü, merd, cesur kumandanın yüzüne uzun uzun baktım. Gözlerim yaşarmıştı. Mahmut Bey şunu demek istiyordu:

«— Vatan için ölüme ve ateşe gönderdiğimiz bu insanlar, içlerinde bulundukları çâresizliği bilmiyor değiller. Umutsuzluk tablosunu çizmekte yaşadıkları güçlükleri hatırlatmış olmaktan başka ne yarar var?»

Mahmut Beyin sitemi, benim, kendi kendime sorduğum «ne diyeceğim?» sorusuna ilham olmuştu: Birlik kumandanlarının önüne çıktım ve tek tarafını gizlemeden, Kolordu Kurmay Başkanı ile aramızda geçen konuşmayı anlattım. Dedim ki:

«— Benim sizlerin bildiklerinizi tekrardan sonra yine güzel sonuçlar ümit etmiye ve bunlara sahip olmiya mecbur bulunduğumuzu sizler de, hattâ iğfal edilmiş ve karşımıza düşman olarak çıkarılmış vatandaşlarımız dahil, istisnasız bu memleketin bütün insanlarına anlatacaksınız. Tarihimize bakınız: Mucize sayılan övünülür sonuçlara, öncesi ne kadar karanlık olursa olsun, yenilmesi şart zorunluklar, halkımıza açık yürek ve cesaretle anlatıldığı zaman erişmişizdir. Bu şerefli görevi bizlerden daha yeterlikle yerine getirecek olanlar çıkmıyacak mıdır? Ben ümidimi kesmek istemiyorum... »

Elinizdeki kitapta, bu «kesilmemiş ümid»in millî mücadelemizi zafere eriştirmiş kutsal himmetinden safhalar, örnekler, olaylar, kişiler bulacaksınız.

Olay aslında, Türk din ve mâneviyat terkinin özü ve temeli ile ilgilidir: Genel olarak din'in, milliyet ile çelişki hâlinde olduğu sanılır. Değildir... Eğer bir din, felsefesini bir milletin varlığında yüceltmış, geliştirmiş, kuruluşlarına sahip olmuşsa, o milletin «milliyetçilik bilinci» nin dayanaklarından birisi olur: İşte İslâmiyet, Türk milliyetçiliğinin böylelikle manevî örgüsünü inşâ etmiştir. tapat hakkı tanındığı sürece, tarihin binbir ibretinin tanıklığı ile ispata hazırız ki, asıl terkinini yitirmemiş Türk Din ve Mâneviyat Adamlarını, başka uluslarındakilerden ayıran, bizimkilerin üstünlüğü budur. Dünlerde olduğu gibi, bugünlerde de, yarınlarda da, millî varlığımızın temel dayanaklarından biri, kutsal verâsetlerin üzerine titreneni olarak karşımızdadır. Bilirbilmez binbir yoldan çıkarma, özünden uzaklaştırma, başkasının tekeline verme uğraşına rağmen halâ Türk ve

bizim kalması, mucizelerin en değerlisidir milletimiz için..

Elinizdeki kitapta, kurtuluş savaşımızın, büyük bölümü ile bilinmiyen bir yönü aydınlığa çıkarken, hâfızalarımıza benzer çetin yurt olaylarında kimlere dayanabileceğimiz sorusuna en gerçek cevabı emânet etmiş oluyoruz. Bu derlemelerin engin ummanlardan zerreler olduğunu bilerek...

Bahariye, Ağustos, 1977

BÜYÜK KARAR GÜNLERİNDE KİŞİ, KİMLERE İNANIR?

Tarih: 30 ekim 1918 (24 muharrem 1337) Çarşamba.. Yer: Ege denizinde Yunan kıyı topraklarındaki Mondros limanında İngiliz Agamemnon savaş gemisi.

Taraflar: Birinci Dünya Savaşının galipleri İngiltere-Fransa-İtalya adına, müttefik kuvvetleri Akdeniz Başkomutanı İngiliz Vis-Amirali Sir Arthur Galthorpe, Osmanlı İmparatorluğu adına Bahriye Nazırı (Denizişleri Bakanı) Hüseyin Rauf Bey ve iki tarafın delegeleri.

Konu: Yenik Osmanlı devletine, yenmişlerin mütâreke (silahları bırakma) şartlarının bildirilmesi ve kabulü hâlinde anlaşmanın imzası.

Artık, Türk dünyasının özlemle andığı geçmiş yüzyıllar boyu, düşünce ve kararları ile dünyayı yönetmiş Osmanlı İmparatorluğumuzun devlet merkezinin gözü ve kulağı, Mondros'tan gelecek haberlere çevrilidir: Dört yılı aşkın süredir, dokuz cephede savaşan ordularımız aylardır adım adım, Anadolunun bağrına doğru geri çekilmektedir. Önce yandaşımızdan Bulgaristan silâhlarını bırakmış, onu Avusturya-Macaristan izlemiş ve en sonunda kudret ve kuvvetinin yenilmez olduğuna inanılmış Almanya barış istemiştir. Acı olan, ordularımızın, hiç bir cephede, yandaşlarımızınkine benzer bozgunlara uğramamış olmasıdır. Mehmetçik, boyu binlerce kilometreyi bulan dokuz cephede ırkına hâs yiğitlikle dövüşmüş, destanlar yaratmıştır. Bizi barış masasına çağıranların hafızalarında geçmiş yüzyıllar'ın kin ve intikam hesapları da vardır: İkiyüzyıla yaklaşmış süredir kendisine Hasta Adam denilen Osmanlı İmparatorluğumuz üzerindeki hırslar, doymak bilmez iştaha seli hâlinde önümüze serilmiştir. Bedeli de özgürlük ve istiklâlimizdir.

3 temmuz 1918'de, ağabeyi Beşinci Sultan Mehmed Reşad'ın boş bıraktığı Osmanlı tahtına ve hilâfet makamına geçen Altıncı Sultan Mehmed Vahideddin, ne bahasına olursa olsun barış kesin kararı içindedir. Elli sekiz yaşında olan yeni Padişah, İngilizlerin yenilmezliğine inanmıştır. Bu inanç, dört yıllık saltanatı süresince dört defa başbakanlığa getirdiği eniştesi Damad Ferit Paşa'nın devamlı telkinleriyle «tek çözüm yolu» haline gelmiştir. Nitekim, savaş sırasında Irak cephesinde elimize esir düşen ve Büyükada'da huzurlu turist hayatı yaşıyan İngiliz generali Tavshend'in kendisinden rica edilen aracılığı ile yetkili delegelerimiz Mondros limanına dâvet

edildikleri zaman, Padişah Saray genel sekreteri Ali Fuad Bey'e: «— Çok şükür...» demiştir!

Ve, 29 ekim 1918 salı sabahı erken saatlerde, Osmanlı Denizizşleri Bakanlığı'na ait makam romörkörü ile, Mondros'a hareket eden başdelegemiz Hüseyin Rauf Bey'i yüce katına kabul eden Padişah, şunları söylemiştir:

«— Ülkenin içinde olduğu hâli çoklarından iyi biliyorsunuz. Size en geniş anlamı ile mutlak yetki veriyorum. Elinizden geldiğince emek vererek, şartların en hafifi ile, fakat kesinlikle silâhların bırakışılması anlaşmasını imzalayınız. Yazışmalar-soruşmalarla zaman harcamayınız. Geçen her saat zararımıza işlemektedir. Sonucu, gerekiyorsa İngilizlerin telsizlerinden faydalanarak mabeyn-i hümayunumuza bildiriniz.»

TERKEDİLMİş ÜLKE...

Bu tarihten yirmibir gün önce, vatanın kaderini dört yıldır, tek parti halinde elinde tutmuş olan İttihad ve Terakki iktidarı, Sadrazam (başbakan) Mehmet Talât Paşanın ödevinden kendi kararıyla ayrılması ile düşmüştü.

İttihadcılara karşı olumsuz tutumu bilinen yeni Padişah, ordu ve ülkece tarafsızlığı ve kişiliği ile sevilen müşîr (mareşal) Ahmet izzet Paşa'yı hükümet başkanlığına getirmiş, yeni kabineye İttihadcı olarak İçişleri Bakanlığına Ali Fethi Bey'in, Maliye Bakanlığına Cavit Bey'in Denizcilik Bakanlığına Hüseyin Rauf Bey'in gelmesine rıza göstermişti. İttihad ve Terakkinin düşüşü, memlekette derin tepkilere yol açmıştı: Tam bir baskı rejiminin nitelikleri içinde geçen yıllar, elbette ardından acı izler, sorulacak hesapların tortularını bırakacaktı: Yıllardır sinmiş ve sindirilmiş muhalefetin sesi çıkmıya başlamıştı: Açık olan meb'usan meclisine (millet meclisine) başta savaşa giriş sebepleri, soru önergeleri verilmiye başlanmıştı. İstanbul'dan uzak yerlere sürülenlerle ülke dışına çıkanlar İstanbul'a dönüyorlardı. Kapatılmış muhalif gazeteler, heyecan verici başlık ve haberlerle, merak ve kaygı içindeki kamuoyunu, kendi görüş açıları içinde aydınlatma çabasına girmişlerdi. Bütün taraflar ve görüşler için, «Mondros'tan gelecek haberler» geleceğın ışığı idi...

Vatan adeta, tutunacak dal kalmamış olmanın çaresizliği ile «terkedilmiş ülke» manzarası gösteriyordu.

MONDROS MÜTAREKESİ İMZALANIYOR

Nihayet, Rauf Bey'in İngiliz amirali Galthrop'un karşısına

oturmasından sadece üç sat sonra ve Padişahın tahmin ettiği gibi, İngiliz telsizlerinden faydalanarak Yıldız Sarayına beklenen haber geldi...

Çünkü müttefiklerin (İngiltere-Fransa-İtalya-Amerika-Japonya-Romanya-Sırbistan-Yunanistan ve öteki 17 bağdaşık memleket ki, bizim de yandaşları olduğumuz Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a karşı dövüşüyorlardı) engin yetkili başdelegesi İngiliz Akdeniz filoları kumandanı, Rauf Bey'e, buz gibi soğuk edâ ile yirmibeş maddelik bir anlaşma metni uzatmıştı...

Zâlim ve kalbsiz bir yenmişin, şanlı tarihi boyunca böylesine küçüklükleri düşünmemiş bir yenilmiş revâ gördüğü bu kin tortuculuğu, Hamidiye Kahramanı *[Cumhuriyetimizin ilk yıllarında da donanmamızda hizmet eden emektar savaş gemilerimizden birinin adıdır. Sultan İkinci Hamid'in son yılında, İngiltere'den devrini hemen hemen tamamlamış ileri yaşı içinde, acele onartılarak alınmıştı. Balkan Savaşının başladığı 1912'de, donanmamız, Çanakkale'yi geçemeyecek kadar perişân ve bakımsızdı. Karada ve denizde yenilgiler birbirini kovalıyordu. Vatanın, kişisel de olsa, yiğitlik ve cesaret örneklerine ihtiyacı vardı. O tarihte Bahriye Nezareti Kurmay Başkanlığında vazifeli Rauf Bey, bu ödevi omuzladı, emektâr Hamidiye'yi Haliç tersânelerinde kısa onarımdan ve hatta iki bacasına, tanınmaması için bir üçüncüyü de -konur çıkarılır durumda- ekliyerek Yunan sularına sızdı, çok düşman gemisi batırdı, Yunan limanlarına baskınlar yaptı, arkasına takılan kendisinden çok kuwetli Averof zırhlısına meydan okudu, pervâsız ve başa çıkılmaz İskenderiye limanına kadar uzandı, kapanmış yüzyılların kişisel çıkarlar için yapılmış korsanlığını, ülkesi ve devleti adına gözüpeklik, cesaret, denizcilik bilgisi ile bezeyerek ağır yaralı olarak İstanbul'a döndü. Bu cesur çıkış, devamlı bozgunlarla zedeli çöküntüler içinde ümid ışığı olmakla kalmadı, tüm dünyada hayranlık uyandırdı, hatta Barbarosların şan devirlerini hatırlattı. Daha sonra, Birinci Dünya Savaşında açık denizleri düşmanlarımıza korkulu sular hâline getiren Almanların Emden süvarisi Von Müller, kaderin siyasî mahkûmlar adası Malta'da beraber bulundurduğu Hamidiye kahramanı Rauf Bey'e, fotoğrafını şu cümlelerle armağan edecekti: «Çağımızda savaş gemilerini kişinin cesareti ile kahramanlaştırmak büyük ve şerefli işler başarma yolunu açan cesur Türk denizcisine...»]* için nasıl onur yarası olmuştur, Allah bilir...

Karşısındakini saygıya zorlayan kişiliği içinde, İngiltere devletinin emrindeki Ermeni avukatlardan birinin bozuk Türkçe çevirisine bakmadan, anadili gibi konuştuğu İngilizcesi ile asıl metnini, ölüm fermânı acılığı içinde okuyan Osmanlı Başdelegesi tartışmanın faydasızlığını bir ânda kavramıştı: Yenmişler, yenilmişten «ne düşündüğünü» sormuyorlardı: Kararlaştırdıklarını imzaya davet ediyorlardı...

Bu sert gerçeğe rağmen Hüseyin Rauf Bey, mümkün olduğunca sâkin edâ ile ve ortaya konulanan metin değil taslak olduğu ayrıcalığına dikkat ederek «İncelemek için zaman» istedi. İngiliz amirali, şerefli hizmet geçmişini çok iyi bildiği Türk denizcisinin bu vekarlı ve mantıklı çıkışını sükûnla, hatta şaşırmasıcasına dinledi ve bugünlere anlatabilmenin imkânsız olduğu o mağrur Viktorya Büyük Britanyası'nın azametli, kibri içinde şu cevabı verdi:

«— Elinizdeki maddeleşmiş şartlar kayıtsız şartsız yerine getirilecektir. Bu bir teklif değil, karardır...»

Rauf Bey biliyordu ki, Anadolu sınırına dayanmış İngiliz kuvvetleri için bütün ülke'yi ele geçirmek sadece gün meselesidir: Suriye üzerinde İngiliz-Fransız gizli çatışması başlamıştır. Amerika, müstakil Ermenistan'a vize vermiştir. Ege'de bir Yunan işgali, daha o günlerde fısıldanan korkulu rüyadır. Böylesine ümitlerin yıkılışı yerine, eldekileri koruyabilmekten başka ne çare vardır?

Padişah Sultan Vahideddin'in «ne bahasına olursa olsun silâhları bırakma» kesin hükmünün yanında, Başbakan Ahmet İzzet Paşa'nın yola çıkışı sırasındaki: «Mütârekeden başka çâre yok...» hükmünü hatırlıyan Osmanlı başdelegesi, karşındakine red imkanı bırakmıyan tavırla, İngiliz telsizlerinden faydalanarak, metnin Zat-ı Şahaneye (Padişaha) ve Bab-ı Âliye (hükûmete) iletilmesine imkan istedi. Amiral Galthrop isteneni yerinegetirdi ve ertesi sabahki acılı gün 30 ekim 1918 çarşamba şafakta, Başbakanın şahsî imzasıyla «Evet» cevabı geldi: Saat 10.20'de, bir Yunan efsane kişinin adını taşıyan Agamemnon zırhlısının kumandan salonunda, tarihe, imzalandığı yerin adıyla geçecek olan «Mondros Mütârekenâmesi» imzalanıyordu: Dört yıl, bir ay, dokuz gün sürmüş Birinci Dünya Sâvaşı yenilgimizle kapanıyor, ardında her alanda özgürlük ve bütünlüğü zedeli bir yarı sömürgeleşmiş vatan bırakıyordu.

Anlaşmanın sadece yedinci maddesi, ötekilerin yapısı üzerinde açık fikir verecek nitelikteydi: Bu madde, yenmiş olanlara, vatanın istedikleri şehir, liman ve kalelerini işgal hakkı tanıyordu. Aynı maddeyle, eldeki silahlar ve araçlar, savunma için bile olsa, yurdu koruma imkanı veren varlıklar, düşmanın gerek gördüğü anda teslim ediliyordu: Nitekim, Mondros'un bu maddesine dayanan şıfasız Türk düşmanı İngiliz Başvekili Loyt Corc, daha sonra kesin esirlik bölgesi Sevr anlaşmasına, iç güvenlik için gerekli jandarma sayısını bile kendilerinin belirteceği hükmünü ekliyecekti.

Mondros'un yapısı, böylesine felâketlerin sicili idi amma, imzalanmasaydı ne olacaktı? Düşmanlarımız, denizlerde ve karalarda

sözcötürmez egemenlik içinde idiler. Almanya'nın silâhları bırakması ile rahat ve elleri boştu: Yüzyıllarca mirâsının ardından koştukları ve «Hasta Adam» dedikleri Osmanlı İmparatorluğumuzun son nefes ânında, hepsi, doymak bilmez hırs ve iştahâ ile ölünün baş ucunda yerlerini almak için vargüçleriyle Anadoluyu çiğneyeceklerdi. Kim karşı koyacaktı? Halâ Din ve Dünya kararlarının en yüce söz sahibi Osmanlı Hakanı ve İslâm âleminin Halife'si Padişah Altıncı Mehmed Vahideddin [Osmanlı Padişahlarının 36.sı ve sonuncusudur.

Abdölmecid'in tahta geçmiş diğér üç şehzâdesi; Beşinci Sultan Murad, İkinci Sultan Abdöhlamid ve Beşinci Sultan Mehmet Reşad'ın küçük kardeşleridir. 1861'de doğdu. Ağabeyi Beşinci Mehmet Reşad'ın ölümü üzerine 3 temmuz 1918'de Altıncı Mehmet ünvanıyla saltanat makamına geldi. 57 yaşında eline aldığı devlet sorumluluğu öncesinde büyük kardeşi Sultan Hamid'in sıkı idâresine, ikinci meşrutiyet devri calkantılarına, Trablus-Balkan-Birinci Dünya savaşlarına tanık olmuştu. Eniştesi Damat Ferit Paşanın telkini ile İttihad ve Terakki'nin aleminde idi ve İngiliz kuvvetinin yenilmezliğine inanmıştı. İlk saltanat günlerinde, son İttihad ve Terakki hükümeti olan Talât Paşa kabinesinin kararlarını benimser gözüktü. Müttelikimiz Almanyanın silâhlarını bırakması üzerine İttihad ve Terakkiyi iktidardan uzaklaştırarak, tarafsız kabine ile mütâreke imkânları aradı, fakat bu amaçla iktidara gelen ve Mondros silâhları bırakma anlaşmasını imzalayan müşir (mareşal) Ahmet İzzet Paşayı da çekilmek zorunda bıraktı. Önce Tefvik Paşayı, daha sonra arkasında acı izler bırakan, kendisinden önce yurdu terk zorunda kalmış, eniştesi Damad Ferit Paşayı Başbakanlığa getirdi. Bu andan itibaren Altıncı Mehmet Vahideddin Hânedanı ve devleti için acıların, düşüşlerin, yanlışlıkların temsilcisi oldu. Mondros'u daiha sonra 10 ağustos 1920'de imzaladığı esirlik belgesi Sevr'in uygulanması için, adetâ, düşmanları benimsemiş gibi bir tutuma girdi. Milli Mücadelecileri, kurtuluşu benimsiyen ve bir ellerinde namaz seccadeleri, ötekilerinde babadan yadigâr martinler, ak sakallarıyla milli kuşetlerin başındaki Anadolu din adamları da içlerinde olarak, istiklâl savaşı öncülerini idâma mahkum etti. Halife Ordusu Kuva-yı İnzibatiye, Kuva-yı Ahmediyе adları altında, düşman imkânlarıyla Anadolu'ya saldırtılan işgal edilmişlere meşrûluk tanıdı. Zaferden sona 17 ekim 1922'de İngilizlere sığındı ve Malaya savaş gemisiyle vatanını terketti, önce Malta adasına, gitti. Hilâfetin kaldırılmasından sonra bu makamın sahibi olduğunu iddia ederek Hicaz'a geçti ve İngilizlerin yardımı ile arzusuna erişmeye çalıştı. Başaramadı. İtalya'ya yerleşti. Önce bir süre Genova'da kaldı, daha sonra San Remo'da yaşadı. 1929'da öldü.] tek ümidi, böylesine ruh hâli içindeki yenmişlerin insaf ve adalet duygularında arıyordu. Kararı herşeyden önce zaman kazanmaktı: Tarafsızlığı düşünölebilecek yabancı kaynaklar, bu zaman kazanma taktiğini, o günün şartları içinde «şerrin ehveni» sayıyorlar, Sarayı ve Bab-ı Âli'yi bu yolda uyarıyorlardı. İngiltere'nin arkasında Yunanistan'ın olduğunu bilen

İtalya Başbakanı Kont Sfortza, İmparatorluğumuzun Rus Çarlığındaki son büyükelçisi Galip Kemali Bey'e: «— Bir şeyler yapabilmek için önce zaman kazanmaya mecbur ve mahkumsunuz...» diyordu.

Bu taraflarıyla, gerçek tarihin üzerindeki hükmü halâ açık ve kesin veremediği Mondros olayı'nı, Hüseyin Rauf Orbay [Hamidiye kahramanı, Millî Mücadele İcra Vekilleri Heyeti Reisi. (Başbakan). 1881'de İstanbul'da Cibali'de doğdu. Babası, Ayân üyelerinden Ferik Amiral Mehmet Muzaffer Paşa'dır. Trablusgarb askerî rüştiyesinde okudu, Heybeliada deniz okulundan deniz subayı olarak çıktı. Torpido, kruvazör, zırhlı komutanlıkları, Denizîşleri Bakanlığı Kurmay Başkanlığı, Denizîşleri Bakanlığı yaptı. Büyük şöhreti, Balkan savaşının kara günlerinde, Hamidie Kruvazörüyle düşman limanlarına yaptığı baskınlar ve 20. yüzyılda modern korsan savaşlarını açışı ile başlar. 1918'de, Müşîr Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Denizîşleri Bakanı iken Mondros mütâreke heyetimize başkanlık etti. Düşmanlarımızın, mütareke şartlarını kötüye kullanarak vatanın muhtelif yerlerini işgale başlamaları hazırlıkları üzerine Anadolu'ya geçti. Şöhretinden faydalanarak ilk direniş merkezlerini kurdu. Amasya'da Mustafa Kemal'e katıldı. Erzurum ve Sivas Kongelerinde, Hey'et-i Temsiliye'de görev aldı. İstanbul Meb'usan Meclisinde Sivas mebusu olarak bulundu ve millî mücadele gurubunu temsil eden Felah-ı Vatan'cıların liderliğini yaptı. 16 Mart 1920 İngilizlerin İstanbul'u işgali günü Mecliste tevkif edildi ve Malta Adasına sürüldü. Esir değiştirilmesi sonucu dönüşünde Birinci Büyük Millet Meclisinde önce Bayındırlık Bakanı, Meclis İkinci Başkanı, daha sora Başbakan oldu. Zafer, Rauf Orbay'ın Hükümet Başkanlığı devrindedir. Zaferden sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kuranlar arasında idi. 1926'da memleketi terketti. 1936'da döndü. İstanbul milletvekilliği, İkinci Dünya Savaşında Londra Büyükelçisi yaptı. 1944'de emekli oldu. 1967'de öldü. Millî ve manevi kanaatlerine bağlı, dürüst, fedakâr, tertemiz bir devlet adamı idi.] hâtıralarında şöyle anlatır:

«— Müttetiklerimiz teslim olmuşlardı. İleri saflarda savaşan Ordularımız ihânet yolunu seçen azınlıkların tehdididi altında idiler. Savaş malzememiz kalmamıştı. Hazine boştu. Düşmanlarımız kuvvetlerini üzerimize yığmışlardı. Bütün vatani istilâdan kurtarabilmek için mütârekeyi bir ân önce imzalamaya mecbur ve mahkum idik. Neyi kurtarabileceksek kurtaracak, ve istiklâlimizi elimizde kalabilmiş olanlara dayandıracaktık.

Amiral Galthrope, hazırlanmış metni önümüze koydu.

İmza için muayyen zaman bırakılmıştı. Şeklin muhafazası için ileri sürülen zamanın gecikmesi sadece düşmanlarımızın lehine idi. Birbirlerine güvenleri olmıyan müttetikler, barış görüşmelerinde kendi

lehlere mümkün olanı koparabilmek için dikkatli ve hassas idiler. Bu sebeble var güçlerini harcıyarak daha çok ilerlemek ve özellikle stratejik noktaları kendi ellerinde bulundurmak emeline idiler. Şartların ağırlığı ile o derece perişândım ki, İstanbul'dan ayrılmadan önce Başbakan izzet Paşa ile mütarekenin bir an önce imzası ve bu suretle düşman kuvvetlerinin ilerleyişinin durdurulması noktasında mutabık olmakla beraber telsizle maddeleri bildirdim. Cevabın mâhiyetini idrâk etmekle beraber daha çok ruhi sebeblerle sorduğum soruya müsbet cevap geldi, yaşlı gözler ve izahı imkânsız elem hisleri içinde mütârekeyi imzaladık.»

PADIŞAH NE DER?

Millî Mücadeledeki tutumu, vatanını terke mecbur etmiş Padişah Altıncı Sultan Mehmed Vahideddin'in Mondros üzerinde neler düşündüğünü bilmek, o günlerin yapısı bakımından tarihi aydınlatacak niteliktedir.

Padişah, hayatının son yıllarını geçirdiği İtalya'nın San Remo kentinde, kendisini son anına kadar bırakmamış ve Lozan anlaşması gereğince, yüz elli kişilik liste içinde olduğu için vatandaşlık hakkını, 1938 tarihinde çıkarılan af kanununa kadar yitirmiş yaveri Tarık Mümtaz Bey'e şöyle anlatır:

«— Savaşı zâten 1917 başlarında kaybettığımız ortadaydı. Bazı vatanperverler, devletimizin, müttefikimiz Almanya'dan ayrılarak, tek başına, İngiltere ve Fransa ile barış imzalaması için gizlice temas kurmuşlar ve ümidli sonuçlar almışlardı. Fakat İttihad ve Terakki ileri gelenleri, hayırlı olduğuna bugün de inandığım girişimleri kösteklemekle kalmadılar, ihânet dediler ve ellerine geçenleri tereddüdsüz astılar.

Yine İttihadcıların gereksiz ve anlamsız inadı yüzünden, müttefiklerimiz arasında barışı en geç isteyen ve ancak bu sonuca mecbur ve mahkum olduktan sonra başvuran biz olduk. Bunu da Talât Paşa hükümeti yapmadı, savaş esiri olarak İstanbul'da Büyükkada'da gözaltında bulunan İngiliz general Tasvhend'e, tarafımızdan gelen aracılık isteğinin sonucundaki gizli temaslara mümkün olabildi. Bu yola başvurulmasaydı, Mondros mütârekenâmesi, bu uzak limanda ve bir İngiliz savaş gemisinde değil de, İstanbul'da meselâ Harbiye Nezareti binasında imzalanabilirdi.

Eğer bazı kumandanlar Anadolu'ya geçebilmiş ve milli mücadeleyi başlatabilmiş iseler, bu dahi, yine Mondros mütârekesi ile mümkün olabilmıştır. Başbakan İzzet Paşa bana, Almanya, Avusturya-

Macaristan, Bulgaristan gibi safımızda savaşılan müttefiklerimizin de önce mütareke yaptıklarını, daha sonra barış masasına oturmanın mümkün olabileceğini izah etmişti. Mütarekeye tarafımızdan değil, sorumlu hükümet tarafından karar alınarak teşebbüs edilmişti. Şartların ağırlığı ise, izlenen hatalı siyasetin sonucu ve galip devletlerin insaf ve adaleti konusudur.»

Sultan Vahideddin'in, gurbette yâverine söyledikleri, şüphesiz, savunma cümleleridir. Fakat sanıyoruz ki, o günün şartları düşünülmeden bunların reddedilmesi de kolay değildir.

Görünürdeki tüm olumsuz ve gerçekten çok ağır şartları içinde Mondros üzerinde tarihin, henüz, kesin hükmü yoktur demek zorunluluğu var...

İNGİLİZ İSTEKLERİNE BOYUN EĞMEYEN İZZET PAŞA İSTİFA EDİYOR

Padişahın saltanat makamına geçtiği günün ertesinde, 4 temmuz 1918'de milletine yayınladığı bildirideki cümleleri, Osmanlı İmparatorluğumuzun son yüzyıllarındaki görüş ve felsefenin açık isbatıdır. Önce o günlerin resmî dili ile ifadelenenmiş cümleleri okuyalım:

«— İdame ve bekamızın mesned-i aslilerinden olan muvazene-i düvel meyânındaki mevkiimizin selâbetine azami dikkat edilmesi mecburiyet-i kat'iyedir.»

Saltanat ve Hilâfet makamına geçtiğinin ertesi gününde Padişah şunları söylüyor, fakat acı gerçeği, ulusundan saklama açıklanmaz duygusu içinde, güç anlaşılır ağıdalı cümlelerin kılıfına sarıyor:

«— Varlığımızın sürmesi, başka devletler dengesi içindeki yerimizin sağlamlığı ile mümkün... Bu yerimizi bulmaya elden gelen özeni göstermek yükümlüğündeyiz.»

Bir başka ve açık deyişle:

«— Kendi başımıza kalmak gücünden yoksunuz: Bir yere dayanacağız.»

İttihadcılardan iktidarı devir alan İzzet Paşa, hükümetlerin kendilerinden öncekileri ne ölçüde reddetmiş olurlarsa olsun, bazı temel sorumluluklar devam edeceğinden. tanınmış üç İttihadçıyı, işlerine Ali Fethi Bey'i (rahmetli başbakan Ali Fethi Okyar), Maliyeye Cavid Bey'i (1926'da istiklâl mahkemesinde asıldı), Denizîşlerine Hüseyin Rauf Bey'i kabinesine almıştı. Mütarekenin imzâsından sonra

Padişah, İngilizlere güven verme duygusu ile, bu üç İttihadçı Bakanın kabineden uzaklaştırılmasını istedi. İzzet Paşa, siyasî iktidarların geçmişin verâsetini tümündenve toptan reddetmesinin imkansız olduğu inancıyla ve böylelikle de savaş galiplerinin her istediklerine boyun eğmenin açık kapısını kapamak düşüncesiyle karşı çıktı, istifa etti. Takvim yaprakları, Mondros'un imzasından sadece dokuz gün sonrasını gösteriyordu: 8 kasım 1918...

İzzet Paşanın yerine gelen Tevfik Paşa ile Osmanlı tarihinde son sedaret alayı töreni ile Bab-ı Âli'de göreve başladığı 11 kasım 1918 perşembe günü, tüm asker-sivil makamlara gönderdiği genelgesinde şöyle diyordu:

«— Hükümetin ilk ve en önemli ödevi, Mondros silâhları bırakışma anlaşması hükümlerinin yerine getirilmesi ve bu suretle sükûnun sağlanmasıdır...»

Bu benimseme, savaş suçluluğu damgasını şekilde ittihad ve Terakki'nin omuzlarına yükletiyor, fakat, dünya yüzündeki son bağımsız Türk devletini tarih sahnesinden silme kin ve kararı içindeki kalbsiz yenmişlerin eline, her istenen bedelini Türklüğe ödetme açık kartını uzatıyordu: Mademki resmî devlet bu karardaydı, Türklüğün manevî yapısını bilmiyenler için göremedikleri gerçek elbette tehlike sayılmazdı...

GÖRÜNÜRDEKİ KARANLIK TABLO İÇİNDE TEK IŞIK ÜMİDİ...

Siyasî iktidarın çaresizlik özrü içindeki bu yakın geçmişi red tutumunu, ülkeye ümid olabilecek öteki kuruluş ve varlıkların dağınıklığı tamamlıyordu: İlim kuruluşları ve meslek örgütleri hem yetersiz, hem olayların uzağındaydılar. Geride, karşımızdakilerin çok şükür ki... O günlerde de, bugünlerde de çok şükür ki... iç terkibi ve özü ile bilmedikleri bir temel varlığımız vardı: Din ve Maneviyat kaynağımız...

Unutmıyalım ki, 1839 Tanzimat girişimine kadar tüm yaşantımız «dinsel kurallar» yâni bilimsel söyleyişi ile «şeriat nizâmı» içindeydi. Bu nedenle de tüm öğretim kuruluşları din kurallarına dayanıyordu. İkinci Meşrutiyetin sonuna ve 1924'teki Din ile Dünya işlerinin ayrılmasına kadar Cumhuriyetin ilk yıllarında, dinsel öğretim ülke kültürünün dayanağıydı: 1839'dan sonra Maarif-i Umumiye (Genel Kültür) bakanlığı kurulmuş, iptidâi (ilk), rüştiye (orta) idâdî (lise) okulları devri başlamış, fakat halâ üç kıt'aya yaygın İmparatorluğun geniş sınırları içindeki bu didinme çok yetersiz. kalmıştı. Buna karşın, dinsel öğretimin kaynağı medreseler, kaza ve nahiyelere kadar

yerleşmişti. O günlerin sosyal ve ekonomik yapısı içinde «Orta Sınıf» simgeliyen «Eşrafyân» topluluğunun «okumuş-yazmış» bölümü, çoğunlukla medreselerden yetişmişti.

Belediyeler, o günün yasal kurallarına göre halkın seçtiği mahkeme üyeleri, meslek kuruluşlarında yer alanlar, çoğu sarıksız medreseliler, yâni dinsel eğitim görmüş kişilerdi: Tanzimata rağmen, halâ, o kusursuz, hatta örnek tarafı inkâr edilmez sağlam yapısını koruyan mahalle varlığında, imam, müezzin, hatîp, kayyum gibi meslek olarak görevliler dışında, semtin müftü, kadı, nâip, mütevelî gibi yine din eğitimi görmüş şahsiyetler baş sıralarda yer alıyorlardı. Bunlar, resmî devlet kadrosu içinde olmayarc bağımsız ve özgür kişilerdi. Devletten gelmiş kararları, kendi öz inançlarında ve hatta vicdanlarında tartmak imkânına sahiptiler.

Halkın düşüncelerine çoğu zaman onlar yön verirlerdi...

Atatürk, Türkiye'nin yapısında üç temel varlık olduğuna, 1920'lerde doğru teşhisi koydu: Kışla, Câmî, Okul...

Câmî ve Okul, Cumhuriyete kadar aynı kaynaktan besleniyordu: Dinsel eğitim yapan Medreselerden... Maarif-i Umumiye, bugünkü söyleyişimizle sadece milli eğitim de değil, onunla beraber kültür bakanlığı, Cumhuriyetin elti dördüncü yılında da amacına ulaşmış değil...

İkinci Meşrutiyetin aydın kişileri gerçeği görmüşler ve temel yapısı ile devrini tamamlamış medreseleri, yaşanılan çağa erdştirmek için ciddi çabalara girmişlerdi: İslah-ı Medaris (Medreselerin düzenlenmesi) hareketi, Şeyhülislam ve Vakıf Bakanı Ürgüblü Hayri Efendi (1867-1921) zamanında devrin tanınmış din-felsefe-kültür şahsiyetlerine hazırlatılmıştı. Zaman ve şartlar imkan verip de uygulanabilseydi millî ve manevi hayatta muazzam sonuçlar yaratabilecek esasları kucaklıyordu. Mısır Hidiviyet Hanedanına ait İstanbuldaki geniş sahalı mülkler kurulacak «Üniversite» lere sağlanmış, Üsküdar-Kısıklı tramvay şebekesi bu maksadla yaptırılmış, Hidiv İsmail Paşa'nın kızı ve Mısır Kralı Fuad'ın hemşiresi Prenses Fatma'nın İstanbul Darülfünununa (üniversitesine) vasiyet ettiğı büyük paranın da bu girişime ayrılması kararlaşırmıştı. Balkan Savaşı, daha sonra Birinci Dünya Savaşı, ayrıntılarına kadar hazırlanmış ve kurulduğu yüzyılda, dünyaya müsbet ilimlerin ışığı ve mihrakı olmuş Semaniyye ve Süleymaniye Medreselerinin devamı olacak güzel hazırlığı yarıda bıraktırmıştı. Fakat böylesine bilimsel gelişmeye imkan verecek esas varlıklar, büyük merkezlerden taaa ucra ve kendi kaderine bırakılmış köylere kadar temsilci bulabiliyordu.

Sokakdaki insan da onlara inanıyordu...

Ve, 1918'lerde, devletin boyun eğme zorunluğunu duyduğu Mondros, onun ardından gelen Sevr esirlik belgelerine hayır diyebilecek haysiyet ve namus silkinışine, bu yorgun ve bitkin, eli silah tutacak erkek nüfusu kalmamış, devletin umudunu yitirdiği halka:

«— Sen böyle zillet içinde sürünemezsin... Ya istiklâl, ya ölüm...» haykırışı, ancak, bu «Önkışı»lerden gelebilirdi.

Türk'ün kendisine özgü manevî yapısının tecellîsiydi bu...

ORDULAR, SİLAHSIZLANMAYA ZORLANIYOR...

Mondros'u imzalatmış olanların ilk çıkışı ordu üzerine oldu ve zâten dört çetin savaş yılının eldekini erittiği silâh ve araçlardan kalabilmiş olanları toplamak için Anadolunun bağrına özel kurullar göndermiye başladılar: Asıl mücadele, çöktüğüne inandıkları Osmanlı Devletinin mirâsı üzerindeki kavgaydı.

Saray ve Bab-ı Âli, daha acı sonuçlardan kurtulabilmenin tek yolunun, Mondros'un şartlarının eksiksiz ve sızıltıya yol açmadan uygulanabilmesi olduğu inancı içindedir: Padişah, on sekiz gün içinde iki fermânla, asker-sivil, bütün görevlileri, anlaşma kurallarına saygılı olmağa çağırmıştır. Stratejik önemi olan liman ve şehirlerdeki birlikler çok kısa zamanda, silâhdan arındırılmışlardır. Daha sonra Trakya savunmasını yapan Cafer Tayyar Paşa (rahmetli Cafer Tayyar Eğilmez, doğumu 1877, ölümü 1958) acı gerçeği şöyle anlatır:

«— Dördüncü Kolordu Kumandanlığında Kâzım Karabekir ile halef-selef olmuştuk. Merkezi önce İstanbul'da tarihi Harbiye'de olan ve daha sonra, Trakyanın savunması için kumandanlık karargâhını Edirne'ye naklettirmeye muvaffak olduğumuz Birinci Kolordu'ya bu adı verebilmek çok güçtü. Savaş vaziyetinde tam teşkilâtlı bir tabur kuvveti dahi yoktu. Barış kadrosu ise, sadece kâğıt üzerinde idi. Er olduğu kadar subay kadrosundaki boşlukların doldurulması imkânsızdı. Göreve başladığım zaman, malzeme ve silâhların, bu kadar kısa zamanda nasıl toplattırıldığının hayret, hattâ dehşeti içindeydim. Düşmanların yurdun dört tarafını işgale devam ettikleri günlerin elemi içinde, bizleri kolu bağlı bıraktıran felâketin, acaba, gözönünde olan İstanbul'a mahsus mu olduğunu anlamak ümidi ile ziyâret ettiğim Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, yaşlı gözlerle şu cevabı verdi:

«Hayır!.. Vaziyet tamamen aksidir: Mütâreke hükümleri, daha ağır kıstaslarla taşrada cereyan etmektedir. İstanbul devlet merkezi olduğu

için Sarayı ve Bab-ı Âli'yi kuşkulandırmamak için burada yine bir derece ölçülü hareket ediyorlar.»

Nitekim çeşitli merkezlerde görev almış arkadaşlardan gelen haberler, Harbiye Nazırının anlattığı acı hakikatı teyid ve tasdik ediyordu.

MADDİ İMKÂNSIZLIK İÇİNDE MANEVÎ ÜMİTSİZLİK...

En etkili kaynakların safha safha izah ve tescil ettiği Ordunun Silahsızlandırılması kasdının yanında ve şüphesiz ki ondan daha ağır olan bir başka boşluk da vardı: Ümitsizlik...

1908 İkinci Meşrutiyetin üzerinden on yıl geçmişti ve Ordumuz bir sürü iç ayaklanmalar dışında, üç esaslı savaş vermişti: 1911 Batı Trablus Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı... Görülüyor ki, tek bir yıl huzur ve sükûn içinde geçmemiştik.

Zaferler için ümidler bağlanmış savaşların bekleneni verememesinin gönüllerde ümitsizlik yaratmış olmasını neden yadırgamalıydı? O savaşlar içinde başarıyı haklı gösterecek olanlar da vardı: Fakat sadece görünürdeki politik sebebler değil, tarihsel gerçekler, Türklüğü Asyaya sürme Haçlı ülküsü, bu ümidleri gizli-açık tertipler ve kasıtlarla önlemişti. 1918'e böylece gelmiştik. Savaş ki, akıl-mantık-imkân-kudret işi idi. Dört yıl sürmüş dünya savaşında, varımızı yoğumuzu ortaya dökmüş, dokuz cephede dövüşmüştük. Subay kadromuz erimişti. Çok mevkiler boştu. İhtiyat zabitler (yedek subaylar) ihtiyacı, ülkenin aydın sınıfını yemiş, tüketmişti. Bu kesimde askere alınma yaşı ondokuza düşürülmüştü. Öyle savaşlar olmuştu ki, kolordu kumandanları, erlerle omuz omuza ilk saflarda vuruşmuşlardı. Müttefikler Balkanları ele geçirdikten ve Selânik cephesini açtıktan sonra Almanya ile yol ilişigimiz kesilmiş, elde avuçta ne malzeme ve araç varsa hepsini harcamıştık. Bu acı tablo önünde, savaşın çetinliklerini ve zaferin bedelini bile komutanlar ve genellikle mesleği askerlik mesleği olanlar, zaferi nasıl ümid edebilirlerdi?

Sert gerçekler, gönüllerde ümitsizlik karanlığının siyah tablosunu çizmişti. Bu realiteyi, millî mücadelemizin öncülüğünü yapmış komutanlarımızın anılarında açık seçik buluyoruz.

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa şöyle der:

[Kâzım Karabekir Paşa, 1882 yılında Kanaman'ın Kasya köyünde doğdu. Bugün adı KARABEKİR olan köyün nahiye merkezidir. Karabekir oğullarından Mehmet Emin Paşanın oğludur. Fatih Askeri Rüştîyesini, Kuleli İdâdisinden sonra . 1905'de Erkân-ı Harbiyeyi birincilikle bitirdi.

1909'da otutbir mart ayaklanmasını bastıran ikinci fırka kurmaybaşkanı idi. Birinci dünya savaşında İran seferi kumandanlığını, Çanakkalede Kerevizdere fırka kumandanlığını, Altıncı Ordu Kurmay Başkanlığını, Kafkas Kolordu kumandanlığını yaptı. Erzincan ve Erzurum'u kurtardı. Millî Mücadelenin ilk zaferini Ermenistan'a karşı kazanan odur. Kars, Ardahan, Sarıkamış ve Batum'u düşmandan aldı, daha sonra Garp Gephesine yardım etti. Cumhuriyetin ilânından sonra 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının (partisinin) lideriydi 1939'a kadar politikanın dışında kaldı. Daha sonra milletvekili ve Büyük Millet Meclisi Başkanı oldu. 25 Ocak 1948'de Ankara'da öldü.]

«— İstanbul'dan Erzurum'a yola çıkarken hâfızamdaki asıl konu, görev ve sorumluluk sahibi arkadaşlarımda gördüğüm kötümserlikti. Memleketin içinde bulunduğu hâl ve şartlar onlara ümid verecek nitelikte değildi. Genel kanaat müttefiklerin mütâreke hükümlerini kötüye kullanarak vatanımızı haksız işgallerine bir noktada son verecekleri merkezindeydi. Bir çoklarında bu ümid, başka çâre bulamamaktan doğan mesnedsiz duygu olarak teşekkül etmişti. Bazıları ümidlerinin gerçekleşmeyeceğini bilmekle beraber, bunu açıklamanın yaratacağı endişeye sebep olmama gibi ancak yaşanıldığı zaman bilinecek his içinde idiler.

Kafkas Ordumuzda silâh ve asker durumu oranında elverişli olan birlikleri merkezi Erzurum'daki On Beşinci Kolorduya toplamak için çaba sarfettiğim sürece bazı subaylarımız, hatta erler, mahalli bağımsız Türk devletlerinin kuruluşunda hizmet etmek istediklerini beyan ettiler. Bu his, Türkdeki istiklâl ve haysiyete sahip olmadan yaşayamamak izzet-i nefsinin olduğu kadar, artık gerçek anlamıyla bağımsız bir devlete sahip olamamanın çok acı ifâdesi idi.»

YETERLİĞİ MUTLAK ŞEHADET...

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal'in şahsiyetinin müstesna özelliği milletini millî ve tarihî kıymetleriyle mutlak isabetle tanınması ve sadece ona güvenmesidir. Halkının an'anelerine, manevî değerlerine saygı göstermiş, bütün arzu ve amaçlarını milleti ile elele ve gönül gönüle gerçekleştirmiştir. Maddî imkansızlıkların, yoklukların, her türlü yetersizliklerin mutlak hakim olduğu buhran günlerinde, ümidini yitirmemiş olması, hak ve doğruluğuna inandığı gayesinin olaylara yön veren ezelî ve ebedî kudretin müzaheret ve himayesinde olduğu inancından ilham almış, bu sarsılmaz azmi ile yorgun ve görünürdeki kudretlerini yitirmiş milletin azim ve iradesini şahlandırmış, bu yolda kendisine kimlerin yardımcı olacağını mutlak isabetle tayin etmiş, tahmin ve teşhislerinde de asla aldanmamıştır.

Mustafa Kemal, Türk milletinin «müteassıp» değil «dindâr» olduğunu derinlemesine kavrama şuurı içinde, din-i istiklal ve haysiyet sayan felsefesi ile millî mücadelemizde halk psikolojisinin temel dayancı saymış ve bunu yorumlanmaya muhtaç olmayacak açıklıkla ifade etmiştir. Dinliyelim:

«— Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. Yalnız şurası var ki, din, Allah ile kul arasındaki bağlılıktır. Din vardır ve lâzımdır. Temeli sağlam bir dinimiz var. Malzemesi iyi, fakat bina uzun asırlar ihmâlê uğramış. Türk milleti daha dindâr olmalıdır. Yani bütün sadeliği ile dindâr olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanırsam, buna da öyle inanıyorum. Bizim dinimiz en makul ve tabii dindir ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme, mantığa, tetâbuk etmesi lâzımdır. Bizim dinimiz bunlara tamâmen mutabıktır. Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyâr vardır. Bu miyar ile hangi şeyin bu dine muvafık olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, millet menfaatına muvafıktır, biliniz ki o bizim dinimize de muvafıktır.»

İşte Mustafa Kemal, kelâm dinini böylesine kavrayış içinde, istiklâl ve hürriyet gibi milletin en tabii hak ve menfatinin savunmasında din adamlarını İzmir'in işgalinden dört sat sonra görev başında bulmuştur.

Mustafa Kemal, zaferden sonra bile bu gerçeği tescil etmiş: «Seyahatlerimde bir çok hakiki ulemâmızla temas. ettim. Onları en yeni terbiye-i ilmiyyeyi almış, sanki Avrupa'da tahsil etmiş bir seviyede gördüm. Ruh ve hakikat-i İslâmiyeye vakıf olan ulemâmızın hepsi bir mertebe-i kemâldedir.» demiştir. Fakat çok tabii olarak da, bu muhterem ulemâ dahil, vatanın kurtuluşuna çalışanların ölümüne fetvâ veren, onlara şaki, bagî, haydut diyen ve milleti birbirinin üstüne saldırtanlara da. «— Şüphesiz ki, bu gibi ulemâmızın karşısında imânsız ve hain olan ulemâ da vardır.» demiştir. Unutulmamalıdır ki, böyle oldukları hadiselerin tasdikinde olanların ihânetine karar verilmesi de Birinci Büyük Meclisindeki ulemâ milletvekilleri tarafından teklif ve onların izahatları sonunda kabul edilmiştir.

Yirminci Yüzyıl Türklüğünün ve hatta bütün insanlığın seçkin evlâdı, Cumhuriyetimizin bânisi aziz Atatürkümüzün «dinle devlet arasındaki ilişkilerle, kişisel ve grupsal vicdan ve inançlar arasındaki ilişkileri düzenliyen bir ilke olan lâikliği» yanlış yorumlama içinde din inançları dışında göstermek, sadece O'nun yüze kişiliğine değil, millî mücadelemizin temel felfesesine de haksızlık olur.

Mustafa Kemal, «Büyük Nutuk»una başlarken anlattıkları bir

ümitsizlik tablosu çizer:

«— 1335 (1919) yılı mayısının 19uncu günü Samsun'a çıktım. Temel görünüm şuydu:

Osmanlı devletinin içinde bulunduğu grup, genel savaşta yenilmiş, Osmanlı Ordusu her tarafda zedelenmiş, şartları ağır bir mütâreke imzalamış. Büyük savaşın uzun yıllarında millet yorgun ve fakir bir halde, millet ve memleketi genel savaşa sevkedenler kendi hayatları endişesine düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahidettin, geri, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği tedbirler araştırmakta. Damad Ferid Paşanın başkanlığındaki kabine, âciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız Padişahın irâdesine bağlı ve onunla beraber şahıslarını koruyabilecek her hangi bir duruma razı.

Ordunun elinden silâh ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

Düşman devletleri, mütâreke şartlarına uymaya gerek görmüyorlar. Birer vesile ile düşman donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana vilâyeti Fransızlar, Urfa-Maraş-Antep İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askeri birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafda yabancı subay ve memurları özel adamları faaliyette. Nihâyet, bu anlattıkları, mızdan dört gün ewel, 15 Mayıs 1335 (1919)'da düşman devletlerinin rızasıyla Yunan Ordusu İzmir'e çıkarılıyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında, Hristiyan unsurlar, gizli-açık, hususi emel ve maksadlarının elde edilmesine, devletin bir ân önce çökmesine çalışıyorlar.»

YABANCI KAYNAKLARIN SERT HÜKÜMLERİ...

Vatanın o günkü çehresini çizebilme imkanına sahip olan şahsiyetlerimizin anlattığı acı gerçekleri, yabancı merkezlerin tesbiti tamamlamaktadır.

Bu yabancı kaynaklar arasında dostlar-düşmanlar vardır.

Birinci dünya savaşında önce Beşinci Ordu, daha sonra Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olarak Ferik (korgeneral) rütbesiyle hizmet eden Liman Von Sanders Paşa (1855-1929) şunları söyler:

«— İmkânsızlıklar içinde büyük sonuçlar yaratma bahsinde şerefli örnekler vermiş Osmanlı Ordusunun ve devletinin varlığı, istiklâlinin devamı uğruna her türlü mahrumiyete katlanmış Türk Milletinin

mağlubiyeti kabul etmesi için askeri bozgunlar yeterli değildir. Halkın yapılabilecek hiç bir şey olmadığına kani olması ve bu acı gerçeği sözlerine güvendiği şahsiyetlerden dinlemesi gerekti.

Türkler kişi olarak mânevi değerlerine bağlı, dindar, özellikle gelenekçi idiler. Din adamlarının her tabaka ve seviyeden insanlar üzerinde büyük etkisi vardı. Askerler, her müstakil birlikte mevcut din adamlarının telkinlerine ruhi unsurlarla bağlı idiler. Bu hasleti bilen kumandanlar, ferdi fedakârlık ve feragat istiyen savaş safhalarında din adamlarının telkinlerinden en geniş mânâ ve mâhiyeti ile istifade ediyorlardı. Bu din adamları vakûr oldukları nisbette şefkatli, hâl ve tavırlarıyla saygı ve güvene değer idiler. Onları en buhranlı anlarda dahi umutsuz görmedim. Askeri mecburiyetlerle ric'at kararlarında sâkin, savaşı kuvvetlerin ümitsizliğe düştükleri hâllerde mânevi dayanak idiler. Harbin son devresinde bir çöküş mukadderine karşı tevekkül ve dini kanaatlerinin gereği olarak her şerrin arkasında bir hayır olduğu hissi ile neferleri kuvvetlendirenler dini şahsiyetlerdi. Fakat 1918'in ikinci yarısındaki buhran hislerin üzerine çıkmış gerçeklerdi.»

TÜRKLER NASIL MAHVEDİLEBİLİRLERDİ?

Millî Mücadelemizde mânevi kudret ve bu kutsal varlığı temsil eden öncüler'in himmetini ve yerini kavrayabilmek için, Osmanlı İmparatorluğumuzu çökertmenin yollarını denemiş olanların düşüncelerini bilmemiz şarttır.

Mondros'dan geriye, yine bir başka buhran günlerine, İkinci Sultan Mahmud'un saltanatına döneceğiz.

Bilinmektedir ki İkinci Sultan Mahmud'un saltanatı (1748-1839), İmparatorluğumuzun iç-dış temel olaylar bakımından bunalımlar devridir: Amcası Üçüncü Sultan Selim'in (1761-1808) başladığı ve tarihlerimizin yeni düzen anlamına Nizam-ı Cedid olarak adlandırdığı hareketi, Kabakçı Mustafa ayaklanmasıyla son bulduğu buhran günlerinde tahta geçen İkinci Mahmud'un iktidarı sırasındaki olaylar arasında Yunan ayrılığı, kanlı ve çetin ihânetler safhasıdır ve başlıca kaynağı da Ortodoks Kilisesinin politika aracı olan patrikhane'dir.

Mora'da başlayan Yunan ayaklanmasının en ağır günlerinde idik, Rus Çarlığı Yunanlılara istiklâl verilmezse, sınırlarımıza saldıracağını açıkça söylüyordu. Fransa isyânı destekliyor, bir Fransız kolordusu Yunan âsilerinin safında çarpışıyordu. Bütün dünyada Haçlı Ruhu ayaklanmış gibiydi. Batı merkezlerinde yardım komiteleri kuruluyor, telkin kaynakları isyanı destekliyor, edip, şair, sanat şöhretleri kin ve

garazın güç inanılır facialarını alkışlıyorlardı. İngiliz şairi Bayron'un mısralarında ifâde ettiği gibi «hıristiyanlığın kaderli yüreği temizleniyordu...

Yunan isyanının asıl hazırlayıcısı olan "Etniki Eteryâ" fesad cemiyetinin merkezi İstanbul'daki Rum Patrikhanesi idi ve şebekenin başında da patrik Girigoryos vardı. Sultan İkinci Mahmut ve Sadrazam Benderli Ali Paşa, hakikatı gün ışığına çıkarmak çabası içindeydiler. O zamanki adı reis-ül küttâb'lık olan Dışişleri Bakanlığının başlıca memuriyetleri Fenerli Rum Beyler'in elinde idi. Hemen hemen bütün sefaretlerin tercümanları da Rum'du. Fenerli Beyler adı verilen Rum ileri gelenlerinin çocukları, küçük yaşta Enderûn'a alınıyor, dinleri ve ırklarının ihtiras ve gizli arzularını ruhlarında ve kafalarında saklıyarak yetişiyorlar, bilhassa Dış İşlerinin kilit mevkilerine geçtikleri zaman, mânen bağlı oldukları Patrikhânenin telkinleri ile ustacahazırlanmış ve tarihlerimizin Rum ihâneti adını verdiği kanlı, kinli, zalim hareketin temel unsurları oluyorlardı.

Mora'da başlamış Yunan ayaklanmasının alevlendiği günlerdeydi ki, artık tamamen Rus esareti altına düşmüş dünün şanlı Kırım Hanlığı'ndan İstanbula bir yolcu g eldi: Bu zat, daha sonra Türk tıp dünyasına büyük hizmetler yapacak olan Dr. Aziz Bey'in babası Yunus Bey'di: Rus Çarlığı Kırım'ı ele geçirdikten sonra soylu Türk ailelerinden çok sayıda gençleri Petersburg sarayına aldırılmış, kendi arzularına göre yetiştirmek istemişti. Kırım Hanlığının merkezi Bahçesaray başta, Türk beldelerinde Ruslaştırma tesisleri yapılıyor, buralar İstanbul Patrikhanesinden gönderilen militan papazların idaresine bırakılıyordu.

Kırımlı Yunus Bey, Benderli Ali Paşaya, Patrikhanenin yönettiği "Etniki Eteryâ" Rum ihtilal gizli örgütünün Rusya'daki çalışmalarını açıkladı: Planlar, İstanbuldaki Patrik Girigoryos tarafından hazırlanıyordu. Hedef sadece bağımsız Yunanistan değildi: Bizans saltanatı ihya edilecek ve Fetih günü yarıda kalan ayin tamamlanacaktı!..

Büyük kısmı belgeli ifşatı dinliyen Padişah İkinci Sultan Mahmud, devlet ve vatanın selameti için ciddi ve kesin tedbirler alma zorunluğ u yanında, müdahale ve baskı için fırsat bekliyen yabancı kaynakları kuşkulandırmadan reddedilmez isbatların ele geçmesini sağlayacak baskınla ihanet belgeleri ele geçirildi. Mora'lı asi kaptanlara verilen direktiflerden, devletin en mahrem konularını yabancı sefaretlere aktaran casusluk vesikaları ihanet panoramasını tamamlıyordu: Patrik Girigoryos hiç birini inkar etmedi, hepsini görevinin gereği olarak yaptığını açıkça söyledi. Ölüme mahkum oldu, asıldı. O gün-bugün

süregelen kapalı kapı hikayesinin aslı budur. Suç merkezi olarak kullanılan Patrikhanenin arka tarafındaki terkedilmiş sanılan binalarından birinin zemin katında ele geçen belgelerin avluya bakan kapısı önünde asılmasından sonra bu kapı, ancak, 1920’de, İstanbulun işgalinden sonra Patrik Meletios tarafından büyük törenle açıldı ve Ankara kalesine dikilmek üzere yunan Kralı Konstantin’e armağan edilen Bizans kartallı bayrağın sunulma töreninde Meletios, geçmişin izi üzerinde olduğunu ilan etti.

Fakat Millî Mücadele günlerimizde olduğu gibi bugün de ve yarın da, dünya yüzünde müstakil Türk devletleri baki kaldıkça, asıl bilmemiz gereken Patrik Girigoryos’un anarşist haydutluğunun beden tezahürlerinden çok, Rus Çarı Birinci Aleksandr’a yazdığı Türklerin nasıl mahvedilebileceği’ne dair tavsiyelerdir. Kurtuluş Savaşımızda zafer için ortada, hiç bir maddî imkan yokken ortaya konulan mucizenin asıl ve öz yapısını Patrik’in Çar’a ilettiği düşünceleri kadar hiç bir yorum anlatamaz...

Olayı, Sultan Aziz’in saltanatı süresince ve Sultan Hamid’in ilk yıllarında İstanbul’da Rus sefirliği yapan, ismi ve faaliyetleri meş’um izler bırakmış ünlü Moskof devlet adamı General Nikola İğnatyef’in hatıralarından öğreniyoruz.

İbretle okuyalım: (Hayreddin Nedim, Vesaik-i Tarihiye ve Siyasiye tettebbuatı, cild 2, sahife 97 ve sonrası)

«— Mahmud Nedim Paşanın Başbakanlıktan istifası günüydü ki, Patrikhaneye gitmiştim. Patrik Yermanos sohbetimiz sırasında, Patrikhane binasında son zamanlarda yapılan değişiklik sırasında vaktiyle saklanılmış yerinden çıkarılan bir sandık içinde dikkate değer belgeler bulunduğunu anlattı. Bu arada Sultan Mahmud zamanında Yunan istiklâline yardım suçlamasıyla asılan selefi Girigoryos’un haşmetlû Çarımız Aleksandr’a gönderdiği bir mektubun müsveddesini bana okudu. Ele geçtiği zaman Yermanos’un da felâket sebebi olabilecek bu mektub, ölü Patrik’in Türkleri, dünya siyaset ve askerlik hayatında korkulacak bir varlık hâlinden çıkarmak, hatta müstakil bir devlete sahip olmaktan mahrum edecek ibretli tavsiyelerini ihtiva ediyordu. Osmanlı devletinde uzun sürmüş çeşitli görevlerimin yerine getirilmesi süresince edindiğim deneyler vetanık olduğum olayların doğruluğunu tasdik ettiği tavsiyeler şunlardı:

«Türkleri, maddeten ezmek ve yıkmak imkânsızdır. Çünkü Türkler, başka milletleri gurur ve ifrata sevkedecek zaferler önünde olduğu kadar, her türlü ümidlerini kaybedecekleri yenilgiler ve felâketlere karşı sâkin, sabırlı, dirençli insanlardır. Gayet mağrurdurlar ve

onurlarına çok düşkündürler. Kişisel irâdelerinin üstündeki olayları değişmez kader sayma inancına sahiptirler. Bu inanışları, dinlerine bağlılıklarından, kadere rıza göstermelerinden, ananelerinin kuvvetinden, Padişahlarına, kumandanlarına, büyüklerine olan itaat duygularından gelmektedir.

Türkler zekidirler ve kendilerini müsbet yolda yönetecek liderlere sahip oldukları müddetçe de çalışkandırılar. Gayet kanaatkârdılar. Onların bütün meziyetleri, hatta kahramanlık ve şecaat duyguları da, geleneklerine olan bağlılıklarından, ahlâklarının selâbet ve sâfiyetinden, bilhassa dini ve mânevi hayatlarını düzenleyen şahsiyetlere olan bağlılık ve saygılarından ileri gelmektedir. Türkleri evvelâ bu din ve mâneviyat şahsiyetlerinden mahrum bırakmak, buhran ânlarında irşâd vazifesini ifâ edecek şahsiyet ve mihraklardan nasibsiz kılmak gerekir. Bunun da kestirme yolu, dini ve mânevi hayatı temsil eden teşkilât ve şahsiyetleri milletleri üzerinde etkin kudret hâlinden çıkarmak, halkı da ulusal ve dinsel geleneklerine uymıyan dış telkin ve fikirlerle tahrip etmektir. Manevi mihraklardan mahrum oldukları gün Türkleri kendilerinden şeklen çok kudretli, kalabalık ve zâhiren hâkim kuwetler önünde zafere götüren asıl kudretleri sarsılacak ve ancak o zaman maddi varlığın üstünlüğüne dayanılarak Türkleri yıkmak mümkün olabilecektir. Bu sebeble Osmanlı devletini tasfiye için sadece savaş meydanlarındaki zaferler kâfi değildir ve hatta yalnızca bu yolda yürümek, Türklerin haysiyet ve vekarını tahrik edeceğinden hakikatlere nüfûz edebilmelerine ve bu sebeble de onları tasfiye edecek tek tedbire karşı uyarmıya vesile olabilir. Yapılacak olan, devlet ve ferdlerine bir şey hissettirmeden, onları mânevi sahada aydınlatıcılarından mahrum bırakmaktır. İlk anda garip gelebilen bu hakikat, Türklerin gerçek yaşantılarına nüfûz edildikten sonra konulabilecek tek teşhistir.

Şu hatıratı yazdığım 1898 yılından on yıl önce o unutulması imkânsız Rus Osmanlı savaşı oldu. Haşmetli Çarımızın muzaffer Orduları, Osmanlıların elindeki Balkanları kurtardı, askerlerimiz Ayastefanos (Yeşilköy) tepelerinden Salib'e iade edilecek Ayasofya'yı seyretiler. Türkler Asyaya sürülmüş ve müstakil Osmanlı devleti fiilen nihâyet bulmuştu. Böyle olması lâzımdı. Fakat Türklerin, devlet olarak işledikleri sıra sıra hatalara ve gafletlere mukabil, halka kendisini sevdirmiş ve inandırmış dinî ve mânevi şahsiyetler ümid telkin ettiler, fikrî düşüşe engel oldular millî ve manevî tesanüdü muhafaza ettiler. Senelerdir cevabını bulamadığım suallerin halini, Patrik Girigoryos'un teşhis ve tesbitlerini öğrendiğim zaman yapabildim. (Tarih Konuşuyor, Cemal Kutay, cilt 1, sahife 66 — 70, Patrik Girigoryos'un Çar Birinci Aleksandr'a tavsiyesi).

GİRİGORYOS'UN TEŞHİSİNE KATILANLAR

Türklüğü, aralarında bağımsız devletleri olarak, hak ve kudretlerinden yoksun bırakmayı amaç edinmiş gizli-açık kasıdların incelemesi yapıldığı zaman, Rum Patriki Girigoryos'u teşhisinde tek başına bulmayız: Ondan önce ve sonra da, görünürdeki olumsuz, hatta güzel ve övünülür sonuçları elde etmek için mantığın şart koştuğu imkanların olmamasına rağmen varılmış hedefleri, kendi ulusları adına incelemiş ünlü şahsiyetlerin hayranlıkla üzerine eğildikleri Türk Mucizeleri'nin yapısında aynı teşhis birliğini görüyoruz: Türk'ün mânevi mürşidlere olan gönül bağlılığını...

İmparator Şarlken'in, Kanunî Sultan Süleyman'ın nezdindeki alim sefiri Busbecgh, Mohaç'ların örgüsünü hükümdarına «Türklerin, bahar çağlarında vatan için ölümü kendilerine ebedî hayatın kapısı olarak sevdiren din adamlarının telkinleri...» olarak anlatır. Nizam-ı Cedîd için getirilmiş devrinin askerî şöhreti Baron de Tod, «Milletinizin bir mevzuu kalbi ile benimsemesi için aklından evvel ruhu ile inanmasının şart olduğunu anladım» der. Ebedî uykusunu Boğaziçi'deki mezarında sürdürmekte olan meşhur Golç Paşa: «Hiç bir millet Türkler kadar mânevî irşadın tesirinde kalamaz ve bu bağlaşıla mümkün olmayı imkân sahasına sokmak için beşeri takatın fevkine çıkamaz. Kumanda ettiğim Türk Ordularının temel hassası bu idi.» hükmünü verir. Birinci Dünya Savaşının sonuçlarından sonra milletlerin kaderini inceliyen değerli eserinin (Büyük Harbde Türk Cephesi) bölümünün «Sonuçlar» kısmında ünlü Fransız tarihçisi M. Larcher, bizi Mondros'u imzalamıya mecbur eden ağır şartların ümitsizlik tablosu içinde, kurtuluş ihtimalini, olacakların tablosunu çizmişçesine isabetle şu ihtimallere bağlar (Mehmet Nihat tercümesi, sahife 396 ve sonrası):

«1918 sonbaharında Hohenzollerin Alman, Harsbourgların Avusturya Macaristan İmparatorluğu gibi Osmanlı Hânedânının temsil ettiği Osmanlı İmparatorluğu da fiilen hayat sahnesinden çekilmişti. Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatının uzun sürmüş mücadelelerin ibretli sonucuydu. Şark meselesi asırlarca devam etmiş ve Avrupa'nın varlığına uzun zaman hâkim olmuş biricik Hristiyan olmayı ve aslı Asyalı bir milletten Batı dünyası hesab soruyordu. Bu sebeple Türklerin kaderi, öteki mağlup müttefiklerinden başka idi, Galiplerin muhasebelerinde tesiri derin mâzi vardı. Değil insaf, adalet hissinin aranması hayâldi. Padişah ve Bab-ı Âli bu sert idrâk içinde Mondros mütârekesini, her taraftan ilerliyen müttefik kuvvetlerinin durdurulması için yegâne ümid ve istinad saydılar. Fakat müttefikler mütârekenin yedinci maddesini izhar edilmemiş maksadları için rahatça kullanmakta devam ettiler ve artık yalnızca Anadolu'ya

sıkışmış dünün beldeleri üzerinde güneşin batmadığı o muhteşem İmparatorluğun son topraklarını istilâ hareketini sürdürdüler.

Türklerin devletlerinden ümidleri kalmadığı bu buhran devresinde bir dayanak noktası aramaları beklenemez mi? Bu milletin tarihini derinden incelemiş olanlar için bu suale bir ânda menfi cevab vermek güçtür. Böyle bir tetkik yapmamış olanlar için ortada. ve görünürde hiç bir ümit noktası bulmak mümkün değildir. Fakat Türkler tarihi şaşırtmış olan her hareketlerinde, bir mânevi istinada mazhar olmuşlardır. Bu neticeleri de din ulemâsı temsil etmişlerdir. Eğer bilhassa Türk köylüsünün, çiftçi sınıfının ve kasabalardaki mütevâzi hayat şartları içindeki halkın üzerinde ruhi ve mânevi tesiri ve nüfuzu temsil eden ulemâ sınıfı, devletin siyasi varlığının son bulmakta, müstakil devletin devamı için son bir mücadele zarureti şekli imkânsızlıkların üstünde haysiyet ve şeref mevzuu olarak telkin ve kabul ettirebilirlerse, nâdir milletlerin tarihlerinde gördüğümüz müstesnâ hareketlerden birisine şahit olma beklenebilir. Böyle bir hareketin rehberi olarak ortaya çıkacak olanların başarısı ancak böyle bir yardıma bağlıdır.»

Millî Mücadelemiz süresince, İngiliz İşgal Kuvvetlerinde istihbarat subayı olarak hizmet eden İntellicens Servis mensubu Mr. Harrison Armstrong «Yeni Türkiye Nasıl Doğdu?» adlı eserinde (Ömer Rıza tercümesi, İkbal kütüphanesi, 1926) Fransız tarihçisi Larceher'in işaret etmiye çalıştığı ihtimallerin tipik örneklerini, olayları anlatırken sıralar. Kendisinin, İstanbul'dan Anadolu'ya Kuva-yı Milliye saflarında mücadele edecek şahsiyetlerin geçişini önlemek için tedbirler alan heyetin başında olduğu günlere ait şu anısını anlatır:

«Anadolu'da başlamış olan direnişi kırmanın en kestirme çâresi İstanbul'dan Anadolu'ya asker-sivil bu hareketi devam ettirecek şahsiyetlerin gitmesine engel olmaktı. Anadolu'da silâh ve malzeme zaten yok denecek kadar azdı. Bu noksanlığı da ancak, şahsi teşebbüsleriyle ve tedbirbirleriyle telâfi edecek kimseler doldurabilirlerdi. Denizden ve karadan, bilinen bütün yolları kontrol altına almıştık. Buna rağmen İstanbul'dan ayrılmalar durmadan devam ediyordu.

Kısa zaman içinde meselenin halledilmesi şart hâline geldi ve Colonel Maxvel'le müştereken bir plân hazırladık. Sadrazam Damad Ferid Paşa'ya hazırlığımızı şahsen izah ettik ve İstanbul'da hükümetin hâkim olabildiği nisbette müzâhereti sağladık. Başbakan, bilhassa askeri makamlarla polis ve jandarmaya güvendiği kimseleri getirmişti. Bunlar, Anadolu'da başlamış direnişin kırılması için bizim kadar kararlı idiler. Bu itibarla muvaffakiyetimiz ancak kendimizin alacağı

tedbirlerin isâbeti ve cesareti ile mümkün olabilecekti:

Önce, İstanbul ile Anadolu arasındaki deniz yolunu mutlak bir kontrol altına aldık. Bu bizim için karada tedbir almaktan daha kolaydı. Yakın şehir ulaşımı haricindeki deniz nakliyatını vesikaya bağladık. İzinler İngiliz ve müttefik komserliklerinin memurları tarafından titizlikle veriliyordu. İstanbul Boğazı iki tarafından sıkı bir şeritle çevrilmişti. Karadan ulaşım yollarını mahallinde tetkik etmek üzere günlerce Üsküdar cihetinde dolaştım. Asıl sızmalar buradan oluyordu. Pendik'e kadar uzanan demiryolunun sahil tarafım denize, kara tarafını da Çakal Dağlarına kadar araştırma noktası yaptık. Bu tedbirlere rağmen ayrılmaların temposunda esaslı azalma olmayınca dikkatimizi hiç de ilk anda şüpheli çekmiyecek şahıs, yer ve müesseselere çevirdik. Bu arada yüksek menfaatler karşılığında yapılan ihbarları da kıymetlendirdik. İlk anda doğruluğuna aslâ ihtimal vermediğimiz bir ihbar devam edince Üsküdar'da, çok tanınmış dini bir müessese olan Özbekler Tekkesi'ne âni baskın yaptık, buranın şeyhi olan Ata Efendi'yi tevkif ettik. Hayretle öğrendik ki, İstanbul'dan Ankara'ya kara yolu ile insan ve malzeme kaçırmaları burada düzenlenmektedir ve yol devamınca başlıca gizlenme yerleri câmiler, mescidler, tekkeler ve benzeri dini müesseselerdir. Bu Şeyh Ata ile bir çok defalar konuştum. Kendisinde vazifesini ifâ etmiş ve etmiye kararlı sâkin, azimli, cesaret ve irâde sahibi bir insan şahsiyeti vardı. Nitekim ifâdelerinde bütün mes'uliyeti şahsen üzerine aldı ve şunu da söyledi kî, bu yapılmış olanı kendisi olmasa dahi yapacaklar birbirini takip edecektir.

[Özbekler Tekkesi Şeyhi merhum Ata Efendinin müstesna himmeti, Millî Mücadelenin başarısı için silâh ve paradan önce şart davayı omuzlayabilecek kişileri Anadolu'ya geçirme konusunda temel dayanakdı. Bu hakikat. M. M. grubu, Karakol Cemiyeti ve Teşkilât-ı Mahsusa liderlerinin müşterek tesbitidir. O günlerde, M. Sıtır takma adıyla M. M. grubunda çalışan rahmetli Rıza Yatkın Millet Mecmuası'nın 67. sayısında bu «adsız kahraman»ı şöyle anlatır:

«— Bu yazımla azîz ruhunu şenlendirmek, kıymetli şahsiyetini kadirbilir gençlerimize bildirmek istediğim rahmetli Şeyh Ata, İstiklâl Savaşımızın adı ve himmeti meçhul mücahitlerinden biri, Türklüğün ve Türkçülüğün tam mânâsıyla hakikî mürşidi idi. Üsküdarlılar arasında Özbekler Dergâhı olmak anılan ve Sultan Tepesi'nin Bülbulderesi'ne doğru sarkan yeşil yamacı üzerinde hâlâ yaslanıp duran tekkesi de o günlerin millet fedâilerini, istiklâl Kâbesi olan Ankara'ya ulaştıran nurlu yollardan birinin ilk uğrağı ve gizli bir sığınağı idi.

Şeyh Ata, İstanbul'un salgına uğradığı kara günlerde vatani kurtarabilme

çarelerini araştıran, ilk karşı koyma hareketi Karakol Cemiyeti'nin kurucularındandı. Temsil ettiği dinî ve manevî kıymetleri, vatanın selâmeti ve istiklâline vakfetmiş olan kendisi gibi ulemâ ile elele vererek, en ateşli gençlerin göstermediği cesareti izhar etmiş, kapı kapı dolaşmış, birçoklarının ağızlarının açılmadığı o günlerde ruhlara ümit telkin etmiş, başında sarındığı yeşil destârı, üzerindeki siyâh cübbesi ile bizlere istinad olmuştı. İşgal kuvvetlerinin evlerine haremine hile soktuğu yerli-ecnebî casuslar, tekke, mescid ve câmilerden ve din şahsiyetlerimizden şüphe etmiyorlar, Türk'ün bu mânevi öncülerini çok şükür ki yakından tanımıyorlardı. Başı sarıklı, destârlı, üzerleri cübbeli olan bu vatanperver insanlar, düşmanların bu gafletlerinden vatan için mükemmel istifade etmişlerdir: Bizler, câmilerde telkinlerimizi bu din şahsiyetlerinin esaretlerine sığınarak yapıyor, mahallelerde tesiri büyük imamları safımıza alıyor, onları silâh ve cephanelerin naklinde görevlendiriyorduk.

Şeyh Ata, bunların mükemmel örneği idi: Gündüz, çevresine ümit telkinleri yapan bu insanlar, gece silâhlanırlar, Nakkaş Karakolundan Tekkeye kadar yolları tutarlar, silâh ve cephaneler tekkeye taşınır. Oradan Karakol Cemiyetinin fedâileri eliyle Büyük Çamlıca'nın arkasından dolandırılarak Libâdi'deki göz doktoru Esad Paşanın çiftliğine aktarılmak üzere Kısıklı imamı Nuri Hocanın Libâdi'deki evinin yanındaki mezarlığın içine saklanır, münasip zamanlarda Tomruk menba kuran taşıyan arabalarına ait bölümüne yerleştirilerek Alemdağ'nda gizli karargâh kuran millî kuvvetlere iletilirdi. Özbekler Tekkesi'nde gizli hastahanemiz de vardı. Azgın Rum ve Ermeni eşkiyalarıyla çarpışırken, düşman işgali altındaki cephane depolarını basarken yaralanan Milliyetçiler, burada yatırılır, gizlice gelen hamiyetli doktorlarımızca tedavi görürdü.

Fakat Şeyh Ata'nun asıl himmeti, Anadolu'ya gelecek fedakârları tekkede konuklamasıydı. Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Nurettin Paşa ve sayısız kumandanlar, hemen hemen bütün mebuslar, Ankara'nın millî devletin merkez olmasını temin edecek şahsiyetler, evvelâ Özbekler Tekkesi'nin gizli misafirleri olmuşlar, daha sonra uygun vakitlerde Ankara yolunu tutmuşlardı. İstiklâl Marşı şairi Mehmed Akif'in de Anadolu'ya geçmek üzere Şeyh Ata'nun misafiri olduğu günlerde, hemen hemen her akşam, başka kılık ve kıyafetlerle tekkeye uğradım. O günlerde büyük bir parti silâhı Anadolu'ya aktarıyorduk. Depomuz tekke idi. Şeyh Ata ile Mehmet Akif'i daima beraber görüyordum. Nihâyet yağmurlu bir gece Akif'le Eşref Edip ve Afyon Mebusu Kâmil Hoca'yı Alemdağ'daki barınağa götürmek vazifesini alarak yola çıktık. Şeyh Ata ile Mehmed Akif kucaklaşırken, istiklâl marşı şairi şeyhin boynuna sanldı : «— Şeyhim... Ankaradakilere selâm, ve duandan başka bir diyeceğin var mı?» سوالini sordu. Şeyh Ata «— Buradaki vazifenin tamamlandığı an aranızdayım inşallah...» dedi. Amma Şeyh Ata'nın ancak kendisinin başarabileceği görevi zafere kadar bitmedi. Zaferden sonra da tekkesinden çıkmadı. Çünkü O vie Onun gibiler,

himmethlerini sadece ve yalnızca vatanın kurtuluşu için yerine getirmişlerdi. Gayelerine erdikten sonra da yine başlarını şükran seccadesinden kaldırmadılar...»]

Beykoz yakınında Hristiyan olmıyan köyleri basan ve bizi de dehşete düşüren cinâyetleri işleyen Rum çetelerine karşı Türk ve öteki İslâm halkı buraların câmi ve mescidlerinde toplanıyorlar, imamlar ve diğer din şahsiyetlerince tedbir ve müdafaaya teşvik ediyorlardı. Bu hususta kendilerinin halk üzerinde büyük nüfuzları olduğu gibi cibâd'ı mukaddes sayan İslâm dininin icabı olarak vazifeleri de idi. Faaliyetlerini asla saklamıyorlar çok zaman mes'uliyeti şahsen üstlerine alıyorlardı.

Türkiye'de mütâreke hükümlerini gerektiğinde zor kullanarak tatbik mevkiiinde olanlar bu hakikati çok geç anladılar ve gördüler. Halkdan gelebilecek ve kıymetli rehberlik bularak hak telakki ettiklerini silâh zoruyla alacak milli birhareketi imkânsız görenlerin asıl hatası bu noktada olmuştur.»

MONDROS'U İZLEYEN GÜNLER...

Bir ölüm-kalım savaşının kaçınılmaz olduğu karar anında, Türk milletinin hangi kaynaklara dayanabileceğini yabancı görüşü ile tesbitlemeye yarıyacak örnekleri hâfızamızda tutarak Mondros'u izleyen günlere dönelim.

Ege denizinde, Limni Adası'nın Mondros limanında, Agamemnon İngiliz savaş gemisinde, saat 20:03'de imzalanan Mondros mütarekesinin taraflarca resmi ilânı 31 Ekim 1918'de Osmanlı İmparatorluğumuz, dört yıllık çetin bir savaştan yenik çıkıyor, imzalanan mütareke ile altı yüz yılı aşan Müstakil ve Egemen Devlet safhası kapanıyordu. İbretlidir ki, aynı gün İstanbul'da üç siyasî fırka kuruluyordu. Bunlar İstihlas-ı Vatan, Osmanlı Hürriyetperver Avam, Ahali İktisad Fırkaları idi. Millî varlığı savunma hareketi, yakın geleceklerin temsil ettiği karanlık olaylar içinde yer yer göze çarpıyordu: Moskof Çarlığının çöküşü ile anavatana kavuşan Kars-Ardahan-Sarıkamış'da Millî Şûra Hükümeti kuruldu.

Kasım 1918'le dünya yüzünde son bağımsız Türk devletinin varlığını koruma hareketinin millî şûur haline gelme çabasının başlangıç tarihi olarak benimsenen 19 Mayıs 1919'a kadar geçen zaman içindeki temel olayları hatırlamak ,kurtuluş mücadelesine başlarken milletimizin hangi kaynaklara dayandığı sorusunun doğru cevabını bulabilmek için şarttır.

6-12 Kasım 1918 tarihlerinde İngiliz-Fransız kuvvetleri Çanakkale Boğazını işgal etti. 9 Kasım'a İngilizler Musul'dan İskenderun'a kadar sahayı, Fransızlar İstanbul'a ulaşan Avrupa demiryolu hattının Osmanlı ülkesindeki bölümünü işgalleri altına aldılar. 12 Kasım'da müttefik donanması, Yunan savaş gemileriyle beraber Marmara denizine girdi. 15 Kasım'da Karadeniz Boğazı savunmadan yoksun hale getirildi. Bu ay sonuna kadar İngiliz-Fransız-İtalyan-Yunan tanınmış sivil/asker şahsiyetleri İstanbul'da toplandılar ve Müttefik İşgal Karargahı kuruldu: Asırlardır söylenmiş olan Hasta Adam'ın mirasını paylaşıp sahte ve haksız varisler işbaşında idiler.

14 Aralık 1918'de müttefik donanması, İzmir'de toplandı: Daha sonra yayınlanan resmî belgeler göstermektedir ki, Yunan'ın Batı Anadolu'yu işgali, bu tarihte Londra'da kararlaştırılmıştır. 11 Aralık 1918'de Dörtöl, 17 Aralık'da Mersin Fransızlar, 1 Ocak 1919'da Antep İngilizler tarafından işgal edildi.

Millî Mücadelemizin Temel Günlerinden biri olarak benimsediğimiz 19 Mayıs 1919'a kadar, gerçek bağımsız devlet adına dayanak olacak kutsal varlıkların, başta düşman çizmesi altında ezilmemiş vatan köşesi olarak elde kalanına uzanan hazin sonuca kronolojik akış içinde hafızalarımızda geçit yaptırmak, yaşadığımız günlerin ibretidir.

9 Ocak 1919'da Yunanlılar, İzmir işgalinin ilk fiilî hazırlığını ortaya koydular: Ellerine geçirdikleri Batı Trakya'dan, Çanakkale'nin karşısındaki kıyılara inmek için Uzunköprü-Hadımköy demiryolunu işgal etiler, bunu, ülkenin öteki tüm demiryollarına el konulması kovaladı, İngilizler Konya istasyonunda mütareke tatbikat merkezini kurdular, Maraş ve Birecikten sonra 9 Mart 1919'da İngilizler Samsun'a çıktılar, 14 Mart 1919'da Yunan çıkarma planı, Londra'da toplanan İngiliz-Fransız-İtalyan yüksek komiserlerince kabul edildi. Üç gün sonra, İstanbul Fener Rum Patrikhanesi, esasları belli olan ve Mondros mütarekesinin yerini alacak Türk barışının, Türklüğü Anadolunun ortasında yarı tabi bir devletçik haline getiren esasların hiç bir suretle değışitirilmemesini istedi. 24 Mart 1919'da İngilizler Urfa'ya girdiler, 12 Nisan 1919'da kurulmuş olan Millî Şûra Hükümeti üyeleri tevkif edilerek Malta'ya sürüldü ve ertesı 13 Nisan 1919 Pazar günü Ermeniler Kars'ı işgal ettiler. 16 Nisan 1919'da İngiliz kuvvetleri Afyonkarahisar'a girdiler, aynı gün Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Wilson, İzmir ve çevresinin Yunanlılara verilmesi mevzuundaki Amerikan görüşünü açıkladı, 26 Nisan 1919'da, Antalya'dan Konya'ya kadar olan sahayı Nüfuz bölgesi olarak ilan eden İtalyan kuvvetleri Konya'ya girdi, 3 Mayıs 1919'da yine İtalyanlar Kuşadasına asker çıkardılar, Akdeniz kıyılarındaki limanlarımızı kontrollerine alan İtalyanlar, 11 Mayıs 1919'da Fethiye, Bodrum,

Marmaris'i işgal ettiler. Aynı gün İngiliz başvekili Loyd George, İzmir'in Yunanlılara verilmesi müttefik kararını ilan etti, müttefik Akdeniz komutanı Amiral Galtrope, İzmir Valisi İzzet Bey'e 14 Mayıs 1919 saat 5.34'de İzmir'in işgali notasını verdi, 15 Mayıs 1919'da Yunan askeri İzmir'e girdi, 16-17 Mayıs'da Urla, Seferhisar, Çeşmeyi işgal ettiler, cinâyetler, yağmalar, taşkınlıklar başladı. 18 Mayıs 1919'da milli matem ilân edildi. Bu Resmi Yas'ın yanında, Türk milletinin kırık ümidi, haysiyet ve istiklâli getirecek kurtarıcıları bekliyordu: Görünürdeki varlıkların yoksulluğuna ve maddi ölçülerin imkânsızlığına rağmen...

Büyük karar günlerinde kişi kimlere inanır? Bir ulusun karanlıklar içinde gönüllere hâkim ümid ışığı bulabilmesi ne demektir?

Öz geçmişimizin sislere itilmiş gerçeklerine eğiliyoruz...

AHMET HULUSİ EFENDİ

[YUNAN'IN İZMİR'E ÇIKIŞINDAN DÖRT SAAT ON DAKİKA SONRA
DENİZLİ'DE DEVLET KURAN MÜFTÜ]

Mayıs 1919'da İzmir'e ayak basan Yunan Ordusunun nerelere kadar uzanacağı, olayı hazırlıyanlarca biliniyordu: Denizli de, Yunan işgal alanı içindeydi.

Birinci Dünya Savaşının son aylarında, Fransız mareşali Franche D'Esperey'in komutasındaki İngiliz-Fransız-Sırp-İtalyan kuvvetlerine son ânda katılmış bir tümenlik kuvvet dışında, biz, savaşın dört yıllık süreci içinde Yunanlılarla hiç karşılaşmamıştık. Yunan tahtında, Alman kanı taşıyan Kral Jorj, 1917'ye kadar tarafsızlığını korumuş, Cumhuriyetçilerin lideri Venizelos'un baskısı ile Atina; İngiltere-Fransa safına girmişti: Nesillerdir rüyâsı olan "Megalo Idea"nın ardında koştuğu Türk topraklarından Eski Helen dediği Ege bölgesini sınırlarına katmak için...

Nitekim İzmir'in işgalinin hemen ertesi günü Yunan kuvvetleri ileri harekete geçmişlerdi.

İstanbul Hükümeti, Mondros anlaşmasının yedinci maddesi gereğince Yunanistana «görev verildiği» korkunç iddiası karşısında çâresizdi. İngiliz notasında: «— Sebebsiz yere kan dökülmemesi için tedbir alınması...» isteniliyordu. Bab.1 Âli'nin elinden gelen tedbir, asker ve sivil makamlara karşı koymama emriydi. Çocukları, hükümetin buyruğunu yerine getirmenin tesellîsi içinde başeğmişler, gelene yol vermişlerdi.

Mondros'un imzalanmasından yirmibir gün sonra, İzmir'e Yedinci Kolordu Kumandanı olarak gelen Ferik (korgeneral) Nureddin Paşa'ya, askerlik arkadaşı ve yakın dostu Başbakan İzzet Paşa, valilik ödevini de verdi: Mondros'dan sonra ülkenin başına geleceklerini kavramış olmanın şuuru ile...

Nureddin Paşa 19 mart 1919'da, o günkü İzmir iline bağlı Aydın ve Denizli dahil, sancak (il ve ilçe arası genişliğe sahip şehirlere) ilçelere kadar tüm merkezlerden seçilmiş üçer kişilik delegeleri İzmir'de topladı ve «nereden gelirse gelsin bir istilâ girişimi olursa alınacak tedbirler» görüşüldü.

[Korgeneral (ferik) Nureddin Paşa, 1873'de Bursa'da doğdu. Müşir (mareşal) İbrahim Paşanın oğludur. 1893'de Harb Okulunu bitirdi. 1911'de Yemen ayaklanmasının bastırılmasında gösterdiği başarı ile rütbesi yarbaylığa yükseltildi. 1913'de alay, 1914 Birinci Dünya Savaşı başında tümen komutanı oldu. 1915'de Irak Ordu Komutanı ve Basra-Irak valisiydi. Mondros silâhları bırakışma anlaşmasına öncülük eden İngiliz generali Tawshend'in Kut-ul-Emmâre'de esir alınmasında Alman asıllı müşir Golç Paşanın emrindeki ordulardan beşincisinin komutanıydı.

Kasım 1918'de, 17nci kolordu komutanı ve ek görev olarak İzmir valisi oldu. 2 Ocak 1919'da Urla Rum ayaklanmasını bastırdı. Bu tarihten sonra İzmir'in işgalinin İngiltere-Fransa-İtalya-Amerika dörtler meclislerince kararlaştırılması dolayısıyla, komutan ve vali olarak Saray ve Bab-ı Âli'nin siyaseti dışında kişisel emekleriyle savunma dayanak noktaları kurmaya çalıştı. Nitekim 19-29 mart 1919'da İzmir Redd-i İlhak kongresi onun önderliği ile toplanabildi.

İzmir'in işgalinden 47 gün önce vazifesinden alındı, yerine kolordu kumandanlığına Ali Nadir Paşa, valiliğe de Kanbur İzzet Bey getirildi. Nurettin Paşa, temmuz 1920'de Anadolu'ya geçerek İstiklâl Savaşına katıldı. Büyük Taarruz sırasında, Garb Cephesinde en ağır yükü taşıyan Birinci Ordu Kumandanı idi. Mart 1924'de askeri şûra üyesi, aynı yıl Bursa milletvekili oldu. Seçim mazbatasını Meclisçe reddedildi, ikinci seçimi daha büyük çoğunlukla kazanması olaylara yol açtı. Ocak 1925'de isteği ile emekliye ayrıldı. 18 Şubat 1932'de İstanbul'da vefat etti. Eserleri vardır.]

19-29 mart 1919 arası Nureddin Paşanın başkanlığında çalışmalarını sürdürmüş kongrenin taşıdığı ad, bugünkü nesle ağır ve ağıdalı söyleyiş ile birşeyler anlatmaz, fakat anlam olarak çok şey anlatması gerekir: Redd-i İlhak... Yâni, bu Türk topraklarının bir başka ülkeye katılışını geri çevirme ölüm-kalım kararı...

Görülüyor ki, daha 1919 mart ayı başında, Ege'li Türkler, yurtlarının bir yabancıya, hem de Yunan gibi, aslında bir haydut yuvası "Etniki Eteryâ" fesad cemiyetinin çatısı altında, yüzlerce yıl kendilerine en geniş hak ve özgürlükleri tanımış efendileri Türklere karşı, kanun ve insanlık dışı yöntemlerle saldırıya kararlı Palikarya akışını durdurma kararıydılar. Nureddin Paşa'nın çağrısına koşanlar zaferi sağlayan himmetlerin temel dayanağı oldular. Elbette kuşku içinde olanlar ve ümitsizler de vardı.

Niçin şaşmalı? Devlet'i temsil eden siyasî iktidar ve Devlet'in başında olan tâc ve taht sahibi kişi, o günün şartları içinde karşı koymanın akıl ve mantık üstü olduğu inancındaydı. Görünürdeki tablo da onlara hak

veriyordu. Nitekim, daha sonra bütün varlığı ile emeklerini zafer için harcamış olanlar arasında, o günlerdeki ümitsiz, hatta menfi tutumları eleştiri konusu olanlar kendilerini savunmak için: «İstisnasız herkesten bir mucizeye aynı ölçüler içinde inanmasını istemeye kimsenin hakkı yoktur...» demişlerdi. Doğruluk payı inkâr edilemeyecek olan bu gerçek, bazı hâllerde, «İki el bir baş içindir» bencilliğine özür kılıfı olmuştu o ilk günlerde...

MÜFTÜ AHMET HULUSİ EFENDİNİN BAŞINDA OLDUĞU HEYET...

Vali Nureddin Paşa'nın çağrısına Denizli merkezi ile Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas ve Çal heyetleri katıldı. Hey'et-i Milliye adını taşıyan temsilcilerin başında, Denizli müftüsü Ahmet Hulusi Efendi vardı.

Millî Mücadele tarihimizin Redd-i İlhak, yâni «taşı toprağı, insanı ve düşüncesi ile Türk olan bu diyârların, bir başkasına katıştırılma haksızlığının geri çevrilmesi» kararı olarak adlandırdığı hareket, bu toplantının kendi kendisine verdiği addır ve bir olaya kullanılan kelimelerin en doğrusu içindedir: Redd-i İlhak kongresi işgalin fiilen vuku bulmasından önce, böylesine saldırıyı Türk ulusunun reddeceğini cihâna ,bildirmesi bakımından ilk karar'dır.

Önceki cümlelerimizden birinde, vatanın kara günlerinin tablosunu çizmiye çalışırken: «— En acı ve elverişsiz şartlara rağmen bâki kalan ak ümidler, Türkiye halkının tutum ve sözlerine güvendiği mânevi mürşitler bulabilmiş olmasıdır...» demiştik: istiklâl Savaşımızın zaferle sonuçlanmasını sağlayan bu ruh ve imân öncülerinin, halkı vatan savunmasına çağırma yaşamadan azîz ve kudsî olduğu zaman nasıl öne geçtikleri övündürücü gerçeğini, Denizli'den İzmir'e giden temsilcilerin kişiliğinde buluyoruz:

Denizli Merkezi: Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Belediye Başkanı Tevfik Bey.

Acıpayam ilçesi: Eski müftü, İzmir'de Faikpaşa Medresesi müderrisi Ali Efendi,

Buldan ilçesi: Müftü Ahmet Efendi, Hacımolla Ahmet zade Necip Efendi, Karayusufzade Hacı Ahmet Efendi.

Sarayköy İlçesi: Müftü Ahmet Şükrü Efendi, Hacı Halil Zade İsmail Efendi, Hacı Salih Zade Halil Efendi.

Eğer, vatani düşman çizmesinden kurtarmak, milletini bağımsız devletine kavuşturmak, haysiyet ve şeref siyasetiyse, milli

mücadelemizde Din Adamlarımız bu siyasetin başında, icaplarını halkın ruhuna ölüm-kalım şuuru hâlinde işleme himmetinin başında bulunmuşlardır: Onları, vatan siyasetinin dışında ve uzağında görmeyi o günlerde, o günlerden önce, bu günlerde ve yarınlarda çeşidli sebeplerle arzulayanlar, bu muhteşem gerçeği bilmelidirler: Çünkü din'in bir bakıma târifi, idrâk yeteneği ve hür düşüncedir, bu da istiklâlsiz olamaz.

AHMET HULUSÎ EFENDİ VE NURETTİN PAŞA

Yunan çıkarma plânı, 14 mart 1919'da İngiltere-Fransa-İtalya ve Amerika tarafından kabul edildi. İzmir Vali ve Kumandanı Nurettin Paşanın sancak ve kazalardan temsilciler daveti 19 marttadır ve kongre, resmî olarak 23-26 mart arasında devam etmiş, daha sonra heyetleri vali özel olarak kabul edip kendilerine, çevrelerinde almalarını uygun gördüğü tavsiyelerde bulunmuştur.

Denizli Müftüsü Ahmet Hulusî Efendi, Nurettin Paşa ile özel görüşmesini şöyle anlatır:

«Kanaatıma göre İstanbul fiilen işgal altında idi. Aynı zamanda Halife olan Padişahın hükümrânlık hakkı nazariyede kalmıştı. Şahsi düşünce ve hareketi ile, Türk milletinin istiklâlini kendi vasıta ve kudreti ile muhafaza edemeyeceğini her hâli gösteren Padişahın eniştesi Damad Ferit Paşa sadaret makamında idi. Milletimizin haysiyet ve istiklâli uğruna her fedâkârlığı seve seve yerine getireceğinden asla şüphe edilmemeli idi. Tarihimiz, mâzimiz, milli ve mânevi menbalarımız bu muhteşem hakikatin kefilidiler. Yeter ki onlara herşey, ne kadar acı olursa olsun anlatılmalı idi. Bu mukaddes vazife de, bilhassa din adamlarına düşüyordu. Halk, varyoğunu vermeye hazırdı. Onları teşkilâtlayacak emir ve kumandasına alacak kumandan ve subaylara ihtiyaç vardı. Hükümet, devamlı tamimlerle ordumuzun silahlarını terketmesinin mütareke hükümleri olduğunu bildiriyor, ve teker teker sicilleri tetkik edilirse görülür ki, bu meziyet ve vatanperverliğe sahip değerli kumandanlarımızı işgal mıntıkasından uzaklaştırmaya çalışıyor, müdafaanın çâresiz ve imkânsızlığına kani olanları tercihen tâyin ediyordu. Nitekim ben böyle bir kongreyi toplama hareketinin başına geçmiş Nurettin Paşanın da uzun zaman o mühim yerde yâni İzmir'de hem kumandan, hem vali olarak bırakılacağına ihtimal vermiyordum. Bu kanaatıma yalnız kaldığım zaman kendisin esyledim. Bana cevap olarak şöyle dedi:

«— Efendi Hazretleri! Ben burada kumandan olarak bulunduğum müddetçe, sahile ayak basacak düşmanla sonuna kadar mücadele ederim. Bundan emin olunuz ve gönül rahatı ile muhitinizdeki

müdafaa hazırlıklarını tamamlayınız...»

Kendisini yine uyardım:

«— Paşa Hazretleri.. Sizin vatanperverliğiniz, emsâliniz Türk kumandan ve zabıtları gibi bilinir. Tarihimiz bu. muhteşem gerçeğin isbatlarıyla doludur. Fakat ben zannediyorum ki, İstanbuldaki hükümet, müttefiklerin arzularının dışına çıkamaz. Sizin buradaki çalışmalarınız ve şahsiyetiniz onları rahatsız edecektir. Sizi başka yere nakledecekler, hatta terfi ettireceklerdir. Bu takdirde istirahat ederim, istanbula gitmeyiniz, Denizliye geliniz. Bizler gerekli herşeyi sağlamaya hazırız. Yeter ki başımızda sizin gibi tecrübe ve mevkiî güven veren bir yüksek kumandan bulunsun...»

Kısa zaman sonra Nurettin Paşanın değiştirileceği söylentileri dolaşmaya başladı ve gerçekten kendisinin yerine işgalden bir buçuk ay önce valilik makamına Kambur lakabı ile tanınan İzzet Bey, Kolordu Kumandanlığına da Ali Nadir Paşa'lar tâyin edildi. Bu iki zatla mukadder işgalde teşkil edilecek müdafaa hattı ve tedbirleri üzerinde anlaşabilmek imkânsızdı. Nitekim yaptığımız teşebbüsler faide vermedi.» (Faik Öztrak'ın hatıralarından)

AHMET HULUSİ EFENDİ TEŞKİLAT YAPIYOR...

Bu tarihlerde Denizli'de mutasarrıf Faik Bey'dir. (Daha sonra İçişleri bakanı olan rahmetli Faik Öztrak). Ortada henüz Yunan işgali yokken Ege bölgesindeki savunma hazırlıkları üzerinde Faik Bey şunları anlattı. (Cemal Kutay, Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, ikinci cild, sahife 23 ve sonrası):

«— Gazeteler üzerinde sansür vardı. İstanbul hükümeti, Mondros mütârekası hükümlerini tatbik için kararlı ve hassas idi. Büyük bir baskı altında bulunan Padişah da, bu siyaseti tasvip ediyordu. Bilhassa İzzet Paşa kabinesinin istifası ve iktidara Tevfik Paşa'nın gelmesinden sonra bu hususta her gün devamlı emirler alıyor, bunlarda çok açık olarak, mütareke hükümlerinin tatbikini zorlaştıracak hareketlere ve hazırlıklara aslâ müsaade ve müsamaha edilmemesi bildiriliyordu.

Mart 1919 sonunda, yâni işgalden elli gün kadar önce İzmir'de toplanan kongreye Denizli sancağı nâmına iştirâk eden milli heyetin başkanı olan müftü Ahmet Hulusi Efendi dönüşünde benimle uzun ve çoğu gizli görüşmeler yaptı ve Denizli sancağının ilçeleri olan Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas ve Çal'da, bilhassa müftüler ve müderrislerle eşrafın rehberlik ettiği heyetlerin kuruluşunu sağladığını, artık kaçınılmaz olan Yunan işgali önünde neler yapılması

gerektiğinin şimdiden düşünölüp lüzumlu tedbirlerin alınmasını teklif ve tavsiye etti. Bugün daha iyi anlıyorum ki, müftü efendinin sözlerinde hiç bir imkânın gerçekleşmesi şartı yoktu. Yapılması gereken «vatanın istiklali ve haysiyeti gereği» idi. İlmi, irfanı, ahlâkı ile muhittin çok itibardaki bu muhterem şahsiyeti sancağın her tarafında sevilen ve sayılan adamdı. Her taraftan müsbet haberler geliyordu. Ahmet Hulusi Efendi, zor şartlar altında göreve çağırdığı kimseleri meziyet ve hususiyetleriyle çok iyi takdir ederek tâyin ve tesbit etmişti. O müstesnâ günlerin bendeki en derin izlenimi budur: Çok güç şartlar altında girişilecek hizmetleri, lâıyk mânevi rehberler bulur ve onların telkinleri kalbler ve vicdanlarda ümid izleri yaratabilirse, elde edilemeyecek güzel sonuçlar, ufukların ardında demektir. Ben, Ahmet Hulusi Efendinin muhterem ve yüce varlığında bu ebedi gerçeğin en muhteşem örneğini görmüşümdür.»

MİLLÎ MÜCADELE'NİN İLK MEŞRUIYET FETVASI

Biz, yine olaylara döneceğiz...

İzmir, 15 Mayıs 1919 Perşembe sabahı işgal edilmiştir. Acı haber, Denizli'ye ulaştığı zaman, gerçek ne kadar sert olursa olsun irkilmiyen tek insan Müftü Ahmet Hulusî Efendi idi. Çünkü O, mukadder sonucu biliyor ve bu gerçeğin bilinci içinde dövünmeyi değil, vatan ve haysiyet için neler yapılması gerektiğini düşünüyordu.

Düşündüklerini yerine getirdi...

Dünya Savaşında, öteki Türk beldeleri gibi dokuz cephede yiğitçe dövüşen Denizlili gençler, büyük bir bayrak yaptırmışlar, bir tarafına «YAŞASIN VATAN» altında Osmanlı sancağı, son bölümünde de «Denizli çarşısında Un Pazarı camii şerifine, alay 67, tabur 24 kur'alı efrâdın yâdigârıdır» cümlesini yazdırarak armağan etmişlerdi. Bayrağın öteki yüzünde: Bismillâhirrahmanirrahim. Lailâheillâllah Muhammedürresulullah. İnnâ fetahnâleke fethen mübinâ, nasruminâllah ve fethün karıp ve beşşiri'l mü'minîne ya Muhammed.» yazılıydı.

Denizli'nin vatan için cephelere koşan evlatlarının, zaferin Hak ve Allah yolundaki milletlerine Yüce Tanrı'nın vaadi olduğunu kanlarıyla tescil ettikleri sancağı camiden alan Müftü Ahmet Hulusî Efendi, şehre tellallar saldı, en ücra mahallere bile ulaşan bu sesler, halkı, Bayramyeri'ne topladı. İzmir'in işgali, kasabaya yıldırım hızıyla yayılmıştı. Halk, erkeği, kadını, çoluğu-çocuğuyla yollara düşmüş, Bayramyeri'ni doldurmuştu. Müftü Efendi, mutasarrıf Faik Beye (İçişleri Bakanı rahmetli Faik Öztrak) şöyle dedi:

«— Mutasarrıf Bey... Hükümet mütâreke hükümlerinin uygulanmasını, yâni işgale mukavemet etmemeyi emrediyor. Siz, hükümet memurusunuz. Ben, bu hükümetin düşman işgali altında esir vaziyette olduğuna kaniim. Padişah ve Halife de aynı vaziyettedir. Esirin fikri, hürriyetini kaybetmemiş insanlar için mutağ (bağlayıcı) değildir. Hürriyetine sahip olmıyanın fetvâsı da makbul ve muteber olamaz. Biz, her karışı ecdad kanıyla yuğurulu bu mübarek beldeyi bu başlar bedenlerimizi taşıırken teslim edemeyiz. Millet, haysiyet ve namusunu muhafaza ve müdafaa kararındadır. Siz şeref ve haysiyet sahibi bir zatsınız. Rica ederim, bize katılmayı verdiğiniz resmî söze aykırı saysanız dahi engel olmayınız.»

Faik Bey, yaşlı gözlerle Müftü Ahmet Hulusî Efendi'nin elini öpmüş, komiser Hamdi ve İbrahim Beylere mitinge yardım, sadece sükûneti muhafaza etmek için vazife görmeleri emrini vermişti. Halk, Bayramyerini doldurunca, Müftü Ahmet Hulusi Efendi, önde sancak meydana gelmiş şöyle demişti:

«— Muhterem Denizlililer... Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihânettir, vatana karşı irtikâb edilecek cürümlerin Allah, ve Tarih önünde affı imkânsız günahdır. Cihâd, tam manâsıyla teşekkül etmiş dini farize olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan dünkü tebeamız Yunan'a biz mağlup olmadık. Onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manâya geldiğini, İzmir'de şu bir kaç saat içinde işlenen cinayetler gösteriyor. Silâhımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz sapantaşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklâl aşkı, vatan sevgisi, haysiyet şuurumuz ile kalbimizdeki imân ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidirler. Bu mutlak olarak cihad-ı mukaddes (kutsal savaş)tır. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çâresiz olduğunu söyleyenler, düşman esâreti altında olanlardır. Onlar irâde ve kararlarına sahip değildirler. Bu vaziyette olanların emri ve fetvâsı aklen ve şer'an câiz, makbul ve muteber değildir. Meşrû olan yalnızca vatan müdafaaası ve istikâl uğruna cihâddır. Korkmayınız... Meyus olmayınız... Bu livây-ı hamd'in altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak cihad-ı mukaddes fetvası (kutsal savaş buyruğunu) ilân ve tebliğ ediyorum.»

İLK CEPHE VE İLK TEŞKİLÂT...

İzmir'in işgali üzerinden ancak dört saat on dakika geçmiştir... Denizli'deki miting, fetva ve bu kararı takip eden fiilî teşkilat, Mi!lî Mücadele Tarihimizin ilk gerçek varlığıdır.

Belediye dairesinde Müftü Ahmet Hulusî Efendinin başkanlığında yapılan toplantıda, çevre il ve ilçelerle temasa geçilerek müşterek cephe kurulması kararlaştırılıyor. O zamanki mülkî teşkilâta göre sancak olan Denizli kendisine bağlı ilçelerle tam işbirliği hâlinindedir. En yakın ve düşmanın mukadder ilerleyişinin ilk hedefi olan Aydın

15 Mayıs 1919 Perşembe günü derin bir keder, çâresizlik ve şaşkınlık içindedir. Daha sonra Aydın mebusu ve Millet Meclisi Başkan Vekili olan Dr. Mazhar (Germen) Bey, şunları anlattı: (Cemal Kutay, Millî Mücadelede öncekiler ve Sonrakiler, 2. Cilt. Sh. 37 ve sonrası).

«— İşgalin, Yunanlılara görev verilmesinin galip devletler tarafından kararlaştırıldığı ve aslında İngiltere-Fransa-İtalya ve Amerika'nın müşterek kararı olduğu, bu itibarla mukavemetin Yunanlılara değil de, dünyayı ellerinde tutan bu devletlere karşı olacağı o kadar ısrarlı şekilde telkin edilmişti ki, düşmanın hakikatte kimler olduğu bile bilinemiyordu. Yerli Rumlar ise, şöyle bir propaganda içindeydiler: Yunan işgali geçicidir. Milletlerarası kontrol komisyonları idareyi eline alacak ve mütareke hükümlerinin İstanbul hükümeti tarafından tamamen tatbiki temin edilebilirse idâreyi Türk makamlarına devir ve teslim edeceklerdir... İçinde bulunduğumuz çâresizlik içinde bu kötünün iyisi gibi gelen telkinlere nefsimizi inandırmak için adetâ mantığımızı zorluyorduk.

İşte, Denizli'de Müftü Ahmet Hulusi Efendinin rehberlik ettiği miting haberi ve onu takiben müftü efendinin imzasını taşıyan telgraf bu saatlerde Aydın'a geldi. Ben, Heyet-i Milliye deyimini ilk defa bu telgrafla gördüm. Hükümet doktoru idim. Mutasarrıf olmadığı için bu makama da vekâlet eden 57. nci fırka kumandanı miralay (albay) Şefik Beyin davet ettiği şahsiyetler arasında bulunuyordum. Kumandan, Müftü Efendinin telgrafının metnini bizzat okuyarak şu şekilde görevi açıkladı. Dedi ki:

«— Denizli Müftüsü, tutulacak en sağlam ve vatanperverane yofu bize göstermektedir. Ben, asker olarak,. elimdeki bütün imkanlarla vatanımı müdafaa etmenin namus ve şeref teahhüdü altındayım. Fakat bunu, Denizli'deki hareketi misal alarak yapmak akıl ve mantık icabıdır. Burada da, böyle düşünen ve hareket eden şahsiyetler çıkmasını niyaz ederim.»

Bu umumi davetten sonra Miralay Şefik Beyin hususi temasları sürdü ve safhaları bilindiği şekilde Aydın cephesi teşekkül etti. Denizli'nin ilk olarak kurduğu cephe ve: teşkilât ile temaslarımızı muhafaza ettik. Aydın'ın işgalinden sonra bu cephede vazife alanların çoğu Denizli'ye geçtiler.»

MÜFTÜ EFENDİ AFYON'DA...

Gerçekçi din adamı, Aydın'ın Yunan işgalinin yayılmada ilk hedefi olduğunun bilinci içinde, vatanın daha gerilerindeki sahalarında destek arıyor. O günlerde en yakın. askerî kuvvet, Afyon'daki 23ncü fırkadır (tümendir) ve. başında da yarbay Ömer Lütfi Bey vardır.

[Ömer Lütfi Bey, 1879'da İstanbul'da doğmuştur. Ferik Hüsnü Paşa'nın oğludur. 1901'de Harp Okulunu, 1904'de mümtâz yüzbaşı olarak Harp Akademisini bitirdi. 1909-1911 arasında Almanya'da eğitim gördü. Harp okulu müdür muavinliğinde bulundu. Mili Mücadele başlarında merkezi Afyon'da olan 23ncü tümen kumandanı idi. Bu arada Afyon Milletvekili olarak Meclise katıldı, aynı zamanda 18nci Tümen Komutanlığı yaptı. Zaferden sonra askerlikten ayrıldı ve Afyon Milletvekili olarak parlamento hayatına devam etti.]

Yunan ileri, harekatı da başlamıştır: Nazilli düşman işgaline düşüyor. Ahmet Hulusi Efendi, önce Dinar'a geçiyor, burada müdafaa teşkilatını mahallî müftü vasıtasıyla tamamlıyor, oradan Afyonkarahisar'ına gidiyor. Hakim olan* arkadaşı Mustafa Hulusi Efendi aracılığı ile 23. üncü tümen Kumandanı Ömer Lütfi Beyi ziyaret ediyor ve durumu anlatıyor. Ömer Lütfi Bey, bu teması şöyle anlatmaktadır: (Cemal Kutay, Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler.. 2. C., S. 54 ve sonrası).

«— Denizli ve çevresindeki askeri birlikler, 23. ncü fırkaya bağlı idiler. Düşmanın, Eskişehir, Afyon, Konya gibi demiryolu üzerindeki büyük ve esaslı merkezleri işgal edeceği anlaşıldığından ve mütâreke hükümleri gereğince ordu elindeki askeri malzeme ve vasıtaları müttefik kontrol komüsyonları emrine vermek gerektiğinden, bunları, daha uzak ve küçük merkezlere naklettirmeyi tercih etmiştik. Bu arada 23. fırkanın birer taburunun bulunduğu Sarayköy ve Dinar'da depolar vardı.

Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi benden yalnızca silâh ve bilhassa harekâtı idare edecek cesaret ve kudrette subay istedi. Kendisi 57. ci Fırka kumandanı Şefik Beyle de temas etmişti. Bazı subaylarımız Üzerlerinde resmi elbise ve unvan olmadan Denizli'de başlayan hareket-i milliyeye katılmak arzusunda idiler. Bunları temin ettim ve Müftü Efendi ile tanıştırdım. Kendisine, elimizden gelen hizmeti yapacağımızı da temin ve vaad ettim. Başında sarık, kafasında vatan muhabbeti ve istiklâl haysiyeti, ileri yaşı ve mesleğine rağmen cümlemize nümüne olan bu mubarek din adamını minnet ve hürmetle teşyi ettim.»

JANDARMA GENEL KUMANDANI İSTANBUL'DAN DENİZLİ'YE GELİYOR ...

Denizli'de, Ahmet Huiusî Efendinin rehberliğini yaptığı karşı koyma hazırlığını, İzmir'de çöreklenmiş yerli Rumlar adım adım izlemektedir. Nitekim kendisine, eğer mukavemet hazırlığından vazgeçmezse «Nasıl olsa Denizli Yunan kuvvetlerinin eline geçtiği zaman, sarığını başına dolayıp cesedini Denizli sokaklarında gezdiririz» tehdidini iletmişlerdir. (Millî Mücadele Aydın Cephesinin Kurucusu Denizli Hey'et-i Milliyesi, Yazan: Dr. Lütfi Müftüler, Sahife: 7).

Müftü Efendinin teşebbüsleri ve alınan ümitli sonuçlar, sadece Denizlili Rumları telâşa düşürmekle kalmamıştır: Anadolu'daki, özellikle Ege çevresindeki kımıldanışları adım adım takip eden İstanbul Makamları da, Denizli'de olup bitenlerden haberdârdır ve tedbir almak kararındadır. Başbakan Damad Ferit Paşa, kendisine şahsen bağlı olanlardan Jandarma Genel Kumandanı Ali Kemal Paşa'yı Denizli'ye göndermiştir.

Denizli'ye gelen Jandarma Genel Kumandanı, hareketlerin ruhunun ve fiilî rehberinin müftü efendi olduğunu anlamış, kendisiyle görüşmek istemiştir. Ahmet Hulusî Efendi, kumandanı kabul etmek istememiş, makamından ayrılmış, rahatsız olduğunu ileri sürerek evine çekilmiştir. Ali Kemal Paşa, mutasarrıf ve diğer resmi şahsiyetlerle görüşmesinin, beklediği sonucu sağlamıyacağı inancı ile, Müftü Efendiyi evinde ziyaret etmekte ısrar etmiş ve görüşmüştür. Bu mülakat sırasında babasının yanında bulunan Dr. Lütfü Müftüler (Haseki Hastahanesi Başşekimi, merhum) görüşmeyi şöyle anlatır:

«— Kumandan babama, Padişahın selâmını tebliğ etti. Memleketin selâmetinin mütâreke hükümlerinin aynen tatbikinde olduğunu, bu gerçeğin de halka din adamları tarafından izah edilmesinin Halife'nin tercihine uymak olacağını hatırlattı. Denizli'de başlamış olan hareketin diğer merkezlere yayılmasının hükümeti çok güç duruma düşüreceğini ve bunun maazallah memleketin daha büyük felâketlere uğraması ile sonuçlanacağını düşünülmesi gerektiğini söyledi. Bu âna kadar sükûnetini koruyan babam, Ali Kemal Paşa'nın şu son sözleri üzerine doğruldu ve kendisini dinlemiş olanların kolay kolay unutamıyacakları gür sesi ile şunları söyledi:

«— Paşa Hazretleri... Bir memleket için düşman işgaline uğramaktan ve istiklalini kaybetmiş olmaktan büyük felaket tasavvur edilebilir mi? Zat-ı Şahane, aynı zamanda Hilafet makamının sahip ve varisidirler. Bu sahiplik ve verasetin makbul, meşrû ve hükümler olması da, ancak vatanın istiklal ve hürriyeti ile mümkün ve muteberdir. İşte biz de

bunu yapmaya ahdetmiş bulunuyoruz. Emin olunsun ki, başkaca muradımız yoktur. Şimdilik tek dava, vatanı düşman işgalinden kurtarmaktır. Halifemiz de aynı meşrû maksad ve gayeye bağlı iseler müsterih olsunlar.»

Ali Kemal Paşa durum hakkında uzun boylu izahat vermek istedi, bunların tek hedefinin, bir mukavemetin imkânsız olduğunu izah noktasında toplandığı anlaşıyordu. Babam sükûnetle söylenenleri dinledi, sonunda dedi ki:

«— İnsan hayatı fanidir. Ebed müddet olması icap ve temenni edilen millet ve devletlerin mevcudiyetidir. Devletimizin tarifindeki cümlelerden birisi de devlet-i ebed müddet (ölümsüz devlet)tir. Yunan, bizim dünkü tebeamız idi. Bugün onu başımıza musallat eden hata ve hadısıtı milletimiz istikbalde tetkik edecek ve daima intibah unsuru ölarak hafızasına nakşedecektir. Haysiyetine sahip bir millet, İstiklal ve hükümranlığına müteveccih taarruzlar nereden gelirse gelsin, fark gözetmeksizin millî varlığını müdafaa ve muhafaza etmiye mecburdur. Mukadderatını teslim ettiğı şahsiyet ve idarelerin vazifelerini ifa etmiş olup olmadıkları kanaatımca ayrı meseledir. Şimdi biz, memleketi bu harbe sokmuş ve onu fena idare etmiş olmakla ittiham edilenleri tecrîmle iktifa ederek vatan harîmine saldıranlara karşı müdafaasız ve çaresiz ellerimizi kollarımızı bağılı addedersek, bu ittiham ettiklerimizden daha fecî akibete nefsimizi layık görmüş olmaz mıyız? Paşa Hazretleri.. Şimdi elele, gönül gönüle vererek, yekvücûd azimkar kitle halinde düşmanımızın önüne çıkalım, eğer onu def'edebilirsek müsbeti menfiyi bundan sonra ayıralım. Bu meşrû gayemize vasil olamazsak bu uğurda fedayı can etmek, zillet altında sürünmekten elbet de müreccahtır. Zat-ı Şahane milleti içinde böyle düşünenlerin ekseriyeti teşkil ettiğı hakikati iie müsterih ve rahat olsunlar...»

Jandarma Genel Kumandanı bu son cümleleri dinledikten sonra vedâ etti, ayrıldı. Bu hâdisde de Padişah Vahidettin ile Bab-ı Âli Hükümetlerini Anadolu Millî Kıyamındangocunduklarını gösteren vak'alardan birisi olduğı için unutulmasına gönlüm razı olmadı.»

MÜFTÜ EFENDİ, SARAY VE BAB-I ALİ'YE DURUMU AÇIKLIYOR...

Ahmet Hulusî Efendi'nin, Ali Kemal Pasa ile konulmasından sonra: düşüncelerini Saray ve Bab-ı Âli'ye açıklamak ihtiyacını duyduğunu görüyoruz. İbretli olan, Padişah ve Başbakana çekilen telgraflara doğrudan doğruya değil de, İçişleri Bakanı Ali Kemal imzasıyla ve bütün vatanı kapsayan cevaptır: Tarihi, Ahmet Hulusî Efendinin, Denizli Hey'et-i Milliyesinin kuruluş tarihi olan 10 Haziran 1919'dan

sadece dokuz gün sonra çektiği telgrafi, üç gün farkla takip ediyor: 23 Haziran 1919 Müftü Efendi, Dinar ve Afyonkarahisar'dan 12 Haziran 1919'da dönmüştür. Görülüyor ki, Denizli'de başlayan hareket, sadece «Kıdem»i temsil etmekle kalmıyor, olumlu olumsuz olayların merkezini teşkil ediyor...

[İstiklâl savaşımızda adı ve faaliyeti kötü izler bırakmış olan Ali Kemal siyasî mücadeleleriyle tanınmış, Damad Ferit hükümetinde İçişleri Bakanlığı yapmış, çıkardığı Payam-Sabah gazetesi ile kurtuluş davamızın karşısında ısrarla yer almış ünlü gazetecilerimizdendir. 1867'de istanbul'da doğdu. Mülkiyeyi bitirdi. İsviçre ve Fransa'da, siyasî ve içtimai ilimler ihtisası yaptı, gazeteciliğe başladı. Hayatındaki zikzaklık, sonuna kadar sürdü. Birinci dünva savaşında memleket dışındaydı. Mütâreke geldi, galip devletlere teslim olmakdan başka çare olmadığı inancı ile, milli mücadelenin her safhasının karşısına dikildi. O'nun ileri sürdükleri düşmanlar için barış görüşmelerinde "karşımızdakilerin" dayanağı oldu. Anadolu ulemâsı için en ağır tâbirleri kullandı, Damad Ferid Paşanın, kabinesindeyken bu gayzını ve kinini her vesile ile gösterdi.

Zaferden sonra İstanbul'dan ayrılmaya vakit bulamadan, 18 Kasım 1922'de Beyoğlu'nda Serkldoryan kulübüne girerken iki milliyetçi genç tarafından yakalandı, Ankara'da muhakeme edilmek üzere gizlice İzmit'e getirildi. Ali Kemal'in geldiğini duyan halk, istiklâl davasına kalemi ve oturduğu makamların yetkisi ile ihanet emiş bu bedbaht insana tahammül edemedi, korunmasına ve vazifelilerin çok çalışmasına rağmen ellerinden aldılar ve linç ederek öldürdüler.]

Saray ve Bab-ı Âli'ye açıklanan «Biz vatani koruyacağız» erkek sesini askıda ve boşlukta bırakmamak için Hey'et-i Milliye Başkanı müftü efendinin kurduğu teşkilât, gördüğü hizmetler bakımından altı şube'ye ayrılmıştır: Unutulmamak şarttır ki, bu teşkilâtın kuruluş tarihi 14 Haziran 1919'dur ve savunma örgütlenmesinin en uygununu, kendi bünyesinden seçeceği bir hey'ete tevdi eden Erzurum Kongresinden otuz yedi gün öncedir.

Kimler, hangi sosyal sınıf mensupları, hangi meslek sahipleri vatanın aslında bölünmez-ayrılmaz olan evlâtları arasında, yaşamaları ve yetişmeleri olarak hangi topluluk bu ilk bayraklar altında toplanmışlar, hatta o bayrağı eline alabilme şerefini kimler temsil etmişlerdir?

Millî Mücadele tarihimizin gerçek çehresi ve yapısı için olduğu kadar, vatan yarın benzer şahıslar önünde kalırsa, teşhis hatâsı yapmaniak için bu soruya doğru cevap vermek şarttır.

Sorunun cevabını, İzmir'in işgalinden sadece dört saat sonra cihad fetvası veren ve millî mücadelenin meşruiyetini ilan eden Denizli Müftüsü Ahmet Hulusî Efendinin Başkanı olduğu Denizli Hey'et-i Millîyesi'nin terkinde vermiye çalışacağız... Çünkü burada Denizli, sadece bir misâl'dir: Yapı, öz, muhteva olartık benzerleri şahlanan, vatanın dört bir yanındaki benzerleridir, hepsi elele, gönül gönüle vermişler, millî mücadelemizi zafere ulaştırmışlardır. Hepsî, cedleri bu topraklarda yatan köklü ailelerin soysopudur. Türk yaradılıştâ asildir: İslamiyeti kabullenmeden önceki Türk ulusal inançları olan şamanlık'da da «Baba Ocağı Kutsallığı» vardı Türk'ün geleneğinde... Bayrak sevgisi vardı, aile namusu vardı. Nesilden nesile mirasların en yücesi olarak geçen geleneklerine sarıldığı o ölüm-kalım günlerinde Anadolu halkı, dünya yüzündeki son müstakil Türk Devleti'nin kavgasını yaptığı bilinci içindeydi ve düşmanlarının önüne Türk Milleti olarak dikildi: Bu muhteşem gerçeği «İlk fetvâ, ilk Hey'et-i Milliye, ilk fiilî savunma teşkilâtı»nı kuran (Fetvâ, İzmir'in işgalinden dört saat on dakika sonra, 15 Mayıs 1919 Perşembe saat ezânî 8.10'da, ilk hey'et-i millîye 10 Haziran 1919, ilk teşkilât 15 Haziran 1919). Denizli'nin, vatani mî savunacağım ebedî kararını ellerine vermeye layık gördüğü «kişi»lerin şahsiyetinde bulunuyoruz. Bunlar içinde hayatta olan var mıdır, bilmiyorum. O yılların, «zâde»liklerine karşı hangi soyadını taşıyorlar, elbette bilemem, hatta soysopları sürüyor mu, onun da cevabını veremem. Eğer o günlerden bugünlere kalabilmiş olanlar varsa uzun ve mutlu ömür, bir avuç toprak iseler Allahın rahmetini niyaz ederek adlarını sıralıyorum:

BİRİNCİ ŞUBE (Malî Şube): Müftü zade Kazım, Üye: Osman oğlu Emin, Muhasebeci: Tahsin, Veznedar sıra ile: Hamamcızade Mustafa, Süleyman zade Hacı Ahmet, Ahmet Baki.

İKİNCİ ŞUBE (İstihbarat ve Propaganda Şubesi): Dalamanlıoğlu Şükrü Küçükağa zade Necip, (daha sonra milletvekili ve İstiklâl Mahkemesi Savcısı) Müftü zade Feyzi, Baytar (veteriner) Ragıp, Tercüman mülazım (teğmen) Refik oğlu Remzi, Aydın Osmanlı Bankası Müdürü iken Denizli'ye göçen İstamat Zihni. (Azınlıklardan milletvekili seçildiği 1934'de parlâmentoya seçilen İstamat Özdamar.)

ÜÇÜNCÜ ŞUBE (Askerlik Şubesi): Başkan: Tavaslıoğlu Mustafa, muavin: Kapancı zade Hulusî tak ma adlarla iki binbaşımız ve bir yüzbaşımız.

DÖRDÜNCÜ ŞUBE (Muhacirler Şubesi): Dr. Mazhar Bey (daha sonra Aydın Milletvekili ve Meclis Başkan vekili) Dr. Kazım Ali Sağmanlı (daha sonra milletvekili). Buşube, Türk ve Türk olmıyan göçmenleri iskana ve bakıma memurdular.

BEŞİNCİ ŞUBE: (Levazım Şubesi) Başkan: Küçükağa zade Ali Bey, üç üye, depo müdürü veteriner Ahmet Cevdet Bey.

ALTINCI ŞUBE (İnzibat ve Güvenlik Şubesi) Komiser İbrahim Beyin idaresinde gereği kadar polis ve jandarma.

İRŞAD (aydınlatma) ve NASİHAT (öğüt) HEYETİ: Zennecizade Tevfik, Karatova müftüsü Ahmet Hamdi, Gerali zade Esad Efendiler... Bu heyet, çevreyi dolaşüyor, millî mücadelenin, meşruiyet ve namus örgüsünü açıklayacak kurallar buluyor, bunları en ücra köylere kadar gönderiyordu: Görülüyor ki Denizli'de kurulmuş olan Hey'et-i Milliye, aslında «bağımsız bir devlet»ti: Vatanını savunmayı yaşamının üstünde tutan haysiyet anlayışına layık bir devlete sahip olma şuurunun türlü bürokratik anlayışlar üzerinde kalma muhtevasını taşıyan yüce duygunun belirtileriydi bu devlet hasreti... Türk Milleti, mevcut olanda bu vasfı bulamadığı zaman, ona erişmenin kavgasını yapıyordu.

Denizli'de, müftü Ahmet Hulusî Efendi'nin şahsında verdiğimiz örnek, istiklal mücadelemizin özörgüsünü teşkil eder. Bu muhteşem hakikati, çocuklarımız için gerçeklerin en güzeli olarak tescil etme yolunda esirgenmeyecek vefakâr himmetlere örnek olarak vermiş bulunuyoruz.

ALBAY ŞEFİK BEYİN HATIRALARINDA MÜFTÜ AHMET HULUSİ EFENDİ

Ağustos 1917 — Temmuz 1920 arası 57nci tümen komutanı olan, İstiklâl Savaşı başlangıcında İzmir Güney Cephesi «Menderesler Gurup Komutanlığı»nı yapan albay Şefik Bey, (rahmetli Şefik Aker, 1877-1964) o ölüm-kalım günlerini içyüzü ile anlatan üç ciltlik «İstiklâl Harbinde 57 nci Tümen ve Aydın Millî Cidâli» adlı eserinin «o güderde şahsiyetler ve rehberler» başlıklı ve tarihçi rahmetli Feridun Kandemir'de bulunan son bölümünde Denizli hareketi için şu satırlar vardır:

«— İzmir'in işgâlini takip eden saatler içinde ilk ciddi ve fiili hareket Denizli'de vukua gelmişti. Mukavemet hazırlığının başında da müftü Ahmet Hulusi Efendi vardı. Bu mübarek din adamı, muhitte temsil ettiği hürmet ve itimad, büyük bir cesaretle ortaya koymuş, mânevi irşadın bedbin ruhlar üzerinde nasıl icâzkâr tesir yapabileceğini isbat etmiş, halkı galeyana sevk etmekle iktifâ etmemiş, Hey'et-i Milliye unvanını verdiği mukavemet teşkilâtının başına geçmiş, diğer vilâyet ve sancakların mülki-askeri-ilmî makam ve şahsiyetleriyle temas etmiş, ileri yaşına rağmen yorulmak bilmez azimle yer yer dolaşmış, ölümü istihkâr etmiş, Hey'et-i Milliye teşkilâtına adetâ devlet mâhiyeti

vermiş, bütün hayatı konularla ilgilenmiştir. Nazilli'nin düşman istilâsına uğramasından sonra ileri gidememesi ve hatta bu kasabayı bir müddet tahliye etmesi, Ahmet Hulusi Efendinin gayret ve rehberliği ile başlayan milli hareketin kuvvete inkılâp ederek ileri harekete geçmesiyle mümkün olabildi.»

MECLİS TUTANAKLARINDAKİ MİNNET TESCİLİ...

Aradan dört yıl geçmiş, düşman, o zafer kartalı Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın güzelim deyişiyle «vatanın harim-i ismetinde» boğulmuştur. Ahmet Hulusî Efendinin mübarek adının Meclis Başkanlığına verilen bir önerge dolayısıyla anıldığına tanık oluyoruz. Önerge «Vatan ve memleketi müdafaa maksadıyla teşekkül eden İzmir işgali üzerine hey'et-i milliye rüesâ ve azalarına İstiklâl Madalyası verilmesine» dairdir. Denizli milletvekilleri Yusuf (Başkaya) ve Necip Ali (Küçüka) Beylerin, Türkiye Millet Meclisi, ikinci seçim devresi, birinci toplantı yılı, 19 Kanunu Sani (ocak) 1340 (1925) tarihli seksen yedinci toplantısında (zabıt ceridesi, beşinci cilt, sahife 277) müdafaa-ı milliye encümenine havale edilen kanun tekliflerinin görüşülmesi sırasında parlamento literatürümüzde tescil edilmiştir. Ahmet Hulusî Efendinin Millî Mücadelemizin ilk cihad fetvası'nı İzmir'in işgali günü vatan ufuklarında haysiyet ve cesaret beratı olarak dalgalandıran feragat hamlesini, o günlerde Denizli'nin mülkî amiri Tekirdağ milletvekili Faik Bey (daha sonra İçişleri Bakanı rahmetli Öztrak) Meclis kürsüsünden bütün safhalarıyla anlatmıştır. Hatiplerin üzerinde toplandıkları muhteşem hakikat şu olmuştur:

«Milli Mücadelemiz, bir zaferi mümkün kılan maddî imkanların yokluğu içinde Türk Milletinin istiklal aşkı haysiyet ve vatan duygularının şahlanmasıdır. Ve bu şuuru, din adamları temsil etmişlerdir. Fakat yerine getirilen vazifeyi, o mübarek emeklerin sahipleri hiç bir zaman fani çıkarlar olarak tescil etmeyi düşünmemişlerdir. Bu onların sahip oldukları fazilet terkiplerinin icabı olmuştur. Bu itibarla himmetlerini hatırlamak, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusî Efendi misalinde olduğu gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin en şerefli vazifesidir.»

Millî Mücadelemizi, maddî imkanları hiçe saymış ruh ve iman mucizesi örgüsü içinde, yirminci yüzyılda son Türk devletinin mutlu sonucu yapan tarihî terkinin mânevi öncüleri, Birinci ve İkinci Büyük Millet Meclislerinin zabıtlarında, her vesile ile minnet ve sükranla anılmışlardır. Olayları yaşamışların bu gerçek tesbitlerini kronolojik dikkatle sıralamak yeter. Elinizdeki eserde, elinde silâh cephede gördüğümüz Menteşe (Muğla) mebusu Esad Hoca Efendi (Aydın milletvekili rahmetli Esad ileri) İkinci Büyük Millet Meclisinin

24/1/1334 (1924) tarihli toplantısında Urfa milletvekili Husrev Beyin (daha sonra Berlin Büyükelçisi rahmetli Husrev Gerece), 15 Mayıs 1335 (1919) tarihinden, Birinci İnönü meydan muharebesine (9 kanunusani 1337) (9 Ocak 1921) tarihine kadar muhtelif millî cephelerde veya iç ayaklanmaların bastırılmasında yararlık gösteren ordu mensuplarından, kurtuluş savaşı sonuna kadar terfi etmemiş olanların bir defaya mahsus olarak terfileri için yaptığı kanun teklifi dolayısıyla şöyle diyordu:

«— Size Hoca'ca bir mesele söyliyeyim: Câmiye ilk girenin sevabı başkadır.

Dört sene evvel Adana taraflarında Fransız'lar yürüyorken, her tarafta isyan başgöstermişken, Ermenistan hâl-i ihtilâlde iken bir avuç kardeşinize, Aydın'ın Menderes başından Üçyol ve Hacettepe'ye kadar koca cepheyi dört-beş yüz adamla tutturan kuvvet nedir?»

Kimler bu maddi varlıklar dengesizliği'ni aşılmaz zorluk olmaktan çıkararak, 1908-1918 arası üç savaş vermiş, her bakımdan yorgun ve bitkin ulusu, varını-yoğunu cömertçe ortaya dökerek vatanını kurtarmasının mümkün olduğu imanı ile kin ve gazap dolu düşmanının Önüne çıkarmayı başarmışlardır?

Kimlerdi üzerimize gölen düşman, dünyada eşi görülmemiş bir üstünlüğün sahibi olsa ve:

«*Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsaa,*

Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa da.»

o, yorgun ve bitkin halka:

«*Cehennem olsa geleni bağrımızda söndürürüz,*

Bu yol ki hak yoludur dönme bilmez yürürüz.»

dedirten manevî kudreti kimler temsil etmişlerdir ve kimler, elle tutulur, gözle görülür varlıkların yoksul ve yoksun oldukları o kara günlerde vatandaşlarına;

«*Değil mi cephemizin sinesinde imân bir,*

Sevinme bir, acı bir, gaye aym, vicdan bir

Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz!

Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz...

diyeabilen Anadolu'muzun Tanrı Erleri kimlerdir?

İzmir'in işgalinden sadece dört saat on dakika sonra cihad fetvasını veren, aslında sadece bu olan göreviyle yetinmeyip imanını cesur bir mantıkla kucaklaştırarak adeta «müstakil bir devlet» kuran Denizli Müftüsü Ahmet Hulusî Efendi Hazretlerinin mübarek şahsında bu سوالin sadece bir bölümünün cevabını bulduk. Şimdi ikinci bir örnek vereceğiz: Millî Mücadele uğruna ve kurtuluşun doğru teşhisi'ni aziz kanıyla ödiyen bir İslamî şehidi'ne... Devrinin büyük alimi Sivaslı Ali Kemali Efendi Hazretlerine...

O'nun şehamet ve vekar örülü akıbetinde kör taassub ve ifsal edilmiş dinî duygularla hakikî din adamlığının doldurulmaz farkı geçit resmi yapar...

ALİ KEMALİ EFENDİ

ŞAHSI İLE BİR BELDENİN KUVA-YI MİLLİYE VARLIĞINI YAŞATAN DİN BİLGİNİ

Kurtuluş Savaşımızın en acılı günleri, iç ayaklanmalar devridir. Aldanma, aldatma, büyük ve yüce düşünceleri kasıtlı değiştirmeler, masum halkın kutsal inançlarını çıkarlar için kullanma ustalıkları, yabancıların zayıf karakterli çıkarıcılara sağladığı cazibeli imkanlar, siyasal ihtirasların gözdönmüşlüğü, hepsi elele verip yurdu aylar, hatta yıllarca kan ve ateş içinde dertlendirdiler, oluk gibi kan döktüler... Zaman oldu ki, «dış düşman» arkada kaldı, eldeki tüm imkanlar «içerden gelen ihânet»e karşı seferber edildi...

Hepsinin tek amacı vardı: Bu ülke için bizi savaşta yenmiş devletlerin bize layık gördüklerinden gayrı yaşama imkanı olmadığını kabul ettirmiş olmak...

Çok sert ve acı olmakla beraber bu düşünceye, gönülden bağlı olanlar yok muydu? Vardı şüphesiz ve onlar, «görünürde haklı» idiler de... Böylelikle İstanbul'da mihraklaşmış olan «kadere ve olanlara boyun eğme» felsefesi, vatanın her yerinde yandaş buluyordu. Bir ayaklanma bastırılıyor, öteki başlıyordu.

Bunlar arasında başarıya ulaştığı zaman Ankara'yı, dolayısıyla Büyük Millet Meclisini tehlikeye düşürecek olanlar vardı: Millet Meclisi dağıtıldığı zaman da, kurtuluş hareketi, mesrûluğunu yitirmiş olacaktı.

3 Ekim 1920'de başlayıp, 31 Ekim 1920'de bastırılabilen Konya Delibaş İsyanı böylesine tehlikeli ayaklanışların başında gelir.

Konya, coğrafi durumu kadar. manevî yapısı ile Orta Anadolu'nun bel kemiği idi: Halk üzerinde etki kudretini temsil eden din adamlarını, Selçuk Türklerinden Osmanlı Türklerine miras ilim müesseselerinde yetiştiren kültür merkeziydi. O günlerin mülkî taksimatına göre, bugünkü dört ilimizin sınırlarını kaplıyordu. Tek ulaşım aracı olan Anadolu-Bağdat demiryolunun kavşak noktasıydı.

Konya'nın, bütün bu özellikleriyle Millî Mücadele safında olması, vatan kurtuluşunu hedef alanlar için ne ölçüde ihmal edilmez ise, karşı düşüncede olanlar için de Konya'nın menfi tutumu ve durumu o nisbette gerekiyordu. Bab-ı Âli, Saray, İşgal Kuvvetleri, Yerli İhanet Yuvaları böylece Konya üzerinde hazırlıklı idiler. Damat Ferit Paşa,

daha sonra İçişleri Bakanı olan Artin lakabıyla bilinen ve Yüzellilik Liste'yle vatandaşlık hakkını kaybedenler arasındaki Cemal Bey'i, bu gaye ile Konyaya vali olarak göndermişti. İngiliz İntellicens Servisinin yetkili, delegesi Colonel Noil, Hey'et-i Temsiliye Sivas'tan Ankara'ya gelirken, bulunduğu Konya'dan İstanbul'daki İngiliz Komseri Colonel Maxwell'e şunları yazıyordu:

«— Başbakanın siyasetini benimsediği bilinen vali ile konuşurken, kendisinin yalnız bırakılmış olmasından şikâyet ettiğine şahid oldum. İttihad ve Terakki Fırkası dağılmış olmasına rağmen şehrin ileri gelenleri, Hürriyet ve İtilâfın memleketin müdafaasız ve Mondros ile onu takip edecek kesin barış şartları üzerinde fazla ödün vermesinden endişe etmektedirler. Burada halkın duygularına tek hâkim, denilebilir ki, sarıklı hocalardır. Bunların Türklerin hâkimiyetini teyit ve kabul etmiyecek şartlar karşısında başhyacak direnişe sadece destek olmalarına değil, icap ederse bu hareketi fiilen başlatmış olmalarına hayret etmemek lâzımdır.»

(Türkiye Nasıl Kurtuldu? Heros Armstowng, Sahife 56).

OLAYLARIN KADERİNİ TESBİTLEYEN TAHMİN...

İngiliz delegesinin, olayların içinden yaptığı tahmin, güç inanılır isabetli olayların kaderini çizmiştir: Konya'nın millî mücadele saflarındaki yerini almasına, beldenin çok muhterem bir din adamı, Sivaslı Ali Kemâlî Efendi öncülük etmiş. Türkiye Büyük Millet Meclisi daha 23 Nisan 1920'de vatanın kaderini eline almadan Müdafaa-i Hukuk Hey'eti Merkeziyye'sini başkanlığı altında kurmuştur.

Bu heyet, Anadolu'nun bağrında Türk milletinin hak ve haysiyetini ölüm-kalım kavgası halinde bayraklaştıran ilk öncüler'in meslek, muhteva, ruh yapısı hakkında da berrak fikir verecek niteliktedir. Bilinmek gerektir ki, Konya'nın Müdafaa-i Hukuk Heyeti, başka beldelerimizde de, değişik adların ve bedenlerin sahiplerinin uhdesinde, ama çok benzer, inanılmaz ölçüde aynı yapıda kurulmuşlardır. Bu bakımdan Konya örneğinde bütün vatani bulabiliriz.

Bugünkü neslin uzağında kaldığı, tarihlerimizin de tahlilini yapma ihtiyacını duymadığı bu gerçek, Millî Mücadelemiz için doğru ve haktanır hükümlerin temelidir. Çünkü bilinmek gerektir ki, o günlerin sosyal yapısı, bugünkünden çok farklıdır: O günlerde başta medreseler olarak dinî kültür müesseseleri, sadece ve münhasıran görevli din adamları yetiştirmiyordu. Adlî ve idarî alanda ödev almış nice nice şahsiyetler aslında din eğitimi görmüş, din kültürünü temel irfan

varlığı yapmış kişiler idiler: Vilayet, Belediye, o günün şartları olarak Adliye hizmetinde bunlar vardı. Memleketin eşraf ve ayân olarak bilinen ön sınıfı bunlardı. Hatta ticaret ve büyük ziraat kadrosu da aynı kaynağın mensuplarıydılar. Fakat değişik meslekler içinde temel manevi yapı aynı idi: Dinî kültür müesseselerinden feyz almış olmak... Memleketin genel irfan varlığı ve maarif kuruluşlarının tabii ve vazgeçilmez sonucu olarak...

Bu gerçeği sadece tek bir örnek olarak aldığımız Konya Müdafaa-i Hukuk Hey'et-i Merkeziyyesi'nde inandırıcı çehresiyle görüyoruz. Başkan Müderris Sivaslı Ali Kemali Efendi idi. Vatan yolunda «ilk şehit»lerden, sınır boyunda can verenlerden bir başka örgü içinde şehadetini daha ileriki sayfalarda ibretle göreceğimiz bu mübarek din adamını tanımamız gerekir. Ali Kemali Efendi Sivas'ın Gemerek ilçesinde Hanedan oğullarından müderris Ömer Efendinin oğlu idi. Küçük yaşında yetim kalan Ali Kemali, bir süre dedesinin çiftliğinde kalmış, hıfza çalışmış, dokuz yaşlarında ise ailesinden ayrılarak, ilim-irfan peşinde diyar diyar yıllarını vermiş, devrinin en tanınmış üstadlarından feyz almıştır. Tadrîs rahlesinden yetişenlerin, nuranî yüzünü görenlerin elini öpebilenlerin, sohbetine erenlerin şahsiyetinin tesiri altında kalmamaları mümkün olmıyan bu müstesna bilginin muhterem çehresini, şekarlı halini, bir maneviyat kutbunun ruh ve beden örgüsünün tecellisi içinde benim neslimden, o yıllarda Konya'da olanlar arasında hatırlayanlar vardır. Doğu dillerinden gayrı, Latince bildiği Rumca öğrenmek için de Magosa'da bir Rum metropolitinin yanında hizmet ettiği söylenirdi. Çok genç yaşında, İçel' de Kadiasker Avnî Efendiden ve Ermenek'de Deli Şükrü Efendiden icazet aldıktan sonra Konya'ya gelmiş, Mevlana beldesinde yerleşmiş, Yakub Dedelerden İbrahim Efendinin kızı Emine Hanım'la evlenmiştir.

Konya'da da ilmî değeri geniş, ünlü ulemadan feyz alan Ali Kemali Efendi kısa zamanda irfan ve ahlakı ile tanındı , Feyziye Medresesine Profesör oldu. O yıllarda çevrenin en büyük iki kültür müessesesine, Konya idadisi öğretim kadrosunun çok sevilen şahsiyeti oldu, imparatorluğun öğrencisi en çok olan Hukuk Medresesinde (Fakültesinde) (Mecelle-i Ahkam-ı Adliye) profesörü olarak binlerce genç yetiştirdi. Felsefe, içtimaiyat, mantık gibi medreselerimizin çağ ilim ve irfanını kucaklama rönesansının en mükemmel örneğini veren geniş kültürünün eserleri arasında «Mizân-ül-Mantık» gibi şaheserler olan Ali Kemali Efendi, bu zengin irfan hazinesi içinde memleket meseleleriyle olan ilgisiyle de, Din Adamlarının eyyam politikası dışında kalma şartının tecellileri arasında, vatan selametinin mihraklaştığı mevzularda bütün ağırlığı ile olaylara el atmanın da mükemmel nümûnesi olmuştur. İkinci Meşrutiyet hareketini desteklemiş, İttihad ve Terakki'nin Konya Hey'et-i Merkeziye

başkanlığını yapmış olan Ali Kemalî, Türk Ocakları'nın Konya'da kuruluşunu sağlamış, en güzide öğrencilerini Türk Ocakları'nın şînesinde toplamıştır.

1328 (1910) seçimlerinde Millet. Meclisinde Konya'yı temsil etmekle beldeyi şereflendiren Ali Kemalî Efendi, mütarekenin imzasından sonra Konya'ya gelmiş, Padişah Vahidettin'in saltanat devrindeki seçimlere, ısrarlara rağmen katılmamış, fakat Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ile ruh ve kadro muhtevasını bulan Millî Mücadele'nin Konya'da ümit kalbi olmuştur.

KONYA ÜZERİNDE BÜYÜK MÜCADELE...

28 Haziran 1919'da Burdur'u ele geçiren İtalyanlar burayı hareket üssü yaptıktan sonra Konya'ya sessiz-sedasız girmişlerdi. Vali; Ermenilerle yakın münasebetinden dolayı kendisine «Artin» unvanı verilen Cemal Bey'di. İstanbul'dan, bilhassa beldenin kaderi üzerinde sözü ve düşüncesi Saray ve Bab-ı Âli'ce tek geçer hüküm olan Hürriyet ve İtilafçı Zeynelabidin Efendinin ilhamı ile Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Valiye, İtalyanların aleyhine herhangi bir harekete mani olunmasını emretmişti. Vali, o zaman Darül-muallimîn (Erkek öğretmen okulu) olan binayı boşalttırmış, İtalyan İşgal Kumandanlığına tahsis etmişti. Bu tarihlerde memleketin muhtelif yerlerine, İstanbul'dan «nasihat heyetleri» gönderilmişti. Vazifeleri, mütareke hükümlerine karşı gelmenin imkansızlığını, anlatmak ve böylesine harekete kalkışanların şiddetle cezalandırılacağını bildirmektir. Nitekim İstanbul'daki Nemrud Mustafa Divan-ı Harbi, idam hükümleri veriyor, sindirme havası yaratmak gayesiyle de Padişah, kendisine yapılan telkinlere rağmen bunların yerine getirilmesini irade ediyordu: Mülkî amirlerin ferdî sorumluluk iddiası içinde asılması, bu husustaki kararlılığın isbatı oluyordu.

Konya'ya gelen Hey'et-i Nasîha'nın (öğüt ve aydınlatma kurulunun) başında, daha sonra Başbakan olan müşîr (mareşal) Ali Rıza Paşa vardı. Fahrî başkan, Sultan İkinci Abdülhamid'in oğullarından şehzade Abdürrahim Efendi idi. Heyette, daha sonra, millî mücadeleyi tasfiye için kurulan kuvay-ı inzibatiyeye kumanda eden Süleyman Şefik Paşa, Hayret Paşa ve azınlıklara nasihat için Ohanes Ferid, Yanko Beyler gibi şahsiyetler bulunuyordu. Heyette basın temsilcisi ve Ali Rıza Paşa'nın özel sekreteri olarak bulunan tanınmış romancı ve gazetecilerimizden rahmetli Burhan Cahit Morkaya (1892-1949) Konya'nın o günlerdeki gene! yaşantısı için hatıralarında şunları kaydeder:

«— Şehirde tam bir sessizlik ve bekleyiş vardı. Bizi, başımızda bir

Şehzade olmasına rağmen karşılamıya gelenler, daha çok tecessüs duygusu ile toplanmışlardı. İtalyanlar, mevcudiyetlerini hissettirmek için elden geleni yapıyorlardı. İttihad ve Terakki şeklen dağılmış olmasına rağmen, taraftarları yine mevcuddu. Fakat asıl müşahede edilen, memleketin düşman işgali altından kurtulmasını hangisiyasi hareket ve şahsiyetler temsil edecekse, halkın onların yanında olacağı idi. Lâyık rehberler bulabilmiş olmak şartı ile...

Bu konu üzerinde kanaatımı soran Ali Rıza Paşa'ya duygularımı samimiyetle arzettim. Bu vatanperver asker beni tasdik etti ve resmi vazifem olmamakla beraber bana: «Şu anlattıklarınızı yaz, getir, şifre ile Sadrıâzama bildirelim. Fakat münâsip üslûp ile...» dedi. Başbakan Damad Ferit Paşa'nın nasıl düşündüğü meçhul değildi. Paşa'nın istediği şekilde yazdım, getirdim, bir-iki noktasını daha da hafiflettirdi, sonra bana dedi ki:

«— Sana üç isim vereceğim. Onlardan hangisini bulursan kendileriyle görüş, fikirlerini samimiyetle öğrenmiye çalış.»

Bunlar, Konya mebusları olan Ali Kemali, Ömer Vehbi, Hadimli olarak bilinen Mehmet Vehbi Efendiler idiler. Üçü de tanınmış ulemâdan idiler. Vaktim elverişliydi. Ben de sahsen, büyük fırtınalardan evvel görülen şekli sükûnet içindeki şehirde hakim hakikatleri anlamak arzusunda idim. Müsbet bir tesadüfle, o tarihte Konya Müftüsü olan Ömer Vehbi Efendi ile şahsiyet ve şöhreti hepsinden maruf Ali Kemali Efendiyi beraberce buldum, Vehbi Hocayı sonra ziyaret ettim. Üçü ile de yaptığım görüşmenin neticesi şu idi: Konya, yabancı işgaline karşı varlığını müdafaa edecekti. Bu his elbetteki bir vilâyetin kendi sınırları içinde düşünülemezdi. Diğer ikisi, benim resmi vazifemin tesiri ile olacak bu hakikatin idrâkını bana bıraktılar, fakat, irfanına hayran kaldığım Ali Kemali Efendi kat'ıyyet ve açıklıkla şöyle dedi:

«— Konya halkı, ruhunda vatanperverlik, kafasında haysiyet, kanında Türklük olan memleketin her namuslu ve faziletli ferdinin yapacağı aynı şeyi yapacak, vatanını savunacaktır. Bu hak ve şeref yolunu temsil edecek kıymetli evladını bu halk hiç şüphesiz bulacaktır. Tarihimiz meydandadır. Türk milleti, tarihinin hiç bir devrinde rehberdenmahrum kalmamıştır. Vatanperverlik ve fazilet, bu mukadder rehberin himmetine yardımcı olmaktadır.»

Ali Rıza Paşa'ya izlenimlerimi arzettim. Sadrıazama, Konya'nın şartlarını ve halkın hissiyatını izaha çalışan ve esası, Ali Kemali Efendinin açık, Sarih, kat'ıyyetle ortaya koyduğu hakikatı kapalı cümlelerle anlatmıya çalışan şifremize, gece geç vakit şu garip ve ibretli cevap geidi:

«— Şehzadeyi hiç kimse ile görüştürmeden derhal İstanbul'a hareket ediniz.»

Paşa da şaşırmıştı: Fakat sonradan hakikat anlaşıldı ... Ali Kemali Efendi, şehzade Abdürrahim Efendiye özel bir mektup göndererek, eğer o muhteşem İmparatorluğu .kurmuş, onu üç kıt'a üzerinde adalet ve hak duygularıyla hâkim kılmış ecdâdına lâıyk ise, mert ve kahraman milletin başında ve yanında olması şart olduğunu kaydetmiş, İstanbul'a avdetinde de milletin haysiyet ve istiklâline ne bahasına olursa olsun müdafaa etme azim ve kararı'nı bütün alâkalılara anlatmasını istemişti. Şehzade kendisine gönderilen bu özel mektubu, «Konya mebuslarının müşterek arzısı» olarak özet şeklinde Sadrıâzama bildirince, vehham ve korkak Ferid Paşa telâşlanmış, heyete derhai İstanbul'a dönmesini bildirmişti.

İşte Ali Kemali Efendi Hocamız böylesine din ve dünya adamı idi.»

VALİ, KONYA'YI TERKE MECBUR KALİYOR...

Vali Artin Cemal Beyle, valinin yolunda olan polis müdürü Halis Bey, heyetin gelmesini takip eden günler içinde milliyetçilere karşı baskılarını artırmışlardı. Ali Kemali Efendi, kendisi gibi tertemiz vatanperver olan Müftü Ömer Vehbi Efendi, Gilisıralı Hacı Tahir Efendi ve diğer güvendiğı şahsiyetleri davet etmiş, şunları söylemişti:

«— Vali burada İngilizlere ve İtalyanlara dayanıyor. Bunlar çok azlıktırlar. Eğer İtalyan ve İngilizlerin bu kadar az kuvvetle şehirde beldeyi işgal etmiş olarak kalmalarına müsaade edilirse kendilerine cesaret gelir, öteki şehirlerimizi de ele geçirirler. Lâkayd kalınamaz. Halk toplanmalı, işgali protesto etmelidir. İcabında fiili mücadele dahi göze alınmalıdır. Eğer kararlı ve cesaretli olursak bunlar defolup gider, onları vali takip eder. İçimizden idâre ilmine âşına, halkın hürmetine sahip, irâdesi mutlak bir zatı asili gelinceye kadar vekil yaparız. Emin olalım ki, bu millet kurtuluşunu temsil edecek lâıyk bir rehber bulacaktır. Mesele bu mes'ut âna kadar halkı gafletlere sürükliyecek cehâlet tahriklerinden korumak, şartları mümkün olduğu kadar ıslâh etmektir. Cümlemizin bu kadar dostu, ahababı, bilhassa yetiştirdiğimiz vatanperver gençler var. Onlar vasıtasıyla halkımıza hakikatleri anlatabiliriz.»

Toplantıda bulunanlar kalb ve mantıklarıyla evet diyorlar, ve derhal faaliyete geçiyorlar. Uyarılan halk, ertesi günden itibaren Hükümet Meydanına toplanıyor, mitingler birbirini kovalıyor, İngiliz ve İtalyan Kumandanlıklarına, hiç bir resmî anlaşma olmadan yapılan işgallerin derhal kaldırılması bildiriliyor: 12 Eylül 1335 (1919) da başlayan

nümayişler aralıklı olarak devam ediyordu. Evvela İtalyanlar, daha sonra İngilizler şehri terketmeye başladılar: Kalanlar, askerî mümessiller değildi. Mütareke hükümlerine göre müttefiklerin her yerde bulundurması imkanı kendilerine verilmiş görüşme heyetleriydi.

Bu olumlu sonuçlar vali Cemal Beyi telaşa düşürmüştü. Ondan kurtulmak kararında olanlar, ilçelerden kendisine ayrılmadığı takdirde hayatının tehlikede olduğunu bildiren telgraflar çekiyorlardı. Nihayet mücadeleyi terke karar verdi, 24 Eylül 1335 (1919) gecesı, Konya'dan İstanbul'a giden bir marşandizdeki un çuvalları dolu vagonlardan birinin içine gizlenerek Konya'dan ayrıldı. Aynı zat, daha sonra İçişleri Bakanı olarak menfi faaliyetlerine devam edecektir.

Valilik makamı boş kalmıştı: Müftü Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi'nin başkanlığında Konya uleması, eşraf ve ayanı, tacir ve esnafının temsilcileri toplandılar. Müftü, vali vekaletine Konya Milletvekili Hadımlı Mehmet Vehbi (Çelik) Hoca Efendiyi teklif etti. Ulemanın daha evvel kendisinin muvafakatını aldığı Vehbi Hoca, ittifakla vali vekilliğine seçildi. O güne kadar saklı ve perde arkası devam eden Kuva-yı Milliye hazırlığı açığa vuruldu. Vali vekili müderris Vehbi Efendi, şehirde bulunan İngiliz ve Fransız mümessilleriyle görüştü, güvenliğin temin edileceğini, fakat şehrin işgaline girilirse, nereden gelirse gelsin bu gibi hareketlere silahla karşı konulacağı anlatıldı.

REFET PAŞA GELİYOR, ALİ KEMAL EFENDİ MUDAFAA-İ HUKUK BAŞKANI OLUYOR ...

Konya'da olup bitenler, artık «sine-i millete bir ferd-i mücâhid» olan Mustafa Kemal ve Hey'eti Temsiliyece dikkatle izleniyordu. 30 Eylül 1919'da Konya valiliğine şu telgraf geldi:

"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi üyesinden Miralay Refet Beyefendi, Konya vilâyeti dahilinde teşkilât-ı milliyenin tâmin ve teşkili ve her türlü asâyiş ve irtibatın temini hususlarında tam selâhiyetli olarak geleceklerinden kendileriyle mesai birliği yapılarak meşrû emellerimizin husulüne ihtimam kılınmasının temini...

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi namına MUSTAFA KEMAL"

Bu telgraftan birkaç gün sonra Rafet Bey (rahmetli general Rafet Bele Konya'ya geldi.

[Milli mücadelemizin bilhassa zafere kadarki devrinde büyük himmetlerin sahibi olan Refet Paşa (Bele). 1881'de Selânik'de doğdu. 1899'da

Harbokulunu, 1912'de Harp Akademisi'ni birincilikle bitirdi. Balkan Savaşında genel karargâhda, Birinci Dünya Savaşı'nda tümen komutanlığı, menzil müfettişliği, kolordu jandarma genel komutanlıkları yaptı. 17 Mayıs 1919 da 3ncü kolordu kumandanı olarak Millî Mücadeleye katıldı, milletvekili seçildi, İçişleri Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Güney cephesi kumandanlığını ifâ etti. İstanbul'un kurtuluşunda milli hükümeti temsil etti. Trakya'yı teslim aldı. Üç devre İstanbul milletvekili olarak parlâmentoya katıldı. 3 Ekim 1963'de, 82 yaşında vefat etti.

Millet Meclis'indeki konuşmaları, yazıları ve hatıralarından safhalar içinde Refet Paşanın millî mücadeleyi izah tarzı kendisine mahsus özellik taşımaktadır ve rahmetli kumandanın görünürdeki imkânsızlıklara rağmen varılan mutlu sonucu milletin mânevi değerine, haysiyetine, istiklâl aşkına ve lâıyk öncüler bulmasına bağliyan izah tarzı cidden değerli ve bilinmesi şart olaylarla kucaklaşır.]

Ulema, eşraf, halk temsilcileri tarafından şevkle karşılandı. Vilâyet makamına toplandı. Hazırlıklar tamamlandı ve 8 Ekim 1919'da Müdafaa-i Hukuk Konya Merkez Hey'etinin seçimi yapıldı. Vali Artin Cemal'in gizlice kaçışından sonra, Konya'ya büyük önem veren Saray ve Bab-ı Âli, bilhassa İngiliz İntellhens Servisinin adamı Papaz Fru ile Sait Molla, Konya'lılar üzerinde etkisi bilinen Zeynelâbidin Efendiye baskı yapıyorlar dı. Sait Molla'nın Başbakan Ferid Paşa'ya gönderdiği bir mektupta kullandığı deyimle «Daha elden tamamen gitmeden» müdahale edilmesini, bir arada Kuva-yı Milliyeci Hocaların Konya'daki kudret ve hareket hakkını kırmak için Zeynelâbidin Efendinin vali olarak gönderilmesini, Kolordu Kumandanlığına da Süleyman Şefik Paşa'nın tâyinini tavsiye ediyordu.

Halk arasında yayılan bu şayialar önünde, seçilecek Müdafaa-i Hukuk Hey'etinin bazı yerlerde olduğu gibi sadece nazariyede kalması veya gerçekten de bu büyük beldeyi, kurtuluş mücadelesinin sağlam kalesi yapabilmenin imkânları söz konusuydu.

Seçim sonucu anlaşılnca, Konya'nın millî mücadele safında lâıyk olduğu yeri almasına gönül bağliyanların yüzü güldü. Beldenin en değerli evlâtları aynı çatı altında idiler. Milletin varını-yoğunu zafer emrine sağlamış olan bu heyetlerin meslek ve muhtevâ yapısına misâl olarak Konya Müdafaa-i Hukuk üye listesinden bazı adları hatırlayabiliriz.

Mevlâna postnişini Abdülhalim Çelebi, Müderris Ali Kemali Efendi, Müftü Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, Mevlâna Sertariki Âdil Çelebi, Müftüzade Cevdet, Hacı Mindizade Süleyman, Ahi Babazade Yusuf Ziya, Tahir Paşazade Cevdet, Mutafzade Rıfat, Kadızade Ahmet, Eczacı

Hüsameddin, Nakibüleşrâf Mehmet, Saatçı Rıfat, Attariyye Şirketi müdürü Tahir, Kösele Şirketi müdürü Ahmet, Gilisralı Hacı Tahir, Hacı Bahri Efendizade Mümtaz Bahri Bey ve Efendiler.

Seçilenler önce geçici bir merkez heyeti seçtiler. Konya üzerinde tarafların mücadelesi bitmemişti: Bab-ı Âli Konya'ya, Trablus-Garb savaşı sırasında Rodos adası mutasarrıfı iken İtalyanlara esir düşmüş olmakla tanınan ve Mabeyn'de yetişmiş mülkî âmirlerden olan Suphi Beyi vali olarak gönderdi. Vatansever bir zat olan Suphi Bey, Konya'daki durumu görmüş, aksi yönde hareketin sadece memlekete zarar vereceğini kavramıştı. Hey'eti Temsiüye de Ankara'ya gelmiş, Konya ile bağlantı daha yakından sağlanmıştı. Geçici olarak kurulan Müdafaa-i Hukuk Merkez Hey'eti Ankara'dan gelen direktifle şu şekilde kurulmuştu: Başkanlığa, müderris Ali Kemali Efendi, üyeliklere İsmail Hakkı Bey, Tahir Paşazade Cevdet (Arıkut) daha sonra mebus olan Kâzım Gürel ve Fuad Gökbudak, Karahafızade Mustafa Ulusan, Mustafa Şevki Ergun Beylerle, Mutapzade Rıfat, Ahi Babazade Yusuf Ziya, Gilisralı Hacı Tahir, Hacı Mindizade Süleyman Efendiler... Kolordu Kumandanlığına da Miralay Fahrettin Bey (Orgeneral Fahrettin Altay) getirilmişti. Fahrettin Paşa ilk günlerde, Millî Mücadelenin imkânları ve sonucu üzerinde tereddüdler içindeydi. Nitekim kendisi ve vali Suphi Bey, 5 nisan 1920'de Refet Paşanın tertip ettiği bir oldu-bitti ile Ankaraya getirildiler, ancak bundan sonra açıklık ve kesinlikle millî mücadele safında yerlerini alabildiler... Görülüyor ki o bunalım günlerinde tutumları berraklık kazanmış olanlar sanıldığından çok azdı.

Bugünlerde önce İstanbul Milfet Meclisine seçim yapılmış, hepsi, Müdafaa-i Hukukçu olan Mehmet Vehbi Hoca, Yalvaçlı Ömer Vehbi Hoca, Hacı Bekir Efendi, Musa Kâsım Efendi Hoca Konya'dan milletvekili seçilmişlerdi 16 Mart İstanbul'un işgalinden sonra Millet Meclisinin Ankara'da toplanması kararlaşıncı Konya, yeniden beş milletvekili seçti. Muhalifler, bu seçime engel olmak istemişler, fakat Müdafaa-i Hukuk'un kesin tutumu karşısında sonuç alamamışlardı.

SARAY, İŞGAL KUVVETLERİ, DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ KONYA'DA İSYAN HAZIRLIYOR

Millî Mücadeleciler, Ali Kemalî Hoca'nın başkanlığında duruma tamamen hakim, kurdukları «muavenet-i milliye» teşkilatı ile orduya para, silah, erzak, malzeme toplarlarken, İşgal Makamları, Saray ve yeniden iktidara gelen Damad Ferid Paşa, Konya'yı millî mücadele safından ayıracak bir isyan hazırlamakla uğraşıyorlardı.

Böyle bir ümit için en kuvvetli sebep, Ayan üyeliğine kadar yükselmiş,

Padişah ve Başbakanın akıl hocalığını yapan Hürriyet ve İtilafçı Zeynelabidin Efendinin Konyadaki nüfus ve kudretine inanılması idi. Saray ve Bab-ı Âli şu kanaatte idi ki, Zeynelabidin Efendinin, Konya'da sayıları çok ve her bakımdan kuvvetli Rum ve Ermeni azınlığına rağmen Kuva-yı Milliye hareketi tasfiye edilemezse, diğer şehirlerde böylesine bir yıkma kolay olamazdı. Konya'da mukabil hareket'in diğer iki hazırlayıcısı da, meşhur Papaz Fru ile işbirlikçisi Said Molla idi. İşgal kuvvetleri kumandanlığı, Bab-ı Âli'yi millî mücadele teşkilatını tamamen sağlamadan kesin harekete zorluyordu. Bütün unsurlar bir araya gelince, şer mihrakları, Konya üzerinde kederlerini deneme kararı aldılar: Bu da, bir iç isyan şeklinde olacaktı.

İlk olay Bozkır çevresinde hazırlanmış, fakat vaktiyle haber alınarak bastırılmıştı. Bu arada vali Suphi Bey değiştirilmiş, 18 temmuz 1920'de Konya valiliğine eski Van valisi ve Mebusu Haydar Bey tayin edilmişti. 3 ağustos 1920' de Mustafa Kemal Paşa Konyaya geldi, Müdafaa-i Hukuk Başkanı Ali Kemal Efendi, Paşa'dan bastırılan olaydan dolayı tevkif edilmiş olanları serbest bırakmasının Konya üzerinde büyük tahrik oyunlarına girişildiğini, bunların aldatılmış masum kişiler olduğunu söyledi. Hoca'nın af aracılığını müsbet karşılayan Mustafa Kemal Paşa, 4 Ağustos 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi Başkanlığına telgrafla konunun Meclise getirilerek af için teklif yapılmasını istedi ve 6 ağustos 1920 tarihli Meclis toplantısında af kabul edildi. Konya, canı malı, gönlü ile Millî Mücadele safında idi, fakat coğrafi mevkiinin, Orta Anadolu'nun bel kemiği hüviyetinde oluşunu, eğer Konya Ankara'dan ayrılırsa Ankara'nın çok tehlikeli duruma düşeceğini bilen Saray ve İşgal Kuvvetleri, şehrin yakasını bırakmıyorlardı.

ARANAN ADAM BULUNUYOR: MEHMET AĞA

Konya'nın içinde ümidini kesen tahrikçiler, dikkatli araştırmadan sonra, Çumra ilçesinde istedikleri adamı buldular: Bu vaktiyle Yeniçeri teşkilatında «Delibaş»lık ödevini sülalece devam ettiren ve kendisine kısaca «Deli Baş» denilen Alibeyhüyüğü köyünün sergerdesi Mehmet Ağa idi.

Delibaş, hemen hemen bütün Çumra'da sözünü dinleten kuvvete sahipti. Konya'daki azınlıklarla da ticarî ilişkisi vardı. Zeynelabidin Efendinin kardeşi Ziya Efendi ile de yakın dosttu. Dünya savaşında kur'ası Dördüncü Ordu'ya çıktığı halde akrabası Hacı Şih'in aracılığı ile gitmemiş, önce cephe gerisi hizmetinde kalmış, daha sonra Çanakkale'de bulunmuştu. Mütarekede istanbulda idi. Zeynelabidin Efendi kendisini Saraya götürmüştü. Basit ve cahil sergerde, İttihad ve Terakki'den sonra Millî Mücadelenin aman vermez düşmanı olan

Zeynelabidin Efendinin telkinleri ve tesiri altında idi.

Konya’da olup-bitenleri günü-gününe Zeynelabidin Efendiye, dolayısıyla Papaz Fru ve Said Molla’ya bildirmiş olanlar, İstanbul’dan gizlice gelenlerin Delibaş’ın çevresinde kurdukları ağır farkında değildir.

Delibaş, kendisine yapılan telkinlerle evvelâ, Vali Haydar Beye güven telkin etti. Ağa’nın¹ çevresinde asâyişi sağlayacak kudret olduğunu anlıyan Haydar Bey, o derd günlerinde yeni bir hâdiseye sebebiyet vermemek için Delibaş’a gülüryüz göstermeyi ve onun bazı hareketlerini müsamaha ile karşılamayı tercih etmiştir. Valiyi kuşkulandıracak hareketlerden kaçınarak, fakat kendisine meharetle telkin edilen fikirlerin de tatbikini dikkatle yerine getirerek Delibaş, kısa zamanda bütün Çumra ilçesinde teşkilâtını tamamlamıştır: Hemen hemen her köyde Sadık birer adamı vardır.

Böylelikle 1920 yılının yaz mevsimi de geçmiştir.

1920 yazı, millî cidâlimizin «buhranlar mevsimindir: İç ayaklanmalar, birbirini kovalamaktadır. İstanbul Birinci Sıkıyönetim Mahkemesi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını ölüme mahkum etmiştir. Millî Meclis Damad Ferid’i vatandaşlıktan çıkarmıştır, Balıkesir-Edremit-Gönen’i daha sonra Bursa’yı Yunanlılar işgal etmişlerdir, Türkiye Büyük Millet Meclisi «Milli Misak»ı kabul etmiştir. Esaret belgesi Sevr anlaşmasını Damad Ferid Hükümeti, 10 Ağustos 1920’de kabul etmiştir. 18 Eylülde İstiklâl Mahkemeleri kanunu kabul edilmiştir, çünkü iç isyanlar felâketli bir hâl almıştır, 25 Eylülde Şark cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Ermeni Cumhuriyetine 48 saat süreli bir nota vererek, Kars’a kadar bütün bölgenin boşaltılmasını istemiş ve Ordumuzun ileri hareketi başlamıştır.

DELİBAŞ’TAN «BAŞ»LARI İSTENENLER ...

Delibaş’a telkin edilen fikir şudur: Konya’da bir kaç kişi yokedilirse, Padişah ve Halifenin istekleri yerine getirilmiş olur, çünkü bunlar ortadan kaldırılırsa hükümeti elde etmek kolaydır. Konya’da asker yoktur. En yakın yerdeki birlikler Afyonkarahisardadır. Oradan kuvvet gönderilinceye kadar, Konya’da kendilerine katılacak olanları yenmek imkansızdır, çünkü Halife Ordusu Konya ayaklanmasını elde silah beklemektedir. İki kuvvet birleşir ve Ankara üzerine yürünülür. Hareket baskın şeklinde. olmalı, Konya bir gece içinde ele geçirilmeli, adları bilinen kişiler derhal öldürülmelidir. Bunların başında da Müdafaa-i Hukuk Merkez Hey’eti Başkanı müderris Ali Kemali Efendi Hoca vardır: Hoca, Kuva-yı Milliye’nin ruhudur. O öldürülürse öteki

önemli değildir: Çünkü bu öldürüş ötekilerini dize getirecektir.

Bu şahsileşmiş kin içinde böylesine bir beldeyi kan ve ateşe boğan olayın tertiplenebilmiş olmasını mantık şüphesiz ki yadırgar, fakat gerçek budur: Konya Delibaş isyanının esas sebeblerinden birisi Ali Kemalî Efendinin şahsında bir hareketin yıkılacağına olan inançtır. İstiklal Mahkemesi safhalarını dikkatle inceliyenler bu ibretli sonuç karşısında irkilirler: Çünkü Ali Kemalî Hocanın şahsında Millî Mücadelenin Tanrı erleri, kemal mertebesini bulmuştur: Kötülük merkezleri akıtılacak mubarek kanda, millî mücadele maneviyatçılığının hayat imkanını silmek düşüncesinin sahibidirler.

İdarî gafletler, ihmaller, ve bu arada hazırlığın gerçekten sinsice ve anı baskın şeklinde olması, Delibaş 3 Ekim 1920'de Konya içinde elindeki kuvvetlerle hükümet konağını ele geçirerek başarılarla ulaştırmıştı: Sergerde, validen cepheye gidiyorum diye malzeme yardımı da almıştır. Vali, Müdafaa-i Hukuk Başkanı Ali Kemalî Efendinin bir çok uyarmalarına gereken ilgiyi göstermemiş, uyarmalara şu cevabı vermiştir:

«— Efendi Hazretleri... Biz Delibaş Mehmet Ağa ile Arnavud usulü Besa'lıyız, Hiç bir sözünden dışarı çıkamaz. Şâyialar kasdidir. İtimad ediniz...»

TAHRİKLER, MASUM HALKI EN HASSAS YERİNDEN YAKALIYOR...

Sadece Delibaş hadisesinde değil, Millî Mücadele'nin istisnasız bütün iç ayaklanmalarında, şer mihrakları, vefakar, itaatli, an'anelerine saygılı masum Türk halkını, bilhassa köylüyü, yüzyılların derinleştirdiği manevî bağlantılarından yakalamayı bilmişler, Dinî Makam'ların en yücesi sayılan Hilafet'i öne sürmüşler ve bu makamda oturması, din hilafet, millet ve devlet adına cidden bahtsızlık olan Altıncı Mehmet Vahidettin'de menfi düşüncelerine en mükemmel tatbik bulabilmişlerdir.

Daha sonra İstiklal Mahkemesinde belgeleşen acı hakikat isbatlamıştır ki, cepheye olan Yunan değildir: Halife Ordusu'dur. Memlekette sükûn ve asayiş sağlıyacaktır. İttihatçıların döküntüsü olan Kuva-yı Milliyeçilerden ülkeyi kurtaracaktır. İşte İngiliz de, Fransız da, İtalyan da, Yunan da o zaman çıkıp gidecek, Padişah Vatanın İdaresini eline alacak, huzur gelecektir. Kim ki şimdiden bu gerçeği görür, hizmet eder, yeri ve mükafatı ona göre olacaktır. Delibaşın çevresini saranlar ona demektedirler ki, elinde olan kuvvet, beldeye hakim olabilir. Konya'da ne Kolordu, ne de Jandarma polis olarak vilayetin emrinde kendisini durduracak kudret vardır. Konya'yı basar, hükümeti eline

alır, Halifeye zaferini müjdeler, hazır bekliyen Halife Ordusu ilerler, birleşirler, Ankarayı da basarlar, zaten halk da onlara katılmıya hazırdır. Yeter ki bir kaç kişinin bazı bedeninden ayrılınsın... Başka da o Kulu-Millici (Kuva-yı Milliye demek istiyorlar...) Ali Kemalî Hoca'nın cezasını vermeli, ölüsünü ibret-i alem için sokaklarda sürmeli... Bu akibet ötekileri hem sindirir, hem de umutlarını sonunadek kırar, çobansız koyun sürüsüne dönerler. Şimdi yapılacak, valiyi kuşkulandırmadan, cepheye gideceğiz diye asker toplamak, silah sağlama, sonra aniden Konya'yı basmak...

Belgeler göstermiştir ki, vali Haydar Bey'i uyaran ve yaklaşan tehlikeyi haber veren olmuştur: Vali, İstiklal Mahkemesi önünde izahat verirken mazeret olarak, elinde hiç kuvvet bulunmadığını, Delibaş'ın ise topladığı milis kuvvetleriyle cepheye gitme kararında ve hazırlığında olduğunun mahallî idare amirleri ve Jandarma kumandanları tarafından kendisine bildirildiğini, menfi gayesinin anlaşıldığı zaman da bir tedbir alabilmeye kudreti olmadığını söylemiştir.

İstiklal Mahkemesinde ele alınan belgeler, dinlenen tanıklar, olayların gelişmesi göstermiştir ki, Delibaş'ın arkasında Konya'yı basanlardan çoğu «düşmana karşı cepheye gitmek için» yola çıktıklarına inandırılmışlardır. Mahkeme, köylerden ayrılma törenlerinde oğullarına gazilik dua eden anne-babalarının anlattıkları önünde hayretle irkilmiştir: Yanlış ve hatta haksız bir söyleyişle, Millî Mücadele tarihimize «Konya İsyanı» olarak geçen Delibaş olayına katılanların, büyük kısmı, işgal edildiklerini son anda anlamışlar, fakat başsız ve yol göstericisiz kalabalık halinde ortada kalmışlardır.

2/Ekim/1920 günü Çumra'yı basan Delibaş'ın Konya üzerinde yürüdüğünü, nahiye müdürü Emin Beyi tevkif ettiğini Çumra Sulama Teşkilatı müdürü mühendis Nadir Bey, asilerin telgraf hatlarını kesmelerinden önce vilayet makamına bildirmişti. Vali Haydar Bey, bir gün önce Ali Kemalî Hoca ile Hamdizade Ragıp Hoca'nın kendisini bir defa daha uyarmalarına rağmen, Delibaş'ın böyle bir ayaklanmaya kalkışamayacağını, köylerden topladığı milis kuvvetlerin başında, merkezi Afyon'da olan On İkinci Kolordu emrine harekete hazırlandığı cevabını vermiş, bu arada mektupçu Kazım Beye Delibaşa cepheye gitme hazırlığını bir an önce tamamlayarak yola çıkmasını bir telgrafla bildirilmesini söylemişti. Nâdir Bey'den gelen haber, valiye acı gerçeği reddedilmez vakıa halinde ispatlamıştı: Acele tedbirler alındı, Çumra-Konya karayolu üzerindeki kavşak noktaları eldeki zayıf polis kuvvetiyle tutulmuş, On İkinci Kolordu merkezi Afyon'a durum bildirilmiş, Mevki Kumandanı Miralay (albay) Avni Bey, polis müdürü Necip Bey'le birlikte, Alaettin tepesinde müdafaa hazırlıkları yapmıştı. Bir çok kimseler, vilayet konağındaki toplantıya davet edilmiş, daha

sonra bunların hayatlarını korumak için kendileri vali ve kumandanla beraber Alaettin tepesine çekilmişler şehir, ayaklananlara adeta açık belde olarak terkedilmişti.

Nefsini korumak için kader birliği yaptığı, gösterdiği doğru yol'a canla başla koşmuş, var-yoğunu millî mücadele uğruna vakfetmiş hemşehrilerini; cahil, gözüdönmüş, kan dökmekten çekinmeyecek asilerle karşı karşıya bırakmayı reddeden, böylesine hareketi benimsemyen Müdafaa-i Hukuk Başkanı Ali Kemalî Efendi yerinden ayrılmamıştı.

Delibaş, büyük kısmını Cepheye diye kandırdığı, hiç de azımsanmıyacak kuvvetiyle 3 Ekim 1920 pazar sabahı Konya'ya girdi. Şehir adeta boştu: Vali kumandan ve ötekiler, Alaettin tepesinde savunma hazırlığı yapılmış hattın arkasındaydılar. Delibaş mahallelerde tellallar dolaştırıyor: «Halifesini, Padişahını, şeriatını seven bizimle olsun..» çağrısı ile Konya halkını kendisine katılmaya davet ediyordu. Hemen hemen hiç kimsede hareket yoktu. Çarşı açılmamıştı. Fırınlar bile kapalı idi. O zaman sadece subayların giydiği Ankara sofundan Avniye sırtında, boynunda kırmızı kaytanla sarkan kılıcı, bir gurup atlının ortasında postahaneyi basarak haberleşmeyi kesen sergerde, hapisaneyi de boşalttı ve hükümet binasını kolaylıkla ele geçirdi. Şimdi sıra, «İbret-i âlem» için öldürülecek Kuva-yı Milliyecilere gelmişti: Listenin başında Ali Kemalî Efendi vardı. Daha sonra milletvekili saatçızade Rıfat Efendi Hoca, müftü Yalvaçlı Ömer Vehbi Hoca, Gilisralı Tahir Efendi ve Müdafaa-i Hukuk'un öteki üyeleri...

Âsiler önce, milletvekili Rıfat Hoca'nın evini bastılar. Onları kapı komşusu ulemadan Fahrettin Efendi karşıladı ve Rıfat Efendinin bir gün önce Ankara'ya gittiğini söyleyerek gelenleri savdıktan sonra dostunu kendi evine alarak sakladı, hayatını kurtardı.

ALİ KEMALÎ EFENDİ'NİN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

Yukarıdaki satırlarla özetlemeye çalıştığımız, millî mücadelemiz sırasında yer yer patlıyan ve ardında kanlı izler bırakan bir ayaklanmanın safhaları değildir: Seçtiği ve öğütlediği yolun vatan hayrına olduğuna gönülden inanmış bir mânevî rehberin, kanaat imânla birleştiği zaman ortaya koyacağı müstesnâ neticenin azametini tescil etmektir.

Delibaş'ın Konya yolunda olduğu anlaşıldığı 2 Ekim 1920 cumartesi günü, ulemâdan Hamdizade Hacı Ragıp (Atademir), Müdafaa-i Hukuk Başkanı Ali Kemalî Efendiye gelmiş, âsilerin asıl hedefinin kendisi

olduğu bilindiği, bu câhil ve gözüdünmüş gürûhun bir fenalık yapabileceğini hatırlatarak şöyle demişti:

«— Lütfen bu gece bizim başa teşrif ediniz. Orada saklanmak mümkündür. Ayaklanma Allahın inâyetiyle kısa zamanda bastırılır. İhtiyâtkâr olmak lâzımdır.»

Ali Kemalî Hoca dostunun hayırhâhlığına teşekkür ettikten sonra şu cevabı vermişti:

«— Biliyorsunuz ki Müdafaa-i Hukuk'un şehrimizde kuruluş ve tutunuşu kolay olmadı. Bu bir vatani vazife idi. Memleketin istiklâl ve selâmeti bu yolda idi. Ben, kendi irâde ve rızamla bu işin başına geçtim. Şimdi ona karşı olan bir hareketin önünden kaçamam. Sonuna kadar fazilet ve vatanperverliğin tercih ettiğimiz yolda olduğunu tekrar edeceğim. Her kanaat bir bedel karşılığıdır. Bu defa bedel hayatım ise memleketim için seve seve fedâ etmiye amâdeyim.»

İsrarlar kâr etmemiş, Ali Kemalî Efendi Piri Mehmet Paşa mahallesindeki evinden ayrılmamış, 3 Ekim 1920 pazar günü de, her zaman gibi vaktinde kalkmış, sabah namazını eda etmiş, biraz rahatsız olduğu için giyinik durumda sedire uzanmıştı.

Delibaş, kendisine son ana kadar yapılmakta olan telkinlerle, Hoca'nın evine seçtiği yirmi-otuz kişilik tepeden tırnağa kadar silahlı bir gürûhu göndermiş: «O Kulu-Millici Hocayı tiz yakalayın, getirin...» emrini vermişti. Kapıya dayananların hali Ali Kemalî Efendinin karısını ürkütmüş: «Aman Efendi Bunlar gözüdünmüş câhil adamlar... Gel, saklan...» ricalarına Hoca cevap vermemiş, içeri dolanlar bu mübarek insanı vekar ve sükûnetle kendilerine bakar bulmuşlar, bir an şaşırmışlar, sonra Delibaş'ın bizzat verdiği kat'i emri hatırlıyarak üzerine yürümüşler, yerinden kaldırmışlar, yaşlı ilim adamını adeta sürükler gibi götürmüşlerdi.

Âsiler, yakaladıklarını hapisane olarak kullandıkları, Kayıklı Kahve yanındaki Abdürrahim'in Hanına getiriyorlardı. Delibaş da orada idi. Öldürülmesi, sadece isyanın elebaşısına değil, çevresindeki ön kişilere de tenbih edilmiş olan Ali Kemalî Efendi, yolda her türlü hakaret, darbe, itilme içinde düşe-kalka sürüklenirken tek şikayet kelimesi ağzından çıkmıyordu. İleri yaşına rağmen, gösterdiği mukavemet, bu vicdansız serserileri bile hayrette bırakmıştı. Delibaş Ali Kemalî Efendiyi görünce üzerine yürümüş, sonra ona alaycı tavırla bakmış ve şöyle konuşmuştu:

«— Haydi gelsin de senin Mustafa Kemal Paşan kurtarsın seni... Halife

düşmanı... Sarığından, sakalından utan!... »

Bembeyaz sakalı kan içinde kalmış o mubarek adam, sükunetle:

«— Yarabbi!.. Sen bu câhil insanlara insaf hissi ihsan ve onları affet...» demişti. Hoca'yı ikindi üzeri buradan alıp Piri Mehmet Paşa camiine yine sürükliyerek götürmüşlerdi. Öldürülmesinin gecikmesine sebebini, isyanı asıl idare edenlerin, Alaettin tepesinde kendilerini müdafaa eden Vali ve arkadaşlarının da ele geçmesinden sonra düzmece bir mahkeme önüne çıkarılması ve Ali Kemalî Efendiye verilecek cezada, Kuva-yı Milliye'nin mahkum edilmesi arzusu olduğu, İstiklâl Mahkemesi önünde yapılan itirâflarla anlaşılmıştı.

Ali Kemalî Efendi, Piri Mehmet Paşa camiinde o geceyi sabaha kadar ibâdetle geçirmişti. Orada karşılaştığı Akşehirli Hoca Ahmet Efendiye:

«— Bu benim son gecem, son namazım...» demişti. 4 Ekim 1920 pazartesi sabahı, yine erkenden, câmiden alınmış, ve daha sonra anlaşıldığı üzere sorguya çekilmek için Arslanlı Kışlaya doğru adetâ sürüklenerek götürülmeğe başlanmıştı. Hoca'ya olan kin ve gayz âsilere öylesine aşlanmıştı ki, muhafazasına ayrılmış gürûh yolda mütemâdiyen dipçikliyordı:

«— Nutuk verirsin ha... Millicilere asker toplarsın ha.. Halifeye karşı gelirsin ha... Ankara'dakilerin burada başı olursun ha...» sesleri içinde ilim, irfan, fazilet, ahlâk, vatanperverlik nümûnesi ve mubarek insana işkence ediyorlardı. Yaşlı ve yorgun bedeni, bu kadar zulme tahammül edemiyen Ali Kemalî Efendi Hazretleri, ağzından tek şikâyet cümlesi çıkmadan yolun yarısında son bir dipçik darbesi ile yere serildi, son nefesini verirken şu cümleleri söyledi:

«— Ben sizleri affettim. Çünkü ne yaptığınızı bilmiyecek kadar câhil ve biçâresiniz. Allah da sizleri affetsin. Hiç birinizden davâcı değilim.»

Hoca'nın mubarek naaşını da rahat bırakmadılar: Utanmadan soydular, saati ve üzerindeki parayı aldılar, bir at arabasına koyarak şehre getirdiler, hükümet meydanına bırakıverdiler. Dehşet ve korku şehirde kol geziyordu. Şehidin naaşı saatlerce orada kaldı. Nihayet Belediye üyesinden Saatçı Sava ile Kıbrıslı Faik Bey «hayır yolu kanaatı imânla birleşirse yüreklerde nasıl bir cesaret yaratır?» sualine cevabı, yaşlı bir alimin beden zaafını silen ruh yapısında veren şehit naaşı, bir araba içinde ailesine teslim ettiler. Bu vahşî cinayet, ilim-irfan hayranı Konya'nın kalbinde şifasız yara açmıştı. Hoca'nın cenazesi, herşeyi göze almış kalabalık bir cematın gözyaşları arasında, namazı Selimiye camiinde kılınarak Üçler mezarlığında, istiklal ve

haysiyeti uğruna canını verdiği şehrin toprağına tevdi edildi. Halk şairi Abdi, daha sonra ağıtında şöyle içli seslenecekti:

«Üç teşrih sabahı bir ateş düştü,
Neye uğradığını bilmez ahali,
Olgünde şehâdet şerbetin içti,
Müderris Sıvaslı Ali Kemali.»

Kabir taşı şöyledir Ali Kemalî Efendinin:

Zair... (ziyaretçi) Bu mezarda cehlin tasallutu ve taassubu kini meknûz (örülü) isyanda darben şehit edilen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Heyeti Merkeziyesi reisi ulemadan Sıvaslı Ali Kemalî Efendi Hazretleri medfûndur (gömülüdür). Düşmanlarını affeden bu ruhun aff-ı ilahiyeye mazhariyeti için dua et yevmi esnân 4 teşrini evvel 1336 (1920).

REFET PAŞA NELER ANLATIR?

Müdafaa-i Hukuk teşkilatını Konya’da kurmuş ve Delibaş ayaklanmasının bastırılmasından sonra da Konya’ya gelmiş olan, millî mücadelenin millî savunma ve içişleri bakanlarından Refet Paşa hatıralarında olayla ilgili olarak şunları söyler: (Cemal Kutay, Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, ikinci cild sahife 63).

«— Hey’et-i Temsiliyenin Ankara’ya huzurla gelmesi ve Büyük Millet Meclisinin asâyîş ve sükunet içinde toplanabilmesi için herşeyden evvel civar vilâyetlerde Müdafaa-i Hukuk teşkilâtının kurulması gerekiyordu. Bu konuda bizleri en çok düşündüren vilâyet Konya idi: Burada, başta Zeynelâbidin Efendinin temsil ettiği Hürriyet ve İtilâf Fırkası olarak, muhtelif mihraklara bağlı muhalefet nüveleri vardı. Milli Mücadeleyi Anadolu da imkânsız hâle getirme kararında olan İşgal Makamları ve Saray, bilhassa Konya üzerinde duruyor, buraya kendi emel ve siyasetlerini takip edecek askeri ve mülki tâyinler yapıyordu. Coğrafi mevkii, tabii imkânları, Orta Anadolu mıntakası üzerinde mânevi nüfuzu itibariyle Konya’yı milli mücadele safında görmek hayati mesele idi ve bu sebeble Hey’et-i Temsiliye namına ben, 4 Ekim 1919’da Konyaya geldim ve Müdafaa-i Hukuk Hey’et-i merkeziyesini kurdum.

Zeynelâbidin gurubunun olumsuz tavrına karşılık, milli mücadele, en faal, fedaidir, sebatkar, azimkâr, şahsiyetlerine yine Konya’da sahip oldu: Bunların başında da ilim irfan, ahlâk, medenî cesaret itibâriyle tanıdığım ulemâ arasında cidden mümtaz bir mevkii olan müderris Ali Kemali Efendi vardı. Daha evvel Meb’usan Meclisinde Konya’yı temsil

etmiş bu muhterem zatı Konyalılar Müdafaa-i Hukuk'un başına getirmekle İstiklâl davamızda yerlerini tâyin ettiler.

Ali Kemali Efendiyi bugünkü nesle, hatta onun yerinde olması lâzımgelen din adamlarımıza bile anlatmak o kadar güç ki... Çünkü bu insanlar ki, o günlerin mâhiyetini tâyin ettiler...»

Mustafa Kemal Paşa, Konya'daki durumu ilgiyle ve ciddiyetle izliyordu. Teşkilâtı tamamlamış olmamdan büyük memnuniyet duydu, menfi mihraklara karşı Müdafaa-i Hukuk'u teşkil eden şahsiyetler üzerinde izahat aldım. Müderris Ali Kemali Efendi için kanaatlerimi ayrıca izah ettim. Benden sonra Konyaya gitti, vaziyeti bizzat gördü, tetkik etti, dönüşünde bir sohbet esnasında bana dedi ki:

«— O Ali Kemali Efendiyi anlatmak istediğinden daha başka meziyetlerle de buldum. Eğer her vilâyet, sancak ve ilçede bir benzeri bulunabilirse, istiklâl ve medeniyet yolunda erişemeyeceğimiz yer yoktur. Öyle bir adam ki, karşısındakinin düşünse bile söylemiye cesaret edemeyeceğinin doğru ve hayırlı olduğuna kani ise tatbik ediyor. Bana Ordu ihtiyaçlarının câri ve alışılmış şekilde temin edilemeyeceğini, hususi tedbirler şart olduğunu söyledi. Konya'da bir muavenet-i milliye teşkilâtı kurulmuş ki, her yerde aynı ruh ve muvaffakiyetle mümkün olabilirse Orduyu nice mahrumiyetlerden kurtarabilir, zaferin teminatına sahip oluruz.»

Delibaş hâdisesini bize Ankara'ya Onikinci Kolordu Kumandanlığı Afyon'dan bildirmişti. Ali Kemali Efendinin şehadetini daha sonra yolda öğrendim. Bastırma harekâtını idare etmek üzere ben Ankara'dan ayrılırken Mustafa Kemal, bir önsezi ile: «Bu haydutlar Ali Kemal Hocaya bir şey yapmış olmasalar...» demişti. Milli Mücadeleye karşı gelecek her türlü hareketin, ilk olarak onu hedef alması tabii idi, nitekim de öyle olmuştu.

Bu mevzuda hâfızamda iz bırakmış bir başka olay, Konya'daki Amerikan Hastahanesinin baştabibi, yaşlı bir Amerikalı doktorun, ayaklanma esnasında yaralananlara gösterdiği alâka dolayısıyla teşekküre gittiğim zaman söyledikleridir. İsmi Mr. Tod veya Tad diye hatırladığım bu hekim, hâdiseye önyak olanların hareketlerinde harici tesirlerin sebep olabileceği kanaatına misâl olarak Ali Kemali Efendinin öldürülmesini göstermişti. Amerikalı doktorun teşhisinde isâbet payı, İstiklâl Mahkemesinin tesbitleriyle de anlaşıldı...»

EBEDİ HAKİKAT...

Ali Kemalî Efendi Hazretlerinin şahsında, sadece tebcile lâyük bir

kişinin vatanseverliği ve gayesi uğruna ferdî cesaret ve fedekârlığı misâli yoktur: Hakikî din adamlığının târif ve izahı vardır.

Bu vasıf, Türk milletinin varlığının tehlikeye düştüğü her temel hadisede, hakkın, haysiyetin, doğrunun, faziletin yanında olmuştur, hatta bu meziyetler mevcudiyet buhranı ile zedelendiği zaman onları ihya etmiştir. Cehalet, taassub, kişisel çıkarıcılık, istiklal ve haysiyetle bağdaşmayan iç-dış kasıdlar ise, ilk hedef olarak, Türk'ün hakiki din ve mâneviyat adamlarına, ve onların şahsında Türk'ün aziz varlığı ruh ve imân hazinesine saldırmışlardır.

Yabancı kasıd ve kışkırtmalarla iç ihtirasların yarattığı Delibaş olayında Ali Kemalî Efendi, bu ebedî hakikatı o buhran devrinde kanı ile tescil eden azîz şehittir. Lütfen tarihimizi bu ölçü ile kucaklayın: Böylesine her bunalım devresinde Ali Kemalî Efendilere rastlarsınız. Onların mubarek veraseti, varlığımızın asıl teminatı olarak sürer, gider...

DİN ADAMLARI VE ÜLKENİN MANEVİ YAPISI

İlk toplantısını 19 mart 1877 pazartesi günü yapan Birinci Meşrutiyetin Meb'usan (millet) Meclisinin, bugün hepsi birer avuç toprak olmuş çehrelerini hatırlamakta, ele aldığımız bâkir konu bakımından fayda var...

Bugün, üzerinde onyeddi bağımsız devletin yaşadığı o günün beş milyon kilometrekareyi -hemen hemen Avrupanın yarısını- aşan ülkelerden gelmiş milletvekillerinin çoğunluğu Medreseli idiler: Sarıklı ve sarıksız olarak.. Şeriat, yâni dinsel öğrenimin esas olduğu Medrese'lerden yetişenler, İlmîyye adı altında toplanmış alanlarda görev aldıkları zaman başlarına, makamlarına göre özel biçim ve işâretler taşıyan sarık sarıyorlar, ya da fes giiyorlardı. Elbette bu şekildeki ayrılık, ruh ve kültür yapısını etkilemiyordu.

İkinci Meşrutiyet devrinde de durum değişmedi.

Zaferi sağlıyan Birinci Millet Meclisi'nin yapısı da aynıydı.

Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, Müdafaa-i Hukuk adı altında toplanmış ulusal cephenin örgütlenme safhaları içinde yersel direnişler, nihayet Birinci Büyük Millet Meclisinin çatısı altında milleti temsil edenlerin öz geçmişlerini incelemekten doğru hükme varmak asla mümkün değildir. Bu emek aynı zamanda hürriyet ve istiklâl varlığının Türk milletinin nasıl bölünmez ve ayrılmaz hasleti olduğunu tescil ederken, Türk din adamlarının özgürlükçü, demokratik düzene bağlı, asla yobaz ve bağınaz olmıyan, değişen zamanın şartlarını geniş görüşle kucaklıyan, medeniyetçi ve çağı gözetici yapısını da ortaya çıkarır.

Bu, sadece dünün gerçeği değildir: Yarınların gerçeğidir. Öyle bir gerçek ki, bildiğimiz ve bağlandığımız derecede doğru ve hayırlı yollarda olabileceğiz.

ERZURUM KONGRESİNİN VE MECLİSİN YAPISI

İzmir'in işgalinden sadece dört sat on dakika sonra Cihad Fetvası veren Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi ile, Müdafaa-i Hukuk Başkanlığını savaş cephesinin ön safı sayan ve bu uğurda şehid olan p";ıfesör Ali Kemali Efendi arasındaki ülkü bağı, kurtulu;, savaş

günlerimizde her il, sancak, ilçe, bucak ve köyde güvenilir emanetçiler bulmuştur.

Bunlar kimlerdir?

Sorunun doğru cevabını, millî mücadelemizi zafere götürmüş emek sahiplerinin meslek ve yetiştirme düzenini hatırlıyarak verebiliriz.

Erzurum kongresine 56 üye katıldı. Bunların içinde 12' si doğrudan, 9'u dolaylı Medreseli idi. Buradaki Medrese kelimesini, sözlük anlamı ile değil de genel niteliği ile değerlendirmek gerekir: Ülkede, askerlik, tıp, hukuk, mühendislik ve benzerleri gibi meslekler dışında, yüksek öğretime hazırlayan Rüştiyeler (ilk okullar) idadîler (liseler) dışında, genel kültürü Medreseler yaygınlaştırıyordu. İlçelerde, serbest meslek erbabının çoğunluğu ve okuma-yazma bilenlerin hemen hemen tümü, bu Medreselerden yetişmişti. Hatırlanmalıdır ki, «Medrese» sözcüğünün anlamı, «ders verilen, öğrenilen yer»di. Yücelme devrinde Osmanlı Medreseleri, devletin genel yükselişi ile kucak kucağa, çağın ileri görüşünün yıldızı idiler. Lütfen hatırlayın: Fatih'in kurduğu Semaniye ve Kanunî'nin kurduğu Süleymaniye Medreseleri, kimyayı, fiziği, astronomiyi, matematiği, tıbbı; kısaca tüm müsbet ilimleri, sadece üç kıtaya egemen Osmanlı ülkelerine değil, bütün insanlığa yayarken, Batı'da bu çapta ilim kaynaklarının adı bile yoktu.. Zaman geçmiş, buhar ve laboratuvara uzak kalmışız, «içtiha kapısı kapanmıştır» safsatası ile bu örnek kültür yuvalarını çağın uzağında tutmuşuz ve her alandaki kayıplarımızın elem yollarını açmışızdır. Kurtuluş Savaşımız başladığı günlerde, elde avuçta olanlar, yine de, bu Medreselerden yetişmişlerdi.

23 nisan 1920'de vatanın kaderini eline alan Birinci Büyük Millet Meclisi'nin milletvekili sayısı yekünü 390'dı. İbretlidir: Bunlar arasında, 1920'de sınırlarımız içinde olmıyan, fakat millî misak hududlarında olduğu için bizim saydığımız Batum milletvekilleri de vardı. Aralarından 14'ünü İngilizler tevkif etmiş ve Malta adasına sürmüşlerdi, fakat adları okunuyor, mevcut sayılıyordu. İçlerinden bir bölümü yeniden seçilmiş bir bölümü «İstanbul Meb'usan Meclisinden gelmişlerdi.

Elverişsiz, ümitsiz, imkansız şartlar içinde vatanın kaderini eline almış 390 milletvekilinin mesleklerini hatırlamak çok şey anlatır:

YENİ SEÇİLENLER:

Adana: Abdullah Faik Efendi (Karaisali Müftüsü), Mehmet Hamdi Efendi (Din Bilgini), Eşref Bey (Doktor), Zamir Bey (Çiftçi), Zekai Bey

(İdareci).

Afyon: Halil Hilmi Efendi (Müderris), Hulusî Bey (Asker), İsmail Şükrü Efendi (Din adamı, vaız), Mehmet Şükrü Bey (Hukukçu), Nebil Efendi (Müderris).

Amasya: Ali Bey (Çiftçi), Ali Rıza Efendi (Müftü), Asım Bey (Doktor) Mehmet Ragıp Bey (mahkeme üyesi).

Ankara: Mustafa Kemal Paşa (Asker), Ali Fuad Paşa (Asker), Hacı Mustafa Efendi (Müderris) Şakir Bey (Tüccar) Şemseddin Efendi (Hacı Bayram-ı Velî Şeyhi),

Antalya: Ali Vefa Bey (İdaresi), Halil İbrahim Efendi (Müderris), Hasan Tahsin Bey (İdareci) Mustafa Bey (Eşraftan) Rasih Efendi (Müderris) ,

Aydın: Ahmet Şükrü Efendi (Müftü), Esad Efendi (Müderris-Muallim) Mazhar Bey (Doktor), Sadık Bey (Tüccar), Tahsin Bey (İdareci),

Balıkesir: Abdülgafur Efendi (Müderris-Müftü), İbrahim Bey (Çiftçi), Hasan Basri Bey (Din Bilgini), Kazım Paşa (Asker), Mehmet Bolak Bey (İdareci),

Beyazıt: Atıf Bey (İdareci), Hacı Mehmet Efendi (Maliyeci) Refik Bey (Doktor), Şevket Bey (İdareci).

Biga: Hafız Hamdi Bey (eşraftan), Hamit Bey (Adliyeci) Mehmet Bey (Tüccar).

Bilecik: Halil İbrahim Bey (Öğretmen), Hamdi Bey (Gazeteci), Mustafa Kemal Efendi (Kadızaade, Belediye Başkanı), Necip Bey (İdareci).

Bitlis: Arif Bey (İdareci), Derviş Bey (Tüccar), Hüseyin Hüsnü Bey (İdareci), Vehbi Bey (İdareci), Yusuf Ziya Bey Tüccar) ,

Bolu: Fuat Bey (Doktor), Nuri Bey (Çiftçi), Şeyh Hacı Abdullah Efendi (Kadı), Şükrü Bey (Tüccar), Yusuf İzzet Paşa (Asker) ,

Burdur: Ali Ulvi Bey (öğretmen), İsmail Suphi Bey (gazeteci), Mehmet Akif Bey (Din Bilgini), Şevket Bey (Çiftçi), Veli Bey (Öğretmen),

Bursa: Muhittin Baha Pars (Öğretmen), Mustafa Fehmi Efendi (Müftü), Necati Bey (Asker), Emin Bey (Doktor) , Şeyh Servet Efendi (Din Bilgini),

Çankırı: Müştak Bey (Asker), Neşet Bey (İdareci), Sait Bey (Eşraftan)

Tahir Efendi (Tüccar), Ziya Bey (Tüccar) .

Çorum: Abdurrahman Dursun Bey (Öğretmen), Ferit Bey (Maliyeci), Fuat Bey (İdareci), Haşim Bey (Adliyeci), Sıddık Bey (eşrafdan),

Denizli: Hasan Efendi (Müftü), Hüseyin Mazlum Baba Efendi (Şeyh, Din Bilgini), Necip Bey (Tüccar), Yusuf Bey (Çiftçi), Hakkı Behiç Bey (İdareci).

Dersim: Abdülkadir Tevfik Bey (Hukukçu), Diyar Ağa (aşiret reisi), Mustafa Ağa (aşiret reisi), Mustafa Zeki Bey (asker), Ramiz Bey (asker),

Diyarbakir: Hacı Şükrü Bey (asker), Hamdi Efendi (Din Öğretmeni), Kadri Bey (İdareci), Kadri Ahmet Bey (asker), Mustafa Akif Bey (memur).

Edirne: Kazım Karabekir Paşa (asker), Cafer Tayyar Bey (asker), İsmet Bey (asker), Mâmuretül'aziz (Elazığ): Hacı Fevzi Bey (maliyeci} Hüseyin Bey (idareci) Naci Bey (maliyeci), Rasim Bey (hukukçu) Tahsin Bey (maliyeci).

Ergani: İbrahim Hakkı Bey (eşraftan), Mahmut Bey (çiftçi), Mehmet Emin Efendi (din bilgini), Nüzhet Bey (idareci), Sırrı Bey (maliyeci).

Erzincan: Emin Bey (idareci), Hacı Feyzi Efendi (din bilgini), Hüseyin Bey (eşraftan), Osman Fevzi Efendi (müftü ve müderris), Tevfik Bey (idareci),

Erzurum: Asım Vasfi Bey (tüccar), İsmail Naim Bey (asker), Mehmet Salih Efendi (din bilgini), Mustafa Durak Bey (idareci), Nusret Efendi (din bilgini),

Eskişehir: Emin Bey (tüccar) , Eyup Sabri Bey (asker) , Halil İbrahim Efendi (din bilgini), Husrev Sami Bey (asker), Mehmet Niyazi Bey (tüccar).

Gaziantep (Aydıntap): Abdurrahman Lâmi Efendi (müderris) Hafız Şahin Efendi (din bilgini), Kılıç Ali Bey (asker), Ragıp Bey (idareci), Yasin Bey (çiftçi).

Genç: Ali Vasıf Bey (asker), Ali Haydar Bey (doktor), Fikri Faik Bey (idareci) Hamdi Bey (hukukçu), Şeyh Fikri Efendi (din bilgini).

Gümüşâne: Hasan Fehmi Bey (maliyeci), Mehmet Şükrü Bey (eşraftan), Mustafa Bey (eczacı), Ruşen Bey (idareci), Veysel Bey

(idareci).

Hâkkârî: Tufan Bey (hukukçu).

İçel: Hacı Sabri Efendi (kadı), Haydar Lutfi Bey (hukukçu), Naim Efendi (müftü), Sami Bey (çiftçi), Şevki Bey (idareci),

Isparta: Hacı Tahir Efendi (hukukçu), Hafız İbrahim Efendi (din öğretmeni), Hüseyin Hüsnü Efendi (müftü ve müderris), Sami Bey (eşraftan), Mehmet Nadir Efendi (hukukçu).

İstanbul: Ahmet Mazhar Bey (hukukçu), Ahmet Şükrü Bey (asker), Hüseyin Hüsnü Efendi (müftü), Neşet Bey (idareci), Selâhattin Bey (öğretmen), Hacı Arif efendi (müderris), Ali Fethi Bey (asker), Ali Rıza Bey (asker),

İzmir: Enver Bey (idareci), Hacı Süleyman Efendi, (müderris), Mahmut Esad Bey (hukukçu), Mustafa Bey (doktor), Reşit Bey (asker).

İzmit: Fuat Bey (idareci), Hafız Abdullah Efendi (din bilgini), Halil İbrahim Efendi (çiftçi), Hamdi Namık Bey (idareci), Tahir Bey (idareci). ■

Kastomonu: Abdülkadir Kemalî Bey (hukukçu), Hulusî Efendi (din bilgini), Nusret Bey (asker), Rüştü Bey (memur), Sabri Bey (hukukçu).

Kayseri: Âlim Efendi (müderris), Atıf Bey (idareci), Ahmet Remzi Efendi (din bilgini), Sabit Bey (eşraftan),

Kırşehir: Cemaleddin Efendi (Hacıbektaş Şeyhi), Cevdet Bey (Çiftçi), Müfit Efendi . (müftü ve müderris), Sadık Be^v hukukçu), Yahya Galip Bey (idareci).

Konya: Abdülhalim Çelebi Efendi (Mevlana Dergahı Şeyhi), Arif Bey (eşraftan), Hulusi Bey (eşraftan), Refik Bey (hukukçu),

Kozan: Fevzi Paşa (asker), Fikret Bey (doktor), Hüseyin Bey (eşraftan) , Mustafa Bey (doktor) , Reşit Paşa (idareci).

Kütahya: Besim Atalay Bey (öğretmen), Cemil Bey (idareci), Cevdet Bey (öğretmen), Haydar Bey (hukukçu), Şeyh Seyfi Efendi (din bilgini).

Malatya: Hacı Bedir Ağa (çiftçi), Hacı Karip Ağa (çiftçi), Reşit Ağa (çiftçi), Sıtkı Bey (hukukçu).

Manisa: Avni Bey (asker), Mustafa Necati Bey (gazeteci, öğretmen),

Ömer Lütflî Bey (çiftçi), Refik Şevket Bey (hukukçu), Reşat Bey (idareci),

Maraş: Arslan Bey (asker) , Hasip Bey (hukukçu) , Peşe Yakub Hamdi Bey (idareci), Refet Efendi (müderris), Rüştü Bey (çiftçi).

Mersin: Fahreddin Bey (asker), Selahattin Bey (asker) İsmail Safa Bey (gazeteci), Muhtar Fikri Bey (eşraftan), Yusuf Ziya Bey (çiftçi).

Muğla: Tevfik Rüştü Bey (doktor), Ethem Fehmi Bey (idareci), Hamza Hayatî Bey (öğretmen), Rıfat Efendi (müftü), Sadeddin Bey (eşraftan),

Muş: Abdülğani Bey (hukukçu), Hacı Ahmet Efendi (din bilgini), Mahmud Said Bey (Hukukçu), Kasım Bey (eşraftan), Rıza Bey (tüccar).

Niğde: Abidin Efendi (müderris), Hakkı Paşa (asker) Mustafa Efendi (eşraftan), Vehbi Bey (tüccar).

Osmaniye/Cebelibereket: İhsan Bey (asker), Faik Bey (idareci), Rasim Bey (asker).

Rize: Abidin Bey (doktor), Esad Bey (idareci), İbrahim Şevki Bey (Trabzon kadısı), Necati Bey (öğretmen, gazeteci), Ziya Hurşit Bey (öğretmen).

Samsun: Hamdi Bey (tüccar) , Hasan Fehmi Efendi (din bilgini), Nafiz Bey (hukukçu), Süleyman Bey (eşraftan) , Şükrü Efendi (tüccar) .

Siirt: Hacı Mustafa Sabri Efendi (Kadı), Hacı Nuri Efendi (eşraftan), Kadri Bey (hukukçu), Necmettin Bey (idareci), Salih Efendi (din öğretmeni).

Sinop: Abdullah Efendi (tüccar) , Hakkı Hâmi Bey (hukukçu), Rıza Namık Bey (asker), Şerif Bey (öğretmen), Şevket Bey (din bilgini),

Sivas: Emir Paşa (çiftçi-hukukçu), Hayri Bey (asker), Mustafa Tâki Efendi (din bilgini), Rasim Bey (asker) , Ziyaettin Bey (müderris) ,

Siverek: Abdülğani Bey (asker), İhsan Bey (idareci), Mehmet Sırrı Bey (gazeteci), Mehmet Rauf Bey (idareci), Mustafa Lütflî Bey (öğretmen),

Şebinkarahisar: Ali Sürûrî Efendi (din bilgini), Mehmet Vasfi Bey (eşraftan), Memduh Necdet Bey (asker), Mesut Bey (idareci), Mustafa Bey (tüccar).

Tokat: Hamdi Bey (tüccar), İzzet Bey (eşraftan), Mustafa Vasfi Bey (asker), Nâzım Bey (idareci), Rıfat Bey (eşraftan) .

Trabzon: Celâlettin Bey (tüccar), Hafız Mehmet Bey (hukukçu), Hamdi Bey (gazeteci), Hasan Hüsnü Bey (öğretmen), Recaî Bey (asker).

Urfa: Ali Saip Bey (asker), Hacı Hayalî Efendi (din bilgini), Bozan Bey (çiftçi).

Yozgat: Ahmet Bey (eşraftan), Mehmet Hulusî Efendi (müftü), Rıza Bey (hukukçu), Süleyman Sırrı Bey (idareci).

Van: Haydar Bey (idareci), Hasan Sıddık Bey (eşraftan), Tevfik Bey (idareci), Hakkı Bey (eşraftan),

O GÜNLERDE SINIRLARIMIZ DIŞINDA OLDUĞU HALDE BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE KATILAN MİLLETVEKİLLERİ

Ardahan: Hilmi Bey (asker), Osman Server Bey (mühendis) .

Batum: Ahmet Fevzi Efendi (müftü), Ahmet Nuri Efendi (din öğretmeni), Ali Rıza Bey (eşraftan-çiftçi), Akif Bey (çiftçi), Edip Bey (tüccar),

Kars: Cavit Bey (asker), Fahrettin Bey (tüccar), Rüstem Bey (idareci), Yasin Bey (öğretmen-din bilgini).

İSTANBUL MEB'USAN MECLİSİNDEN GELENLER:

Afyon: Mustafa Hulusî Efendi (kadı), Ömer Lütfi Bey (asker).

Amasya: Bekir Sami Bey (idareci), Ömer Lütfi Bey (asker).

Ankara: Hacı Atıf Efendi (müderris), Hilmi Bey (tüccar), Omer Mümtaz Bey (idareci), Ahmet Rüstem Bey (hariciyecisi) ,

Antalya: Hamdullah Suphi Bey (öğretmen).

Aydın: Cami Bey (asker), Emin Efendi (müftü).

Balıkesir: Hacı Muhittin Bey (idareci).

Bitlis: Sadullah Efendi (din bilgini), Resul Bey (idareci) .

Bolu: Tunalı Hilmi Bey (idareci), Cevad Abbas Bey (asker) .

Bursa: Hasan Fehmi Bey (Hukukçu), Osman Nuri Bey (hukukçu).

Çankırı: Behçet Bey (öğretmen), Tevfik Efendi (müderris-din bilgini).

Çorum: ismet Bey (hukukçu).

Dersim: Hasan Hayri Bey (asker).

Elâzığ: Muhittin Bey (eşraftan), Mustafa Şükrü Efendi (müderris).

Ergani: Rüştü Bey (çiftçi).

Erzurum: Celalettin Arif Bey (hukukçu) Hüseyin Avni Bey (hukukçu), Süleyman Necati Bey (gazeteci), Zihni Bey (asker) .

Eskişehir: Abdullah Azmi Efendi (müderris) Hacı Veli Efendi (din bilgini).

Genç: Celal Bey (idareci).

Hakkari: Mazhar Müfid Bey (idareci).

İçel: Ali Rıza Efendi (tüccar).

İstanbul: Ahmet Ferit Bey (asker), Yunus Nadi Bey; (gazeteci) , Adnan Bey (doktor) .

İzmir: Rafet Bey (asker).

İzmit: Sırrı Bey (idareci).

Kastamonu: Besim Bey (eşraftan), Suat Bey (doktor), Yusuf Kemal Bey (hukukçu),

Kayseri: Ahmet Hilmi Bey (idareci), Ahmet Rıfat Bey (hukukçu).

Kırşehir: Rıza Bey (tüccar).

Konya: Hacı Bekir Efendi (tüccar), Kâzım Hüsnü Bey (tüccar), Mehmet Vehbi Efendi (müderris), Musa Kâzım Efendi (müderris), Ömer Vehbi Efendi (müftü-müderris)..

Kütahya: Mehmet Ragıp Efendi (tüccar).

Malatya: Feyzi Efendi (.müderris).

Manisa: Mahmut Celâl Bey (iktisadçı), İbrahim Süreyya Bey (idareci), Raşid Bey (asker).

Maraş: Tahsin Bey (çifçi).

Mardin: Mithat Bey (çifçi).

Muş: Osman Kadri Bey (idareci).

Niğde: Atâ Bey (idareci).

Rize: Osman Nuri Bey (mühendis).

Samsun: Emin Bey (idareci).

Siirt: Halil Hulki Efendi (müftü) ..

Sinop: Rıza Nur Bey (doktor).

Sivas: Ziya Bey (asker).

Siverek: Bekir Sıtkı Bey (tüccar çiftçi).

Trabzon: Ali Şükrü Bey (asker), Husrev Bey (asker).

Yozgat: Bahri Bey (idareci), İsmail Fazıl Paşa (asker).

*ÇEŞİTLİ SEBEBLERLE DÜŞMANLARCA TUTUKLANIP ESİR
EDİLDİKLERİ veya HAPSEDİLDİKLERİ İÇİN MECLİSE BELİRLİ SÜRE
SONRA KATILABİLEN MİLLETVEKİLLERİ*

Afyon: Ali Bey (asker).

Diyarbakır: Feyzi Bey (çiftçi), Zülfü Bey (eşraftan).

Edirne: Faik Bey (eşraftan), Şeref Bey (hukukçu).

Eskişehir: Hacı Veli Efendi (din bilgini).

Gaziantep: Ali Cenani Bey (çiftçi).

Gelibolu: Celal Nuri Bey (gazeteci).

Isparta: Cemal Paşa (asker).

İstanbul: Numan Usta (işçi).

İzmir: Tahsin Bey (idareci)

Muş: Hacı İlyas Sami Efendi (müderris).

Sivas: Rauf Bey (asker), Kara Vasıf Bey (asker).

**MİLLETİ TEMSİL EDENLERİN «MESLEK»LERİ NASIL BİR GERÇEĞİN
KAYNAĞINDA TOPLANIYORDU?**

Halkın kendisini temsil imkanına sahip olduğu olaylar önünde olduğu kadar, vatani savunma, milleti istiklalinden mahrum etmeme, hür devlete sahip kılma emeklerinin şart olduğu buhran anlarında kimler bu hizmeti omuzlamışlardır?

Millî Mücadeleyi Millete Mal Eden ve bu şuuru Devletleşme haline getiren kongreler ve Birinci Millet Meclisi üyelerinin mesleklerini ve kişiliklerini kısaca görmüş bulunuyoruz: Osmanlı İdaresinin son seçimi ile, Müdafaa-i Hukuk'un önderlik ettiği seçimler sonu bir çatı altına gelmiş olanların yapısı ve mayası değişmemiş... Benzer şahsiyetler ve meslekler... Bu meslek ayırımı içinde adliyeciler olarak geçenlerin hepsi, hukuk mezunu ve meslek kariyerinden gelmiş, bugünkü anlamda kavradığımız hukukçu değildir. Malumdur ki, Şeriat'ın kişi ve aile hukukunu medenî ilişkileri düzenlediği devirde, şer'î mahkemelerde görev alanlar olduğu kadar, Mahkemelerdeki üyelikler de, Medreselerin çeşitli kademelerinden yetişmiş olanlara verilirdi. Belediye üyeleri, Genel Meclis üyelikleri, bugün Noter dediğimiz katib-i adiller, aynı kaynakdan, yani medreselerden yetişmiş olanlardı: Hepsinin kültür mayası Dini idi. Elli yıl ve daha öncesinin sosyal ve kültürel yapısını hatırlamak gerekir: Milleti temsil edenler içinde meslekleri eşraftan tüccar, çiftçi olarak grublananlar arasında yazma-okuma gibi kültürün ilk kademesinde dahi olanlar, o günlerin kültür kaynağı olarak medreseli idiler: Özellikle ilçelerde bu durum, memleketin eğitim yapısı 'nı gereğiydi. Genel hayata etkili ve aslında kamu hizmeti olan konularda dînî öğretimi temel almış Medreselerden yetişenlerin dışında, o hizmetlerin esaslarını çağ şartları içinde verebilen kültür müesseselerinin kurulması, Cumhuriyetten sonradır. (Daha geniş bilgi için bakınız: Nafi Atuf, Türkiye Maarif Tarihi)

MÜDAFAA-İ HUKUKLARIN ÖZ YAPISI...

Millî Mücadeleyi, sadece fikirde-şuurda-vecdanda yerleştirme konusunda değil, resmî devletin 23 Nisan 1920' ye kadar millî mücadelenin karşısında olduğu Büyük Millet Meclisinin kuruluşu ile meşruiyetin tasdikine rağmen, binbir yokluk içinde (yâni teşkilâtsiz devlet, boş hazine, sarsılmış asâyiş) iken, istikrarlı Devlet Nizamı yaratan teme! kuvvet, Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı idi.

Bu teşekküllerin başında ve içinde kimler vardı?

Cevab, açık ve reddedilmez berraklık içindedir: Din adamları vardı...

Din adamları, yâni Müftüler, Müderrisler, Kadılar, İmamlar, Vaızlar bu teşekküllerin ya başında, ya içinde idiler. İstisnasız, hiç bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yoktu ki, Heyet'i içinde bir din adamı olmasın... Buna

herşeyden önce mantık ve milletin mânevî yapısı bakımından imkân yoktu: Yarım yüzyıl ve daha öncesindeki nesillerin, bedeli kan-can olan mevzu üzerinde inanmış olabilmemesinin öz şartı, iddiaların doğruluğuna inanma hücceti idi ve bunu da ancak Din Adamları temsil edebilirlerdi.

Millî Mücadele arşivimiz, Anadolunun bağrında Müstakil Türk Devleti kurma hayat ve namus kavgasını tarihe bağliyan belgelerle doludur: Bunlar arasında, gayeye aykırı düşen kişi ve eylemlere baş kaldırmış olanların altlarındaki imzalar arasında Din Adamları, nisbet olarak çokluktadır. Bu müftü, müderris, gibi o anda ifa edilen hizmetleri ve makamları anlatma yanında, kısaca ve tek deyim olarak kullanılan «ulemâ» sözcüğü içinde, çevrenin itibâr ve güvenini temsil eden muhterem varlığını nefsinde toplamıştı. Eşraf, tüccar, çiftçi, esnaf gibi Anadolu'da Türk toplumunun devlet kadrosu dışındaki temel dayanakları, ise, genel kültür varlığını çoklukla, ilk kademelerinde bugünkü ilk-orta öğretimi veren dini öğretim kuruluşlarında almışlardı. Sade bir örnekle yetineceğiz: İşgal kuvvetleri ve Saray, Mondros'un hükümlerini kayıtsız-şartsız tatbik için Damad Ferid Paşa'yı iktidara getirdikleri zaman, Mustafa Kemal Paşa'nın uyarısını benimseyip, karar mevkiindeki Padişahın, alışılmamış sert dil ve uslûp ile karşısına çıkan kimler olmuştur? Ferid Paşayı böylesine manevî baskıdan sonra düşürerek, kurulacak hükümetin ancak milletin hak ve hürriyetlerini sağlama kavgası yapacak nitelikte olması halinde itibar, hatta meşruiyyetinin tanınacağı yolunda çekilen yüzlerce telgraftaki imzalar, kavranmadıkça öz yapısı için gerçek ve doğru hükme varılamıyacak millî mücadele ruhunun kimlerin elinde ve gönlünde halkın tesciline mazhar olabildiğinin kesin beratıdır.

İşgal faciasına uğramış vatan merkezlerinin hemen yanıbaşındaki kasabalardan bile Saray'a iletilen uyarma seslenişlerinde istisnasız Müftülerin imzasını görüyoruz: Müftülerin, Müderrislerin, Kadıların ve kısaca ulema olarak ifadelenen din adamlarının...

Misaller cildler tutar... İzin vererseniz, alfabemizin her harfinden, bir ilimizi alarak örneklendirelim: Altıyüz yıllık Osmanlı İmparatorluğunun tarihinde görülmemiş politik-sosyal hadise olarak Padişah'a «Bizim doğruluğuna inandığımız yolda yürüyecek bir sadrâzam seçeceksin! Yoksa meşruiyyetini tanımayız! ..» diyebilen bu seslenişin sahiplerinin şahsiyetlerinde ilk emektarlar geçit resmi yapar.

A dan Z ye kadar birer örnek verelim:

ANTALYA: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Müftü Yusuf Talat, Genel Antalya ahalisi namına Belediye Başkanı Hüsnü, Alanya

(Alaiyye) ilçesi Müdafaa-i Hukuk Başkanı Ahmet, Türk Ocağı Başkanı Hasan.

BİLECİK: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Başkanı namına Saffet, Müftü Mehmet Nuri, Belediye Başkanı Mustafa Kemal, Eşraftan Mehmet, Ahmet, Halit, Ali, Ömer Şevki, Ali Rıza Hayri.

ÇORUM: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Doktor Akif, Müftü Ali, Belediye Başkanı Nuri.

DENİZLİ: Müftü Ahmet Hulusi, Belediye Başkanı Tevfik, Çal müftüsü İzzet.

ERZİNCAN: Müftü Osman Fevzi, Belediye Başkanı Rıza, eşraftan Hacı Mehmet beyzade Sami Ulemâdan Şeyh Fevzi, Şeyh Saffet, Tercan Müdafaa-i Hukuk Başkanı Ali, Ilıç müftüsü Şevki, Belediye Başkanı Şerif,

GİRESUN: Müftü Muhittin, Belediye Başkanı Osman, Müderris Ali Fikri, Ali Efendizade Hasan, Hacımustafazade Ali, Alucra Müdafaa-i Hukuk Başkanı Arif.

İSPARTA: Müftü Hüseyin Hüsnü, Yalvaç heyet-i milliye Başkanı İsmail, müftü Hüseyin Avni, Uluborlu Müdafaa-i Hukuk Başkanı Nuri, Şarkî Karaağaç Başkanı Haşmet.

KASTAMONU: Nakibüleşraf Ziyaeddin, Cidde Müdafaa-i Hukuk Başkanı Hüseyin Avni, Araç müftüsü Hasan Tahsin, Belediye Başkanı Hafız İsmail, Taşköprü Müdafaa-i Hukuk Başkanı Hasan.

MARAŞ: Müftü Abdullah Mehmet ve şehir ileri gelenleri, Andırın ilçesi Müdafaa-i Hukuk Başkanı Zülfikârzade Hacı Mustafa, Göksul Müdafaa-i Hukuk Başkanı Veliyüddin, ulemâ ve eşraf.

NEVŞEHİR: Müdafaa-i Hukuk namına Eyup, Müftü Süleyman Hakkı, Belediye Başkanı Nuri.

ORDU: Müftü Ahmet İlhami, Belediye Başkanı Yusuf

RİZE: Müftü Mehmet Hulusi, Kadiri dergâhı şeyhi İlyas, Belediye Başkanı Hakkı, Müdafaa-i Hukuk Başkanı Mehmet Şükrü.

SİİRT: Hukuk-ı Milliye Başkanı Halit. Müftü Abdülmecit, Belediye Başkanı Azmi, Garzan Kuva-yı Milliye kumandanı Cemil.

TRABZON: Müdafaa-i Hukuk Başkanı Ahmet, Müft: Mehmet İzzet,

Belediye Başkanı Hüseyin, Akçaabat Müdafaa-i Hukuk Başkanı Ahmet Mithat.

URFA: Müftü Hasan, Belediye Başkanı Mustafa, Siverek Müdafaa-i Hukuk Başkanı Cudi, Müftü Osman, Cemiyet-i İslâmiye Başkanı Ali Asım, Belediye Başkanı Halit.

VAN: Müftü Ziya, Belediye Başkanı Derviş, Paşazade Abdullah, Erciş Müdafaa-i Hukuk Başkanı Süleyman.

YOZGAT: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Müftü Mehmet Hulusi, Belediye Başkanı Ahmet, Ulemâdan Nuri. Eşrafdan Ahmet Abdurrahman, Sadık, Reınzi, Şükrü.

ZONGULDAK: Müdafaa-ı Milliye Başkanı İbrahim, Bartın Hey'eti Başkanı Ziya, Ereğli müftüsü Mehmet.

Velâyetlerimizin adlarının toplandığı harflerimizden birer örnek görmüş bulunuyoruz: Bu örnekler Türk toplumunun o günkü yapısı içinde kimlerin halka önderlik ettiğini ve güven verdiğini anlatmaya yeter...

Gerçeklerin bugün, ancak göstermiye çalıştığımız duyarlılıkla hatırlanabilen belgelerde kalmış olmasının nedeni ise başkadır: Millî Mücadelemizin ilk günlerinde görev alanların şöhret, şân, çıkar peşinde olmalarına imkân yoktu, çünkü böylesine duyguların yer bulması mümkün değildi: Şartlar öylesine çetin, ümitsiz ve kısırdı. Onların varlığına hâkim olan tek yüce duygu, vatana istiklâlî getirebilmiş, dünya yüzündeki son bağımsız Türk devletini sürdürebilmiş olmak zevki kâfi geldi: Yurda minnet ve sevgi borçlarını ödemiş olmanın manevî hazzı içinde köşelerine çekildiler.

Ve, büyük çoğunluğu ile ya hiç bilinmediler, ya da unutuldular...

MAKARIOS VE AMASYA MÜFTÜSÜ TEVFİK EFENDİ

Şöyle düşünenler her gün çoğalıyor: «— Evet Makarios, bir din adamının şefkat ve adalet hissinden yoksun... Kalpsiz bir komitacı kişiliğinin tüm belirtilerine sahip... Ama ulusuna ve ırkına hayırlı saydığı yolda azimle yürüdü. Neden bizde, her tarafı ile insancıl varlıklarıyla din adamları çıkmaz, vatan davalarını omuzlamaz?»

Eğer, ellidördüncü yılını kutladığımız aziz Cumhuriyetimizin, gerçekte, kimlerin mübârek himmeti ile kurulduğunu, daha açık deyimle, Millî Mücadelemizin o en karanlık günlerinde kurtuluşa kimlerin ümit olduklarını ve kutsal himmeti omuzladıklarını bilebilsek, bu soruyu sorar mıyız?

Aşağıda, kurtuluş savaşımızın ilk günlerine ait bakir bir gerçeği ayrıntılarıyla okuyacaksınız ve ister istemez, Makarios'la, Amasya Müftüsü rahmetli Hacı Tevfik Efendi'yi kıyaslayacaksınız. Günümüze bakıp da: «— Onlar, o devrin mübârek değerleri imiş... Kendileriyle beraber, fazilet ve cesaretlerini de götürmüşler...» demeyiniz: Eğer, bu temel kaynağa eğilmiş, layık oldukları ve hakları olan itibar ve umudu varlıklarına bağlamış olsaydık, Hacı Tevfik Efendinin yolunda olanlar çıkar, şu son olaylarda yine uluslarının manevî hazinesinin emin eli olduklarını şerefle ispatlardı.

Kaynak olduğu gibi yerinde... Üzerindeki kasıtlı örtüyü kaldırabiliyor musunuz?

Şimdi, değil Makariosunki gibi gerçek ülküsü söylenemeyecek kadar karanlık, kendi öz vatanında belirmiş gaflet ve ihanetleri, bir din adamının, cephe kumandanıymış gibi nasıl tasfiye ettiğinin bilinmeyen destanını dinleyiniz...

İÇ AYAKLANMALARIN BUNALIMI İÇİNDE...

Millî Mücadele yıllarının en elemli devri, iç isyanlar' ın yer yer yarattığı huzursuzluklardır. Biga çevresinde Anzavur'un ilk isyan kıymıldamaları tarihi 21 eylül 1919 dur. Hey'et-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesinden sonra millî mücadeleyi içinden çökertmek, iç-dış düşmanların elbirliği ile ardından koştuğu ümit oldu.

Önceleri Kocaeli-Bolu bölgesini, daha sonra Yozgat çevresini,

Konya'dan başlayarak Afyon sınırlarına kadar uzanan sahayı, nihayet Sivas-Yenihan'dan Zile'ye sığrayan ayaklanmaları illet ve sebepleriyle bir hükme bağlamak çok güçtü. Her birinin ayrı sebepleri vardı. Bu bakımdan bastırılmaları da kendine özgü tedbirler istiyordu. Fakat hepsinin tasfiyesi için gerekli olan güvenlik kuvvetlerinin bulunması ve ezme hareketinin ciddî yeterli olması şarttı. Oysa eldeki kuwet, her an yeni saldırılara hazır ve fırsat kollayan düşmanları durdurmaya yetecek güçte değildi: Unutulmamak gerekir ki, karşımızda sadece Yunan yoktu: Fiilen İngilizler, Fransızlar, Ermenilerle savaş halindeydik. Konya'ya kadar sarkmış İtalyanla her an çatışmamız mümkündü.

Eldeki resmî belgeler, bir yandan karşıdaki bilinen istila kuvveti Yunan Ordusu ile savaşırken, öte yandan nereden ve ne zaman, nasıl gelebileceği meçhul iç ayaklanmaları tesirsiz kılacak nizamî kuvvetlerin inanılmaz yetersizliğini ortaya çıkarıyor. Tek ümit, halkın olup bitenlere karşı uyanık olması ve aldatılmalara katılmaması idi. Bunu da, hadiselerin gerçek örgüsünü çeşitli nedenlerle kavrayabilmeden yoksun kalmış vatandaşa, gerçekleri olduğu gibi anlatacak kişiler sağlayacaktı. Konu böylece belirince, biricik umut, din adamları'nda toplandı: Bilhassa o günün şartları için vatandaşa, Padişah-Halife-Hükümet gibi, zihinlerde doğru yolda oluşu kadar yüceliği ve yenilmezliği yüzyıllarca zihinlerde yerleşmiş varlıkları da karşısına alan_ şer ve acı hakikatleri, ancak ve yalnız şahsiyetleri sağlam Din Adamları anlatabilirdi. Ulus ve ülke için ne mutluluktur ki, nadir istisnalarıyla Din Kadrosu, millî mücadele boyunca bu şerefli ödevi benimsemişler, kucaklamışlardır.

BELDESİNİ MİLLÎ MÜCADELE SAFINA KATAN MÜFTÜ

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, kurulması kararlaşılan Pontos Rum Devleti'nin sınırları içinde bırakılacak bu Türk şehrinde; şaşkınlık, çaresizlik, ümitsizlik bulmuştu. İçerlere gitme kararında idi ve Erzurum'da mihraklaşacak karışıkoyma'nın ara merkezi de, Selçukve Osmanlı Türkleri devletleri tarihinde önemli yeri olan Amasya idi.

Millî Mücadelemizin ilkgünlerine ait haklı ümit safhaları burada cereyan etmiştir. Bakir hakikatı, Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşanın Erkan-ı Harbiyesi (kurmayı) binbaşı Husrev Bey'den (Trabzon mebusu, Bertin büyükelçisi rahmetli Husrev Gerede) dinleyeceğiz:

«— Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'nun bağrına nasıl şartlarla geçebildiğini biliyoruz. Padişahı ve Sadriazam Ferit Paşayı Mondros

mütarekesi hükümlerini tatbik ettireceği'ne inandırmış olduğu muhakkaktır. Biz Samsun'a çıktığımızda bu güzel şehrimiz İngiliz kontrolunda idi. İntellicens Servis Mustafa Kemal'i adım adım takip ediyordu. İlk temaslarından hemen sonra, İstanbul'a geri çağırılması için General Milen'in baskısı, Mustafa Kemal'in askerlikten ayrılmasına kadar aralıksız sürmüştür.

Samsun'dan sonra Erzurum'a kadar yol üzerinde uğradığımız en büyük belde Amasya idi. Eğer Amasya'da şartları elverişli bulsaydık, burada kalacak ve Paşanın daha Samsun'a çıkışında düşündüğü Beyannâme'yı burada yayınlayacaktık. Ali Fuad ve Refet Paşaya, Rauf Bey'e randevu yeri olarak burayı seçmiştik.

Paşa, Samsun'dan ayrılışından önce, Zile'de bulunan binbaşı Cemil Cahit Bsyden (daha sonra milî savunma bakanı olan Orgeneral Cemil Cahit Toydemir) Amasya için bilgi aldı. Öğrendiğimize göre beldenin en nüfuzlu şahsiyeti müftü Hacı Tevfik Efendi idi. Kardeşi Nâfiz Bey, İstanbul Meclis-i Meb'usânında Amasya'yı temsil ediyordu. Paşa 26 mayıs 1919'da Havza'da halka ilk açık konuşmasını yaptı ve onlara acı hakikatleri anlattı, bu söylediklerinin hülâsasını da Amasya Müftüsü Hacı Tevfik Efendiye telgrafla bildirdi. Amasya'ya doğru yola çıkacağımızı da ayrıca açıkladık. İtiraf edevim ki Müftü Efendinin vereceği cevabı heyecanla bekliyorduk. Bu cevap, umduğumuzdan daha kısa zamanda geldi. Şöyle diyordu: «Amasya halkı müdafaa-i vatan, muhafaza-i din ve devlet yolunda mücâhede edenleri deraguş etmekle (kucaklamakla) müftehir olacaktır.»

12 haziran 1919 günü karargâhımızla beraber Amasya'ya hareket ederken, Ali Fuad Paşaya, Refet Bey'e (daha sonra Paşa) Rauf Bey'e Amasya'da randevu verdik. Yolculuğumuz, yol boyunca büyük ve gönülden karşılama içinde geçiyordu. Âdeta bambaşka bir havaya girmiştik: Sonra öğrendik ki, Amasya Müftüsü Hacı Tevfik Efendi, yol geçeceğimizdeki yerlerin Müftü, Vaız, İmam ve Eşrafına, lâıyık gibi karşılanmamızı ve ağırlanmamızı bildirmiş.

En gönülden ve coşkun karşılama Amasya'da oldu. Başlarında Müftü Efendinin olduğu beldenin mümtâz heyeti bizi şehrin dışında karşıladı. Saraydüzü'ndeki bu merasim Paşanın gözlerini yaşarttı. Müftü Efendinin itimad telkin eden beşûş ve nurâni çehresiyle ilerleyerek, Paşa'ya yüksek seda ile:

«— Paşam... Bütün Amasya emrinizdedir... Gazanız mubârek olsun...» dedi. Asla beklemediğimiz bu hitâp, aynı zamanda istikbâlin teşhisi idi. Paşa, elini uzatan bu mubarek insanın elini öpmek ister gibi eğildi. O, üzerinde üniforması olan Anafartalar Kahramanım muhabbetle

kucakladı ve yanındaki zevatı bir bir tanıttı. Milli Mücadelede İlk defa bütün bir şehir, safhalarını öğrenme ihtiyacını duymadan, çetinliği besbelli vatan kurtuluşu mücadelesinin bayrağını açma kararındaki bir evlâdının safına katılıyor ve bunu, mübârek bir din adamının rehberliği, delâleti, öncülüğü ile yerine getiriyordu. O gece yanında miralay (albay) Kâzım (rahmetli general Kâzım Dirik) başyaveri Cevad Abbas (Bolu mebusu, Tayyare Cemiyeti ilk reisi rahmetli Cevad Abbas Gürer) kaldığımız zaman gözleri buğulu Mustafa Kemal, kendisinin İstanbul'a dönmesini isteyen Sadrazam Ferit Paşanın bir saat önce aldığımız telgrafını okuyarak:

«— Buna en güzel cevabı, Müftü Hacı Tevfik Efendi verdi...» dedi.

AYAKLANMALAR BİRBİRİNİ KOVALIYOR...

Amasyadaki karşılaşın güzel izleri uzun boylu süremedi: Yer yer iç ayaklanma haberleri birbirini kovalıyordu: Şer kuvvetleri, masum halkı kandırıyor, gelenlere bolşevik'lik dahil, her yalanı yüklüyordu. Halife Ordusu, Kuva-yı Ahmediye, Kuva-yı Tedibiye gibi aslı gizlenmiş adlarla ve güç inanılır maddî çıkarlarla toplanmış olan bu kuvvetler, yeni yeni gelişen millî kuvvetlere saldırtılıyor, idarî makamların başına Saray ve Bab-ı Âli'ye, dolayısıyla İşgal Makamlarına bağlı kişiler getiriliyor, istilaya karşı koyma örgütlenmesi filizlenmeden boğulmaya çalışılıyordu.

1920 yılı, bu İç İsyanların birbirini kovaladığı bunalım senesidir: 12 Şubat 1920'de, Ege ve Marmara bölgesini kasıp kavuran Anzavur ikinci defa ayaklandı, 14 şubatta Yenihan isyanı oldu, 3 mart 1920'de Yunanlılar Doğuya doğru ilerlemeye başladı, 16 martta İstanbul işgal edildi, 1. nisan 1920'de Antep düştü, 11 nisan 1920'de Şeyhülislam Dürrî Zade Abdullah Efendi millî kuvvetler aleyhine fetva verdi ve iç isyanlar alevlendi, 13-17 nisan arasında Bolu-Düzce-Gerede isyanları başladı, 18 nisan 1920'de Anadolu'daki millî harekete karşı savaşacak olan Kuva-yı İnzibatiye (Hilâfet Ordusu) nun kurulması hakkındaki kararname yayınlandı. Buna karşı Anadolu Uleması millî mücadelenin meşruiyetine dair meşhur fetvayı yayınladılar, vatanın kaderini eline almış olan Birinci Büyük Millet Meclisi, irşad (aydınlatma) encümenleri kurdu. Mücadele, her alanda kıyasıya başladı.

İç-dış düşmanlar, millî mücadeleyi içinden çökertmek . için, en elverişli gördükleri yerlerde ayaklanmaların kişilerini buluyorlar, Millî Hükümetin savunma gücünü yoksun gördükleri anda teşebbüse geçiyorlardı. Bazen kaderlerini birbiri ardınca denedikleri oluyordu: Mesela Zile'de ilk isyanı 6 haziran 1920'de çıkardılar, bu denemeyi başaramayınca, bütün bölgeyi kana bulayacak ikinci bir hazırlığa

griştiler, 24 ağustosta Viranşehir'de başlattıkları isyanı, 6 eylöl 1920'de Erbaa-Zile çevresine sıçrattılar.

İLİ DEFA AYAKLANDIRILAN KASABA

Bu sırada, Batı cephemiz buhran içindeydi: Yunan ileri hareketi başlamıştı. Doğu cephemizde ise Kâzım Karabekir Paşa, 28 eylölde başlayıp, ekim sonunda zaferle bitecek taarruzunun hazırlıkları içinde idi. Hiç bir cepheden kuvvet ayırmak mümkün değildi. Zile-Erbaa ayaklanması ise genişliyor, tehlikeli bir hal alıyordu. Ankara, mıntıka kumandanı Cemil Cahit Bey'den (rahmetli Orgeneral Toydemir) ayaklanmayı mahalli milli kuvvetlerle bastırmasını istiyordu. Cemil Cahit Paşa olayı şöyle anlatır:

«— Gerçekten başka merkezlerden yardım görebilmem imkânsızdı. İsyân ise her an genişliyor, tehlikeli hal alıyordu. Bu sırada Amasya'dan, Müdafaa-i Hukuk Hey'eti Merkeziyesi Reisi Müftü Hacı Tevfik Efendiden bir telgraf aldım. Geleceğini bildiriyordu. Geldi, Amasya'da askeri tâbirle esnan dış dediğimiz, yani yaşları ya çok genç ya da geçkin olanlardan kurduğu milis kuvvetlerinin başında olarak isyanı bastırmaya geleceğini anlattı. Nasıl bahtiyar oldum, anlatabilmem mümkün değildir. Gerçekten de, çok kısa zaman sonra Müftü Efendi, kendisi at üzerinde, latasının içi silâhlı, ayaklarında çizmeler, milis kumandanı kıyafeti ile ve ardında çoğu çift hayvanlarını binek yapmış süvariler, çevrelerinde ellerinde ecdad yadigârı ne bulabilmişlerse silâhlar, hatta bunları bulamayanlar da kazmalarla geldiler. Maddi bakımdan olduğu kadar mânen de kuvvetlenmiştik. Ayaklananların başlarında olanlar isimleri ve hüviyetleriyle tanınıyordu. Müftü Efendi dedi ki:

«— Kumandan bey... Bunlar iğfal edilmiş bîçârelerdir. Çoğu ne yaptığının farkında değildir. Hepsi milletimizin

evlatları, din kardeşlerimizdir. Ben onlarla konuşacağım. Sizce mehzur var mı?»

Hayatından endişe ettiğim cevabımı verdim. Fakat o, emin vasıtalar bularak âsilerin başlarındakilere haber gönderdi. Bazıları menfi cevap verdiler, fakat temaslarım sürdürdükleri de oldu, bunlar kısa zaman içinde çoğaldılar, affedilmek vadi alarak safımıza katıldılar. Âsilerde panik başlamıştı. Bunun üzerine önde Müftü Efendinin fetvâsmı yüksek sesle okuyan münâdiler, muhtelif istikametlerde bir umumi taarruza geçtik. Hacı Tevfik Efendi at üstünde ve yanımda idi. Yer yer beyaz bayraklar gözüktü. Teslim olanları tevkif ettik. Müftü Efendi bunlara ayrı ayrı nasihat etti. Büyük kısmı yalanlar ve tezvirlerle

aldatılmışlardı. Aralarında daha sonra vargüçleriyle safımıza katılanlar oldu. Büyüme, yayılma ve menfi tesirleri tehlikeli olabilecek Zile isyanını, emsâline pek raslanmayan böylesine tedbirle bastırmayı başardık.»

İLK CEPHELERDE DİN ADAMLARI

(Zafer inancının simgesi MEHTER, kara günlerin nasıl ümidi olmuştu?)

Biliyoruz ki, Yunanlıların İzmir'i işgal tarihi 15 Mayıs 1919'dan, Büyük Millet Meclisinin vatanın kaderini eline aldığı 23 Nisan 1920'ye kadar bir yıla yakın bir zaman içinde vatani, düşmanın önüne dikilen millî kuvvetler savunmuşlardır: Halk, bunların başında olan cesur insanlara, rütbesi ne olursa olsun Paşa demiştir: Arkasından gidilmeye değer insan anlamına olarak...

Bu, ilk öncülerin hatıralarından anlıyoruz ki, savunmasını kendi iradeleriyle yüklendikleri vatan bölgelerinde kutsal emeklerini destekliyen mübarek din adamlarını çoğu zaman bulmuşlardır.

Kilikya Garp Mıntıkası Genel Kumandanı Sinan Tekelioğlu (Cemal Kutay, Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, ikinci cild, sahife 38) şöyle der:

«— Maddi imkânların yok olduğu yerde insanların yapılmaz zannedilene el atabilmesi, ancak ruh ve imân kudreti ile mümkün oluyor. Bunu da, halkda yaratabilen tek kaynak, din uleması idi. Bu sözcüğe Müftü'den en ücra köydeki İmam'a kadar hepsi dahildi. Bilhassa köylerde yorgun, savaştan bıkmış, belirli yaş haddi içinde erkek nüfusunu kaybetmiş halkı, yeni bir mücadelenin imkânına ve zarûriliğine inandıracak tek kudret, din adamları idi: Onlar, sadece telkin ve aydınlatma ile kalmadılar, ellerine silâh da aldılar, yaşlarına ve itiyadlarına rağmen en tehlikeli mevzilerde, harbi sanat edinmiş meslekten askerlerde hayranlık uyandıracak cesaret ve azimle dövüştüler.

Din bilgileri, bizim kuşkuya düştüğümüz ve halka kabul ve tatbik ettirmede zorluğa uğradığımız her mevzuda yardımımıza koşup güçlükleri çözdüler. Nizami Ordu ve vaziyete hâkim oluncaya kadar kurduğumuz Milli Bölükler'e mensup erlere hergün birer çift etmek ve neferlere yirmi, çavuşlara kırk, takım kumandanlarına altmışar kuruş para, giyecek, silâh ve benzer ihtiyaçlar için para lâzımdı. Bunu nereden bulacaktık? Silifke Mut Müftüsü Nadir Efendi verdiği bir Fetvâ ile bize, hizmetlerimize devamı temin eden maddi ihtiyaçları temin etti: Muhitin yaşama şartlarını çok iyi bilen bu muhterem din

adamı, asgari yaşama hakkını sahiplerine bırakarak geri kalanını, tam bir adalet ve nısfet içinde Kuva-yı Milliye Teşkilâtına topladı. Fetvâda kullandığı sade lisan, tesir kudreti, vatanın içinde bulunduğu tehlikeli istisnasız geçkininden yedi yaşındaki çocuğa kadar anlatan dokunaklı üslûbu ile sadece Silifke’de değil, bütün Çukurova’da milli teşkilâta baş yardımcı oldu. Bu fetvâ’dan yüzler, binlerce bastırdık, işgal altındaki mıntıkalar dahil evlere dağıttık. Fetvâyı okumadan muhtelif sebeblerle hiç bir yardımını görmediklerimiz yaşlı gözlerle bize katıldılar, canla, başla, malla hizmet ettiler.

Zaman zaman, ayrı mıntıkları tutan grublarımız arasında anlamazlıkların tehlikeli hâller aldığı oluyordu. Bir defa sünni-alevi ihtilâfı çıkıverdi. Geçtikçe tesir ve sahasını genişleten, müteassıp kişilerin tahriki ile korkulu mâhiyet alan hâdisе karşısında yine müftü Nadir Efendiye baş vurdum. Bana, yeni bir fetvâ yazdı, verdi: İslâm dininin birliği, beraberliği, imân ve ibâdet vahdetini, yine birincisinde olduğu gibi istisnasız herkesin eksiksiz anlıyacağı açıklıkla ve örnekleriyle anlatan, böyle ayrılıkların dinimiz bakımından en büyük günah olduğunu, kişinin inançlarında bu esaslar içinde hürriyetini, gayrının duygularını zedelemeyen ve saldırganlığa dönüşmeden muhafaza edebileceğini, hele vatanın böylesine dertler içinde kıvrandığı zamanda mezhep ayrılıkları dolayısıyla milli varlığı zayıflatmanın Allah indinde günahların en affedilmezi olduğunu öyle açık seçik anlattı ki, bizlerin icabında zor kullanarak yaratmak istediğimiz birliği sağladı bizlere...»

ÇUKUROVA TÜRK-İSLÂM CEMİYETİ

Dinî ve manevî birliği, İstiklalin sağlam temellerinden birisi olarak değerlendirmenin güzel örneklerini, yine millî kavga sırasında Çukurova'daki olaylar arasında görüyoruz: Çukurova'yı işgal eden İngiliz-Fransızlar, beraberlerinde Hindli (Pâkistanlı), Cezayirli, Faslı, Tunuslu Müslümanları da getirmişler, böylece mahallî İslâm halkını teskin etmek ve idarelerine inandırmak istemişlerdi: Çukurova din adamlarımız da, düşmanın bu silahına aynı yoldan, fakat sağlam mantık ve kudretle mukabele ettiler: Din birliğinin, dünyanın neresinde olursa olsun, bütün Müslümanlar için manevî bağın sağlam dayancı olduğunu isbatlamak için Türk-İslâm Cemiyeti'ni kurdular...

İşgal kuvvetleri içinde olan Müslümanlara da amaçlarını çeşitli yollardan anlatmayı başardılar ve böylelikle büyük bir tehlikeyi önlediler. Olayın ayrıntılarını, Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi'nin yayınladığı Kurtuluş Savaşında İçel eserin 7-91 inci sayfalarından okuyalım:

«— Çukurova'nın mukadderatını tâyin maksadıyla bir Amerikan heyetinin bölgeyi gezerek halkın oyuna başvuracağı haberi işgal makamlarını harekete getirmiş ve kendi lehlerine bir durum yaratmak sevdasına sürüklemişti. Fransız guvernörü Anfre; Ermeni, Rum, İslâm ve Hıristiyanlarla bir kısım Eti Türklerini elde ederek oya başvurma işinde çoğunluk sağlayabileceğini sanıyordu. Bu maksadla Ermenilere bağımsız bir devlet kurma vaadinde bulunmuştu. Ayrıca Güney Bölgesinin Suriye'ye katılması suretiyle bir Suriye Cumhuriyetinin kurulacağı da bu vadler arasında yer alıyordu.

Çaresizlik içinde bulunan İstanbul aydın ve düşünürlerinden bir kısmı da, Amerikan mandası lehinde propoganda yapıyorlardı. Fakat Amerikan mandasının kabul edilemeyeceği hakkındaki söylentiler üzerine manda taraftarları hayal kırıklığına uğramışlardı. Bunun üzerine Türkiye üzerinde Manda adı altında bir hâkimiyet kurma zihniyeti İngiliz ve .Fransızlar arasında paylaşılamıyor, her iki taraf da, yoğun bir propoganda ile halkı kendi lehlerine döndürmeye çalışıyordu. Türkiye ve bu arada güney bölgesi galiplerin bir nevi menfaat pazarı hâline getirilmişti. Nihayet, Amerikan senatörlerinden Henri King, Garis Grayn, Undervud'dan ve müşavir sıfatıyla Profesör Koyboer'den kurulu bir oy yoklama heyetinin güney bölgesine geleceği hakkındaki haberler kesinleşince işgal makamlarının çalışmaları da artmıştı.

İngilizlerin tercüman Rüştü vasıtasıyla karşıt propogandaları şu esasta özetleniyordu:

«Türkler; Amerika, İngiltere ve Fransa'dan birini mandater olarak seçmek zorundadır. Bunu Amerika reddetmiştir. Fransız'lar ise Türkleri, Güneyden kovmak, kalanları köle olarak kullanmak siyasetini gütmektedirler. İngilizler ise, ilk işgal beyânnamesindeki esaslara sadık kalarak Çukurovada asâyişi sağlamaktan başka bir maksad gözetmemekte oldukları gibi yüzde 90 Türklerle meskûn Çukurova'yı sonunda asıl sahiplerine bırakarak çekileceklerdir. O halde bu fırsatı kaçırmamalı ve İngilizler lehine oy kullanmalıdır.»

Fransız guvernörü Anfre ise, doğrudan doğruya harekete geçerek cemaatler mümessillerini belediyede toplamış ve kendi lehlerine oy kullanmalarını istemişti. Diğer cemaatler mümessilleri bu isteğe müsbet cevap vermişler. Türk İslâm Cemiyeti mümessili Hacı Ömer (Kutay) Bey ise, Mersin'de çoğunluğun Türklerde olduğunu, Köylerde ise Türkten gayrı bir ferd bulunmadığını sert bir dille ve ayaklarını yere vurmak suretiyle savunmuş, bunun üzerine kendisi guvernör tarafından salondan çıkarılmıştı.

Güvernör Anfre bu toplantıdan bir sonuç alamayınca eşi ile birlikte Müftü Abdullah Sadık Efendiyi ziyâret etmiş ve onun da direnmesi üzerine azledilerek yerine bir başkasının atanacağı tehdidi ile Müftü Efendinin yanından eli boş ayrılmıştı. Nitekim Suriye'den, Abdurrahman Carüdi'nin kardeşi olan bir müftü taslağının başkanlığında nasihatçı heyeti getirtmiş, fakat bu heyet de yaptığı temaslarda hiç bir sonuç alamamışlardı.

Türk-İslâm Cemiyeti, Çukurova'nın Türkiye idaresinde kalması hakkında hazırladıkları mazbatayı Amerikan Heyetine vermelerine Fransız Makamları engel olmuştur. Bu durumda karşısında Türk İslâm Cemiyeti üyelerinden Nüfuscu Ziya ve Hacı Yusufagazade Tahsin Beyler, Türk mazbatasını Kiremithane mahallesinden Ahmet Zogo'nun sandalı ile vapura giderek heyete vermeyi başarmışlardır.

Tarsus'ta Fransız makamları aynı şekilde hareket etmişler, fakat Türklerin hazırladıkları mazbata, istasyonda, Şuberizade Hafız Ahmet Efendi tarafından Amerikan heyetine sunulmuştu.

Bu heyetin incelemelerinde hiç bir olumlu sonuç alınamamıştır.

Fransız İşgal Makamlarının Türk bayrağının çekilmesini yasak ettiklerine, buna karşılık her vesile ile Fransız bayrağını hâkim duruma getirmek istediklerinin bir çok hâdiseleriyle karşı karşıya idik ve bu hâl biz Türkleri dertlendirmekte idi. Türk gençleri, her zaman şerefle dalgalandığını gördükleri kendi bayraklarına hasret kalmış gibiydiler. Onun bir minârenin aleminde de olsa bir defa dalgalandığını görmek istiyorlardı. Bu dileklerini Yeni Câmi Müezzini Hacı Dede'ye anlattılar. Hacı Dede bir Türk, bir aşiret çocuğu idi. Dileği memnuniyetle kabul etmekle beraber bir defa da Jandarma Tabur Kâtibi Ali Rıza Beyle görüşmeyi uygun buldu. Olay gizli Türk İslâm Cemiyetinde de görüşüldükten sonra Hacı Dede'nin bir Cuma günü Yeni Câmi minâresinin alemine Türk Bayrağı çekilmesi kararlaştırıldı ve tutuklanması halinde ne yolda hareket etmesi gerektiği kendisine açıklandı.

5 Eylül 1919 Cuma sabahı, Yeni Câmi minâresinin aleminde bayrakların dalgalandığını gören Türkler sevinç gözyaşları döküyorlardı. Bu arada Fransız yarıdakçılığını kendileri için şeref sayan bazı soysuzlar güvernör Anfre'ye koşarak durumu anlattılar. Bunun bir ayaklanma olmasından korkan güvernör Anfre, bir taraftan asâyişle ilgili İngiliz komutanlığına haber göndererek İngiliz birliklerini getirmiş gerekli tertibatı aldırmişti. Diğer taraftan Jandarma ve Emniyet teşkilâtını da harekete geçirmişti. Yeni Câmi'nin din görevlileri sorguya çekilmiş, bunlardan müezzin Hacı Dede'nin

bayrağı kendisinin çektiğini söylemesi üzerine tutuklanarak emniyet başkomiseri ve kontrolörü vazifesini gören Başçavuş Patini'nin yanına çıkarılmıştı. Ancak Hacı Dede, bizzat guvernörden başkasına ifâde vermiyeceğini söylemesi üzerine Guvernör Anfre'nin başkanlığında biri Fransız, diğeri Cezayirli iki yüzbaşı ve bir üsteğmenden kurulu askeri mahkemeye sevk edilmişti.

Maryos Dellalyan'ın tercümanlığı ile yargılama başlamıştı. Hüviyet tesbitinden sonra guvernör sordu:

«— Osmanlı bayrağını Veni Cami minaresine sen mi çektin?

«— Evet... Ben çektim.

«— Peki! Buranın işgal altında bulunduğunu ve Osmanlı Bayrağının çekilmesinin yasak olduğunu bilmiyor musun?

— Biliyorum. Ancak Siz de bilirsiniz ki padişahımız bütün Müslümanların halifesidir. Peygamber Efendimizin vekilidir. (Bu arada Peygamber ve Halife sözünü duyan Cezayirli yüzbaşı derhal ayağa kalkarak selam durumuna geçmiş ve yargılama sonuna kadar öylece kalmıştır.) Siz Hıristiyanların Pazar'ları nasıl mukaddes ise bizim de Cuma'mız öyledir. Minare alemine çektiğim bayrak, aynı zamanda bütün Müslümanların da bayrağıdır. Sizin Hindli (Pâkistanlı) Cezayir, Tunuslu Müslüman askerleriniz beni sıkıştırdılar. Ben de onların ısrarı üzerine bayrağımızı çektim.» „

Anfre, bir Hacı Dede'ye, bir de hâla selâm durumunda ayakta olan Cezayirli yüzbaşıya baktı, işi tatlıya bağlamak lüzumunu duydu, yüzünde belli bir şaşkınlık seziliyordu:

«— Bak, dedi, bu seferlik seni affediyorum. Bundan böyle bana danışmadan böyle bir şey yaparsan seni Beyrut'a yüksek mahkemeye gönderirim, hapislerde çürütürüm.»

Hacı Dede ile Cezayirli yüzbaşı göz göze geldiler; din kardeşliğinin yüce ifadesi yüzlerinde okunuyor, gözleri nemleniyordu..»

MİLLÎ MÜCADELEMİZİN İLK MEHTER TAKIMI...

Tarih 14 Ağustos 1920... Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin kırk sekizinci toplantısında askerî durum üzerinde Mustafa Kemal Paşa uzun açıkJamalar yapıyor. Temmuz ayı ve Ağustos 1920'nin ilk yarısı acı olayların geçit resmi yaptığı bunalım günleridir: 1 Temmuz 1920 de Edremit, 2 Temmuz'da Günen,Kirmastı, Mudanya, 6 Temmuz'da İzmit, 8 Temmuz'da Bursa Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin kürsüsüne siyah örtü konulmuş ve İmparatorluğumuzun ilk Başşehri olan Bursa'mızın kurtulmasına kadar bu siyah örtünün kaldırılmaması gözyaşları içinde kararlaştırılmıştır. Bursa milletvekili Muhittin Baha Bey kürsüden Namık Kemal'in:

«Vatanın bağına düşman dayamış hançerini,

Yok mudur kurtarak bahtı kara mâderini»

mısralarını okuyunca, Mustafa Kemal Paşa yerinden kalkmış, kelimelerle ifâdesi imkânsız heyecan içinde:

«Vatanın bağına düşman dayasın hançerini,

Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini»

cevabını vermiştir: Gerçekten verdiği sözü, o zafer kartalı Başkumandan üç yıl sonra, Türk milletinin yarattığı hârikaların Son Halkası olarak tarihe ve vatanına karşı yerine getirerek, misilsiz zaferin temelleri üzerinde bugün ellidördüncü yılına eriştiğimiz azîz Cumhuriyetimizi kuracaktır.

12 Temmuz 1920'de gizli oturum yapan Meclis. askerî durum Üzerine açıklamalar istemiş, bu arada 18 Temmuz da herşeye rağmen vatanın mutlak kurtuluşuna olan güvenini isbat amacı ile Millî Misak adını vermiştir. Bu arada bir takım menfi olaylar ardarda sürüp gitmiştir: 20 Temmuz'da Tekirdağ, 22 Temmuz'da Lüleburgaz düşman eline düşmüştür. Aynı gün, Dolmabahçe Sarayında toplanan Şûra-yı Saltanat, Sevr barış anlaşmasını tasdik etti: Böylelikle Saray ve Bab-ı Âli, işgalleri bir bakıma onaylıyordu: Anadolu büsbütün yalnız ve acı kaderiyle başbaşa idi.

25 Temmuz 1920'de Edirne düştü ve Trakya'daki dayanış da sona erdi. Bastırıldığı sanılan Bolu-Düzce ayaklanması yeniden .alevlendi. Hilafet Ordusu adını alan yabancı para.şı ile düzenlenmiş gaflet ve ihanet topluluğu, Ankara'ya doğru ilerlemeye başlamıştı. 31 Temmuz 1920'de, Sadrazam Ferid Paşa, kabinesinde değişiklik yaptı ve millî mücadeleva karşı hükümetinin tutumunu bağdaşmaz hale soktu: Ankara ,dış düşman ve iç ihanetle kesinlikle karşı karşıya idi.

Nihayet 10 Ağustos 1920'de 433 maddelik Sevr anlaşması imzalandı ve böylelikle Osmanlı İmparatorluğumuz, müstakil ve egemen devlet niteliğini kaybetti. Yunan kuvvetleri Bursa'dan sonra ilerlemeye devam ediyordu. Müşterek düşmanın gayesi, ardı ardına sıralanmış menfi olayların yarattığı çöküntü içinde umdukları Son neticeyi almaktı.

Millî Mücadelemiz, bu ümitsiz tablo ve görünüş içinde kahraman kişilerin varlıklarıyla ayakta kalmıştır. Bu övünülür gerçeğin o kara günlerdeki örneğini de, o günlerde yirmi bir yaşında olan genç bir mülazım-ı sani (Asteğmen) Halil Nuri Bey vermiştir: Emekli Albay Niğde Milletvekili rahmetli Halil Nuri Yurdakul...

Adı gibi, gerçekten de yurduna kul olan Halil Nuri. kurtuluş savaşında kendisine has kıdemin sahibi'dir. Bu bakir hakikati, o günlerde Garp Cephesi ve Kuva-yı Milliye Genel Kumandanı olan Ali Fuat Paşa (rahmetli Orgeneral Cebesoy) şöyle anlatır: (Millî Mücadele Hatıraları, Sahife 435-436).

«— 7 Temmuz'da geldiğim Bozhüyük'ten Pazarcık'la muhabere yaptığım zaman, Bursa istikametinin tamamıyla boşalmış olduğunu haber almıştım. Geriye çekilenlerin nereden geçtikleri ve nerelere gittikleri malum değildi. Bursa kumandanı ve valisi biraz önce maiyetiyle beraber Pazarcık'tan Bozhüyük'e hareket etmişlerdi. Bursa'ya giren düşmanla hiç bir tarafta temasımız ve Bozhüyük'ten Bursa'ya kadar onu gözetliyecek kuvvetimiz kalmamıştı.

İlk iş olarak Geyve'de bulunan 70 inci alayın Karaköy'e getirilmesini ve Karaköy boğazının müdafaa vaziyetine konulmasını düşünmüştüm. 70. alay gelinceye kadar müdafaa mevzinin keşfi için erkan-ı harp (kurmay) binbaşısı Halis Beyi (korgeneral İstanbul komutanı rahmetli Halis Bıyıkta) oraya göndermiştim. Bu işler tamamlanıncaya kadar birkaç gün geçecekti. Bu esnada düşmanla nasıl temas edilecek ve hangi kuvvetle zaman kazanılacaktı? 70. alay kumandanı Hali Bey emir almak üzere Geyve'den yanıma gelmişti. Fakat Bursa'dan yürüyecek düşmanla meşgul olmak onun işi değildi. Mutlaka o saatte bir kuvvet bulmak lazımdı. O sırada karargahıma Mülâzım-ı sâni Halil Nuri Efendi (Niğde milletvekili emekli albay sayın Halil Nuri Yurdakul) adına bir genç müracaat etti. Bozhüyük'den topladığı yirmi-otuz tüfekli ile Pazarcık'a gideceğini, oradaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Yetimoğlunun yardımını evvelce sağladığını, bir taraftan düşmanla temas edinceye kadar İnegöl istikametinde gideceğini, diğer taraftan düşmanı Nazıfpaşa mevkiinde oyalamak için kâfi derecede kuvvet toplıyabileceğini temin ediyordu. Bu genç ve cesur zabiti Bozhüyük'lüler de seviyordu. Muvafakat ettim. Derhal faaliyete geçti. Ufak bir müfreze yaptı. Eğer yeterli bir miktarda silah bulunmuş olsaydı, müfrezenin mevcudu belki yüzü de . aşardı. Halil Nuri Efendi aldığı emri tamamıyla ifa etmişti. Bir taraftan Nazıfpaşa'daki müfrezesini Bozhüyük'ten ve Pazarcık'tan gelen gönüllülerle kuvvetlendirirken, diğer taraftan kendisi de İnegöl'e kadar ilerlemişti. Yunanlar'ın İnegöl'ü işgal edecekleri güne kadar orada kalmıştı. Düşmanın hareketi hakkında bize doğru malûmatı

vermiş, bundan sonra Nazıfpaşa'daki müfrezesinin başına geçmişti.»

Ali Fuad Paşa'nın hatıratında böylece anlattığı olayın bâkir tarafları vardır ve Millî Mücadele dediğimiz o mucizeler devrinin ruh ve inanç yapısının her devir ve zamanda heyecan uyandıran menkibesidir. Safhalarını da, olayın kahramanı Halil Nuri Bey bizzat anlatıyor: (Cemal Kutay, Milli Mücadele Öncekiler ve Sonrakiler, sahife 103 ve sonrası.)

«— Her taraftan halk, kurtuluşun yolunu gösterecek rehber arıyordu. Ruh hâleti buydu. İşgal altındaki İstanbul'da bile aynı duygunların hakim olduğunu anlatmıştım. Eskişehir'e geldiğim zaman temas ettiğim kişilerde de aynı hasreti gördüm. Merkezlerden kasabalara ve köylere doğru uzandıkça, çok çetin ve güç olan vatan müdafaasının zarureti halka anlatacak tek kaynak ve kuvvet kalıyordu: Din adamları... Müftülerden Müderrislere, kadı ve imamlara kadar uzanan din adamları...

Eskişehirde iken, ismini ve şahsiyetini duyduğum müderris Abdullah Azmi Efendiyi ziyâret ettim. Bu zat, Osmanlı Meb'usan Meclisinde mebus idi. Muhitte çok seviliyor ve tanınıyordu. Arzu ve gayemi anlattım. Şu cevabı verdi:

«— Eğer Ankara'ya Meclis'e iştirâk etmiye mecbur olmasam beraberinde gelirdim. Buraya da aynı maksadla, teşkilât için geldim. Şimdi sana gideceğin muhitte tanıdığım Hoca'lara ismen, bir kaç da ismi açık mektub vereceğim. Hizmetinde faide umduklarına verirsin. Yeis getirme, fütûra düşme ... Cenab-ı Hak bu milleti kaderde bırakmayacaktır. Paran var mı?»

Sorusuna cevap beklemeden bana iki yüz lira verdi. Bu miktar, o günün ve bizlerin sahip olduğumuz maddî imkâna göre büyük para idi. Bu muhterem ve âlicenâp insan varı yoğunu verirken daha çoğunu temin edemediğinin üzüntüsü içindeydi:

«— Çok yetersiz bir miktar amma, mevcudumun hepsi bu.» dedi. Şimdi ben sizlere, daha sonra Şer'iyye Vekaleti gibi dinî makamların en yücesine gelmiş olan bu mübarek din bilgininin parasının nasıl bir hizmete tahsis edildiğini anlatacağım: Ben bu para ile Millî Mücadelenin İlk Mehter Takımı'nı kurdum ve bu topluluk Ankara'nın mânevî ve tarihi dayanaklara en çok muhtaç olduğu günlerde ümid ve şevk kaynağı oldu.

Şöyle ki: Teşkilât yaptığım bölgelerde halkın ümitsizliği yenebilmesi için en çok muhtaç olduğu varlığın tarihî rabitalar olduğunu

anlamıştım. Gönülleri harekete getirmek gerekiyordu. Akıncılık tarihimizin ve fetihler devrimizin ön yol açıcısı olan Mehter'i o mütevâzı şartlar içinde kurmayı düşündüm. Abdullah Azmi Efendinin verdiği tavsiyelerle Nazıfpaşa-Pazarcık-Bozhüyük'de, din adamlarının himmeti ve yardımı ile kuvvet toplamış, ilk cepheyi kurmuş düşmanı üzerime çekerek asıl maksadından uzaklaştırmış, Yirminci Kolordunun bu havaliye esaslı kuvvet yığınağını temin etmiştim. Vazifem bitmişti. O günün şartları içinde kimsenin düşünmediği, amma gerçekleşmesi hâlinde büyük neticeler vereceğine inandığım mânevî kuvvetin şahlanmasına döndüm. Hoca'nın varını yoğunu teşkil eden parası ile böyle bir eser vücuda getirerek ona minnetimi de ödemek istedim. Mehter Takımı'nı kurdum.

Benim çok genç yaşına ve mütevâzı rütbeme rağmen bu didinmelerim, teşkilat yaptığım çevrede bilhassa din adamları üzerinde olumlu etki yapıyor, yardımlarını esirgemiyorlardı. Bolvadin'deydim. Buralara kadar sızan menfi kişiler, Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtının gelişmesini güçleştiriyorlardı. Kardeş kanı dökülecekti. Çevrede nüfuzu büyük olan müderris Yunuszade Vehbi Efendiye müracaat ettim. Yardımını rica ettim. Emeklerimi dinledi. Sonra bana dedi ki:

«— Oğlum... Sana düşüncelerimi ve tezkiyemi nazmen izhar edeceğim. Onu çoğaltırız. Hepsinin altını imzalıyacağım. icap ederse namaz seccademi heybeme kor, seninle yola düşer, son nefesimi gazâların bu en ulvisinde İrşad Yolunda veririm. Sen karıncanın ibretini bilir misin? Bak, anlatayım da hatırla: Karıncaya sormuşlar: «Nereye gidiyorsun?» Cevap vermiş: «— Hacca gidiyorum...» Gülmüşler: «— Bu bacaklarla mı?» O yürümesine devam etmiş: «Hiç olmazsa yolunda ölürüm ya...» demiş. İşte biz bugün bu dinin essahdan mürşidleri isek tutacağımız yol bu...»

Gerçekten de bana ertesi gün, naciz emeklerimi değerlendiren şiirini verdi, çoğalttık, altlarını imzaladı: Bu benim için açıklamanın en kudretlisi ve inandırıcısı oldu.

Mehter Takımı'nın ruhlarda uyandırdığını gördüğüm şevki, böyle hislere en çok muhtaç olan Ankara'ya götürmeyi düşündüm ve bunu, muhtemel tepkileri göze alarak yerine getirdim. Diyebilirim ki Ankara o güne kadar böylesine coşkun hava, yaşamamıştı. Belki mevcudla iktifa eden, fakat aslına sadık kalarak düzenlenmiş Mehter'in Büyük Millet Meclisi önünden geçişi hadise oldu. Mehter'in önünde siyah zemin üzerine beyaz yazı ile yazılmış şu satırları okunan büyük bir bayrak taşınıyordu.

«— Müslümanlar beklediğimiz kıyamet bu günlerdedir... Birleşelim... Kurtuluruz!» (20 Temmuz 1336» (1920)

Abdullah Azmi Efendi'yi ziyaretle teşekkür ettim. Bana sadece görevini yaptığını, asıl kendisinin teşekkürü borçlu olduğunu söyledi. Bu levhadaki: «— Müslümanlar. . Beklediğiniz kıyamet bu günlerdedir...» cümlesini kimin hazırladığını sordu. Bolvadinli profesör Yunuszade Vehbi Hoca Efendi olduğunu öğrenince bir süre düşündü, içini çekti:

«— Koyduğu teşhis doğrudur, dedi. Lügat mânası olarak Kalkma, Ayağa Kalkma, Kıyâm Etme, mecazi (eş anlam) olarak da ölümden sonra hayata dönme demektir. Cenab-ı Hakkın inâyetiyle azim ve irâdemizi bu gayeye hasredersek devletimizi hayata kavuştururuz, istiklâlimize sahip oluruz...»

Bugün bu olanlar bana, başka devirlerin, başka insanların yaşantı ve düşüncelerinden bölümler gibi geliyor: Anlıyorum ki O Ruh, başka bir esintiydi. Öylesine haşmetle esmiş ki, aşılmaz sanılan zorlukları yerlebir etmiş ve zaferin yolunu açmıştı..»

* * * * *

Rahmetli Halil Nuri Yurdakul Beyefendinin teşhisi doğrudur: Görünürdeki maddî varlıklar ve kudretler elele vermişler, dünyanın bir bölümü için insaf ve hak yoksunu bir düzen hazırlamışlardı. Biz de dünyanın bu acı çekecek bölümündeydik. Getirdikleri kurallar, İsrail'in sûri gibi «değişmez kader» sanılıyordu. Kalbinde iman ve istiklal aşkı olanlar, halkın ve manevî kaynakların mucizesine bağlandılar, sadece doğruluğuna inandıkları yola atıldılar, dünya yüzündeki Son Bağımsız Türk devletinin var olma kavgasını yaptılar: Çok şükür Cumhuriyetimiz Ellidört yaşındadır...

SARAYDA İKİ SARIKLI VE BİR SİVİLİN KAVGASI

Anadolunun bağrında başlayan hareketi yasal bir kaynağa dayandırmamak, işgalcilerin başlıca amacıydı. Bu bakımdan Saraya ve Bab-ı Âliye baskı yaparak seçimleri yenilediler, iktidardan düşmüş İttihad ve Terakki yanlısı kişilerin parlâmentoya girmemesine, karşı görüşü savunan Hürriyet ve İtilâfçıların toplanmasına gayret ettiler, fakat başaramadılar...

Yeni Mecliste, Müdafaa-i Hukuk, yâni, Erzurum ve Sivas Kongrelerini basarmış olanlar çoğunluğu ellerinde bulunduruyorlardı. Başlarına geçmek için de Ankaradan Rauf Bey {rahmetli Orbay} istanbula gelmişti.

Yeni Meclis 12 Ocak 1920'de toplandı.

Olayların ne yönde gelişeceğini doğru görebilenler, eğer yeni meclis ülkenin kurtulması yolunda cesaretli tedbirlere girişirse İstanbul işgalinin resmîleştirileceğini ve Meclisin dağıtılacağını biliyorlar, bunu da istiyorlardı. Çünkü Ankara'ya gelmiş olan «Hey'et-i Temsiliye» adını alan ve başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu yetkili kurul, eğer Millet Meclisi Ankara'da toplanırsa, ülke ve dünya meşruluğunu onaylattırmış olacaktır.

PADİŞAH, SARAYA «DÖRT KİŞİLİK» BİR MECLİS HEYETİNİ ÇAĞIRIYOR...

Bu arada hala aydınlatılmamış karanlık bir safha vardır: Sultan Vahidettin, 14-15 Mart 1920 gecesı, Millet Meclisi Başkanı Celâlettin Arif Bey'e, bizzat Mabeyn Başkatibi Ali Fuad Beyi (rahmetli Ali Fuad Türkgeldi 1867-1935) göndererek Meclisin seçeceği dört kişilik bir heyeti ertesi gün, yani 15 mart 1920'de kabul edeceğini bildirmiştir. Görüşme saati öğleden sonradır.

Meclis önceden tesbit edildiğine göre 15 Mart'da öğleden önce toplanacaktır. Nitekim Padişahın arzusu genel kurula duyurulmuş ve dört kişilik Meclis Heyeti, şu zevattan teşkil edilmiştir: Başbakan Celâlettin Arif Bey, Sivas milletvekili Hüseyin Rauf Bey (Orbay), Meclis Başkan vekili Balıkesir milletvekili Abdülâziz Mecdi Efendi (Tolon) ve Konya milletvekili Hadımlı Mehmet Vehbi Efendi (Çelik).

Celalettin Arif Bey, Meclisin Başkanı olarak protokol gereği heyettedir: Rauf Bey, Ankara'yı temsil eden Felah-ı Vatan'cılarının lideridir. Dört kişilik heyetin öteki iki üyesi İlmîyye'nin Müderris'lik payesine erişmiş din bilginleridir: Abdülaziz Mecdi Efendi, Osmanlı Donanma Cemiyeti Başkanı ve Meclis Başkan Vekilidir de... İki Hoca'da, 1909 devresinden beri, Karesi (Balıkesir) ve Konya gibi Türk irfanının büyük varlıklarına sahip iki tarihî beldemizi temsil etmektedirler.

Heyet, Padişahın önüne çıkacak ve gerçekleri konuşacaktır!.. Aynı zamanda Halife unvanına sahip, Peygamberimizin vekili olarak bütün dünya Müslümanları üzerinde manevî itibâr, söz ve hareketlerinde doğruyu ve hakkı temsil etmesi şart yüce makamın sahibidir bu Osmanoğlu... Ceddinin, dünyanın en haşmetli Türk İmparatorluklarından birisi olarak yüzyıllarca cihâna hâkim varlık hâline getirdiği Devlet, bugün O'nun idâresindedir: Zaman değişmiştir, fakat ruh ve mânevî kıymetlerin öz yapısını yitirmemiş olması ile milletin kara bahtını yenecektir: Böylesine himmet beklenecek bu fânî, ümitsizlik, kararsızlık, tereddüt ve gaflet içindedir. Tanımıyor halkını ... Sarayının penceresinden gördüğü düşman donanmasının maddî satveti önünde çaresiz ve umutsuzdur: İmzalanması için bütün kudretini ortaya koyduğu belgeleşmiş Mondros Mütârekesinin esareti getiren hükümlerinin tatbikini, devletin ve makamının devamı için tek şart saymaktadır. Meclis Heyetini de, düşünceden çıkıp, değişmez karar hâlini almış siyasetini tebliğ için davet etmiştir, çünkü Millî Misak'ı kabul eden bu Meclis'te, Ankara'nın şuur ve cesaretini temsil edenler, Türk'ün hürriyet ve istiklalsiz yaşıyamıyacağı ölümsüz hakikatinin idrâki içindedirler: Padişahın önüne çıkanlar, bu gerçeği karar sahibi mevkiinde olan zata söyleyeceklerdir. Hem de, İstanbul'un zamanlardır gerçekte devam eden işgalinin resmileşmesinin ân meselesi olduğu günün içinde...

KABUL BİR GÜN SONRAYA BIRAKILIYOR

İkisi Hoca, biri Asker, biri Hukukçu olan Meb'uslar Meclis Heyeti'nin 15 Mart 1920 öğleden sonra Padişah tarafından kabul edileceği kararı son dakikada Mabeyn (saray) Başkitâbetinden Meclis Reisi Celâletin Arif Bey'e özel yaver ile ertesi gün 16 mart öğleden sonrasına ertelendiği bildirilmiştir: Daha sonra tesbit edilmiştir ki, Padişah, 16 mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edileceğini Parlamentonun basılarak, adları önceden tesbit edilmiş şahsiyetlerin tevkif edilip, Malta'ya sürüleceklerini bilmektedir!

Ali Fuad Paşa «Millî Mücadele Hatıraları» eserinde (Sahife 311) olayı şöyle anlatır:

«— Meclis-i Mebu'san Başkanı Celâlettin Arif, Başkan vekili Abdülâziz Mecdi, Sivas meb'usu Hüseyin Rauf ve Konya meb'usu Hoca Vehbi Efendiden kurulu bir heyetin martın onbeşinci günü huzur-u şâhaneye kabul edilecekleri tebliğ olunmuştu. Fakat daha sonra kabul 16 mart öğleden sonraya bırakılmıştı. Geciktirme, mebusların dikkatinden kaçmamıştı. O günlerde iki türlü düşünce ileri sürülmüştü: Birinci, Hüseyin Rauf Beyin kaçmasına meydan vermemek için, bizzat Padişah tarafından kabul zamanı ertesi güne, yâni İşgal gününe bırakılmıştı. Çünkü Vahidettin İngilizlerin Mebusan Meclisini basarak isimleri önceden tesbit edilmiş şahsiyetleri tevfiğ edeceklerini biliyordu. Rauf, Bey de, Kuva-yı Milliyecilerin İstanbul meclisindeki gurubunun lideri idi. İkinci ihtimale göre de, Rauf Bey İstanbul'a Meclis müzakerelerine katılmak üzere geldiği zaman. Mustafa Kemal Paşanın Padişaha bir mektubunu takdim etmişti. Mustafa Kemal Paşa mektubunda Padişahın milli hareket üzerinde emniyetsizliğini gidermek istemiş, mücadelenin esas gayesinin milletin istiklâl ve müstakil devlete sahip olması olduğunu anlatmıştı. Padişah bu mektup dolayısıyla Rauf Beyin heyet içinde olmasını şahsen arzu etmişti.

Heyet 16 mart öğleden sonra saat beşte Meclis binasından ayrılarak Yıldız Sarayına gitmişti. Meclis Reisi Celâlettin Arif Bey heyet içinde bulunmuyordu. Huzur-ı Şâhaneye kabul edildikleri zaman görüşmeler çok kısa sürmüştü. Heyet azaları fikirlerini açıkça söylemişlerdi. Aralarında şöyle bir görüşme olmuştu:

SULTAN VAHİDETTİN: — Ecnebler her şeyi yapacak vaziyettedirler. Meclis-i Mebusan müzakerelerinde sözlerinize fazlaca dikkat etmelisiniz.

HOCA VEHBİ EFENDİ: «—Efendimiz... Anadolu birlik hâlinedir. Hem vatanımızın istiklâlini, hem de makamınızı ve Sizi kurtarmaya azmetmiştir.»

SULTAN VAHİDETTİN: «— Yok, yok, Hoca!.. Sözlerinize dikkat ediniz. Fiilî hadiseler meydandadır. Akıl için yol birdir.»

HOCA ABDÜLAZİZ MECDİ EFENDİ: «— Düşmanlarımızın (eliyle Boğazda sıralanmış düşman gemilerini göstererek) buraları su kenarı olduğu için zorları geçer. Anadoluda millet yekvücut polat gibidir. Azimlidir. Padişahım.. Müsterih olunuz, Millet sonuna kadar mücadele edecektir...

SULTAN VAHİDETTİN: «Hoca!.. Dikkat ediniz. İsterlerse yarın Ankara'ya gidebilirler...»

HÜSEYİN RAUF BEY: «— Padişahım... Millet sınırları içinde istiklâlini ve makamınızı kurtarmıya azmetti. Millet sizden bir muahedeye imza koymamanızı istirham ediyor. Aksi takdirde âkibet çok kötü ve tehlikeli görünüyor. Siz, esir vaziyette olduğunuz için imza etmiye mecburiyetiniz de yoktur.»

Bu sözler üzerine ayağa kalkan padişah şu cevabı vermişti:

«— Bir millet var, koyun sürüsü... Bir de çoban lâzım, o da benim!..»

GÖRÜLMEMİŞ BİR SAHNENİN AYRINTILARI

Ali Fuad Paşanın «millî mücadele hatıraları»nda böyle geçen olayı Rauf Bey, anılarında (Yakın Tarihimiz, cild II, sayı 19-23) daha ayrıntılı anlatır. Fakat, bu tarihî sahnede Millî Cephe'yi temsil eden Üç Kişi'den birisi olan Abdülâziz Mecdi Efendinin ayrıntıları ile ortaya koyduğu olay, öylesine hakikatleri temsil eder ki, bünyesinde taşıdığı gerçekleri tarihin tescil etmesi için bilinmesi şarttır.

Çünkü, Padişahın huzurunda geçen olaylar ve tam tezad hâlinde karşılıklı kanaatler, onlara sahip olanların kişisel düşünceleri olmaktan çıkmış, safında oldukları meslekler ve telakkilerinin birer hücceti olmuştur. Vehbi Efendi ile Abdülâziz Mecdi Efendi kimdir? İkisi de dini mertebelerin Üst Kademesi'nde iki şahsiyettir: İkisi de ilmi hüviyetleri içinde memleket meselelerinde, milleti yıllardır mebus olarak temsil etmişlerdir. Fetvâ olarak vasıflandırdığımız, dinî ve şer'î belgelerin verilmesine yetkili makamlarda bulunmuşlardır. Bu hüviyetleri içinde sanılır ki, Halife makamında oturan kişiye körükörüne bağlıdırlar ve onun tuttuğu yolun isâbet ve doğruluğuna peşinen karar vermişlerdir. Hayır!.. Dikkate değer, bir işgalin arifesinde olduğunu delilleriyle bilen Meclis, milletin yaptığı şeref ve namus kavgasının meşruiyetine, Sultan ve Halifeyi inandırmak için kendi bünyesinde iki Din adamını vazifelendirmiş, kendi bünyesi içinde böylesine çetin ödeve lâyık ve emîn kişileri Din Bilginleri arasından seçmişti.

Bu tercihin hiç bir mânası yok muydu?

Tarihi hatırlıyalım: Tahttan indirmeler, ancak şer'î fetvalarla geçerli olabiliyordu. Şeriatın devlet idaresinde temel unsur olduğu devirde bu kıstas tabiî, hatta zarurî idi. Altıncı Mehmed'in tercih ettiği siyaset yolunun, dinî kıstaslara olduğu kadar, millî meşrû menfatlere ve haklara aykırı düştüğünü kendisine kim hatırlatabilirdi? Gerekliği gün, tahtın sahibi olamayacağını şer'î ve dinî hükme bağliayacak olan Din ulemâsı!.. İşte, meb'usan meclisinin kendi bünyesi içinden iki din

âlimini, ve fetvâ talep edildiği zaman, sahip oldukları mertebe icabı böylesine suale cevab verip neticeye bağliyacַk imkân ve kudrete sahip iki rûknünü bu kanunî ve ruhî mesnedle vazifelendirdi: Abdülâziz Mecdi ve Mehmet Vehbi Hoca Efendilerin yüklendikleri çetin vatan ödevini, nasıl mutlak medenî cesaret ve vekar içinde yerine getirdiklerini ayrıntılarıyla bilmek, ve bilhassa, olaydan üç yıl sonra Tarihin Hükümünün tecellisini hatırlamak, her zaman için ibretlidir.

Olayı bu vasfı ile bugünkü nesle anlatabilmek çok güçtür. Tuttuğu yolun ne makamı, ne taşıması şart mânevi verâsetler bakımından doğru olmadığını, vatan ve millete felâket getireceğini, dönüşün çok zorlaştığı karar ânında, yüze karşı ve yüksek sesle söylenmiş muhatabı bilmek lâzımdır: Bu muhatab, şahsen değerli olmıyabilir, fakat öylesine bir makamda oturmakta, öylesine bir unvana sahip bulunmakta ve kendisinden öylesine sadece hayırlı ve haklı hareketler beklenmektedir ki, asırların terkiib ettiği aşınmaz hislerin önüne, onların terkiibini toptan yıkma anlamına gelen tenkid örülü uyarmalarla çıkabilmek ne demektir?

İşte Abdülâziz Mecdi ve Mehmet Vehbi Hocalar bu zor ödevi, o ak saçlı çağlarında ödün vermez mücadeleçiler hüviyeti içinde yerine getirmişlerdir: İnanalım ki Altıncı Sultan Mehmet Vahidettin, İstanbul'un İşgal günü bu uyarıştaki akıl ve vicdanın sesini bulabilmiş olsaydı, tarihteki yeri başka olurdu: Güngörmüş tarih, sayısız devirlerin kapandığına, yenilerin açıldığına tanıklık eder: Fakat gidenlerin arkalarında bıraktıkları izler, Karar ânında, aklın, vatanseverliğin, medenî cesaretin, görünürdeki imkânsızlıklara rağmen fazilet yolunun tercihi veya bu güzel ve ölümsüz varlıklar yerine, tam karşıtlarının benimsenmesi gibi Ak ve Karayı temsil eden iki karşı yoldur. İşte, iki mübarek Türk din bilgini, zamanın Padişah ve Halifesine, Tarih denen büyük hakemin tasdik ve tasvip yolunu göstermişlerdir: Ömrünü siyasete vakfetmiş nice nice unvan ve apolet erbabının karşı tarafta olmasına rağmen...

Mehmet Vehbi ve Abdülâziz Mecdi Efendiler, bu medenî cesaret ve vatanseverlikleriyle, sadece şahsî meziyetlerini değil, temsil etikleri meslek ve sahip oldukları mertebenin yüceliğini de tescil etmişlerdir: Hâdisenin bakir safhalarını, rahmetli Abdülâziz Mecdi Tolon'dan dinlemek, aradan yarım yüzyıldan yedi yıl fazla zaman geçmiş olmasına rağmen taptazedir. Dinliyelim:(Cemal Kutay, Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, basıma hazır ikinci cild, sahife 46-69).

«—Mabeyn-i Hümâyundan telkin edilen isimler, Millet Meclisi Başkanı

Celâlettin Arif Beyle, Felâh-ı Vatan gurubunun lideri olan eski bahriye vekili, Hamidiye kahramanı Rauf Beydi. Şunu hatırlatayım: Talât Paşa kabinesi istifa ve İttihad ve Terakki erkânı memleketi gizlice terketmelerinden sonra Sadr-ı âzam müşir Ahmet İzzet Paşa'dan Padişah ve iktidara gelmiş addedilen Hürriyet ve İtilâf erkânı, kalan İttihadcıların tevkifini ve kabineye hiç bir İttihadcı'nın alınmamasını istemişlerdi. Fakat Talât Paşa istifadan evvel Ahmet. İzzet Paşaya, maliyeye Cavit Beyin, dahiliyeye Ali Fethi Beyin getirilmesini tavsiye etmiş, İzzet Paşa da bu arzuyu kabul etmiş, Rauf Bey de, bilhassa halk nazarındaki büyük şöhreti dolayisiyle yerinde kalmıştı. İzzet Paşanın kısa müddet sonra Padişahla ihtilâfa düşerek istifasından sonra iktidara gelen Tevfik, ve onu takipi eden damad Ferid Paşa kabinelerinde ise İttihadcılar tevfik ve siyasi maznun olarak İngilizler tarafından Malta Adasına sürülmüşlerdi. Fakat Rauf Bey, bu neticeyi beklemeden İzmir'in işgali ile beraber İstanbul'dan ayrılmış, Garbi Anadolu'da müdafa hattı kurabilecek şahsiyetlerle temas ederek, Ankara'dan Ali Fuat Paşa ile buluşmuş, sonra Amasya'ya giderek Mustafa Kemal Paşaya mülâki olmuş ve milli mücadelenin, Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Ali Fuad, Refet Paşalarla ön safında şahsiyeti olarak vatan hizmetlerine devam etmiş, Meb'usan Meclisinin İstanbul'da toplanması kararlaştınca, Mecliste mücadele-i milliye tarafdarı gurubun başına geçmek üzere İstanbul'a gelmişti.

Bu guruba mensup olan bizler, her ân, Saray, Bab-ı Âli ve İşgal kuvvetlerinin müşterek bir hareketini bekleme hâlinde idik. Bilhassa Ali Rıza Paşa kabinesinin istifasından sonra bu netice artık mukadder idi. İstanbul'un fiili işgalinin resmileşmesi gün meselesi olmuştu ve bizler Saraya davet edildiğimiz 16 mart gününden birkaç gün evvel, mevzuu tamamen biliyor, fakat tatbik şekil ve safhası üzerinde fikir sahibi bulunmuyorduk. Rauf Beyin Padişah tarafından şahsen dâvetinin sebebi de, daha sonraki hâdiseden, yâni, Meclisi basan İngilizler tarafından zorla alınarak Maltaya sürülmesi ile anlaşıldığına göre, kaçmasına imkân vermemek içindi: Çünkü, âkibeti tahmin eden Kuva-yı Milliye bir çok arkadaşımız, gizlenmişler, sonra birer yol bularak Ankara'ya gelmişlerdi.

Fakat Rauf Bey ve bizler şu kararda idik: Kuva-yı Milliye'nin maruf şahsiyetleri olarak İstanbul'da kalacak, icap ederse tevkif edilecek, sürülecek, böylelikle hür ve serbest bir parlamentonun artık İstanbul'da toplanmasına imkan kalmadığını memlekete ve dünyaya isbat edecek idik. Nitekim bu düşüncelerimizde muvaffak da olduk.

Mehmet Vehbi Efendiye ve beni ise, doğruca hey'et-i umumiye seçti. Reis Celâlettin Arif Beyin son dakikada gelmemesi ve bizim dört kişilik heyet yerine üç kişi olarak gidişimizin hakiki sebeblerini şu ânda dahi

bilmiyorum. Yanlış mutalâa beyan etmekten çekinirim. Fakat en kuvvetli ihtimale göre, Celâlettin Arif Beyin bir taraftan Meclisin Reisi, bir taraftan şahsiyetinin Padişah nezdindeki mevkii, o davette bulunarak, Padişaha mukavemeti tavsiye ederek fikre iştirak etmesi, hatta böyle ters bir düşüncenin zat-ı şâhanenin huzurunda ileri sürülebilmiş olmasına şâhit olması arzulanmadığından bir bahane bularak gelmemesi, Saray mahfilleri tarafından kendisine telkin ve tavsiye edilmişti.

Yolda Rauf Bey, şu mutalâada bulundu:

«— Davetimizin esas sebebinin, Misak-ı Millî'yi kabul ve Ali Rıza Paşa'nın istifasına sebep olan Harbiye Nazırı ile Erkân-ı Harbiye Reisinin müttefikler tarafından istenmemesine Meclisdeki gurubumuzun mukavemeti dolayısıyla çık.c.n neticeler olduğunu tahmin ediyorum. Zât-ı Şâhane bizlere tercih ettiğimiz yolu terketmemizi telkin edecektir kanaatındayım. Bu ihtimal gerçekleşirse nasıl bir hareket yolu izlemeliyiz?

Vehbi Efendi derhal cevap verdi:

«— Kendisine hatalı düşündüğünü, vazifesinin milletin başında. istiklal ve şeref mücadelesinde yerini alması olduğunu hatırlatacağız. Sizleri bilmem, amma ben böylece söylerim. Ukubette niyabet yoktur.» (Günahlar ve kötülükler bölüşülmez, taksim edilmez anlamına)

Rauf Bey bir süre sustu, gülümsüyerek bana döndü:

«— Zat-ı aliniz ne fikirdesiniz Efendi Hazretleri?

Elimle Vehbi Efendi Hazretlerini işâret ettim:

«— Hak yolunun fetvasını verdiler. Tamamen iştirak ettiğim bu düşüncece bizim munzam olarak bir de vazife-i temsiliyemiz var: Meclis-i Meb'usanın çoğunluğunun böyle kanaata sahip olduğunu zat-ı şahaneye arz etmiş oluruz.»

İçinde olduğumuz Meclisin Başkanlık Makam Arabası Sarayın bahçesine girerken, mermer merdivenlerden içlerinde üç dördü yabancı kumandan olduğu kıyafet ve tavırlarından anlaşılan kişi ile, Rauf Beyin arabalarında Süleyman Şefik Paşayı tanıdığı bizim askeri ümerâımız iniyorlardı. Zât-ı Şâhanenin yâver-i hâssı kayınbiraderi Zeki Bey kendilerini uğurlayanlar arasında idi. Rauf Bey, mânalı bir tavırla gülümsedi:

«— Meclise dönebilirsek heyecanlı hadiselerle şahit olacağımızı tahmin edebiliriz» dedi. Teşrifât usullerine rağmen, Başmabeyncilikte kahve veya şerbet molası verilmeden, huzur-u şâhaneye kabul edildik. Sultan Vahidettin, denizi ve sıralanmış düşman gemilerini gören pencerenin önünde koltuğunda idi. Daha ewel burada başkalarının kabul edildiği ve Padişahın yerini değiştirip kabul makamına gelmeden bizi içeri aldıkları anlaşılıyordu. Selamlarımıza soğuk ve hisiz bir tavırla mukabele etti. O esnâda huzurunda bulunan Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Beye hitap ederek ve işgali kasederek:

«— Bizim hâdiseyi nasıl haber aldığımızı ve işgalin sebebinin nasıl izah edildiğini anlatırız...» emrini verdi. Fuad Bey Fransız sefareti baştercümanının Anadolu'dan gelen bazı kimselerin şehrin asâyişini ve huzurunu bozduklarını, mütâreke hükümlerinin tatbikine imkân kalmadığını, daha acı hâdisata sebebiyet vermeden şehrin idâresinin müttefiklerce ele alınmasına ve bu sebeble, mütarekenin yedinci maddesi hükmüne istinad edilerek İstanbul'un muvakkat olduğu kaydı şartı ile işgal edilmesine karar verildiğini ve kararın derhal tatbik mevkiine konulması için tüm tedbirlerin alındığını, fakat bunun hiç bir kasdı olmadığını ve genel hayatın güvence altına alınacağını ifâde etti.

Vahidettin, bir baş işâretiyle Fuad Beye huzurdan ayrılması rt! üsaadesini verdi, sonra bizlere döndü:

«— Görüyor musunuz? İşittiniz mi? Bu adamlar daha çok şey yaparlar, her istediklerini yaparlar. Her şeye cüret edebilirler. Meclisteki sözlerinize ve hareketlerinize dikkat ediniz.»

Gerek Rauf Beyefendi, gerek ben, zât-ı şâhanenin sözlerinin bitmesini . bekler ve ne cevap vereceğimizi düşünürken, Vehbi Efendi birden, gür sedâsı ile ve adetâ Meclis kürsüsünde imişçesine konuştu:

«— Efendimiz... Olanların kudreti milleti yıldıramıcaaktır. Millet azimlidir, karardır, inâyet-i hakla, haklarından gelecektir. Memleketin kurtarılması için uğraşıyoruz. Milletiniz Saltanatı da, Hilâfeti de kurtaracaktır. Siz milletinize güveniniz, müsterih olunuz Padişahım...»

Vehbi Efendi bu cümleleri birden ve noktasız söylemişti ki, Padişahın daha fazla devam etmemesi arzusunu izhar eden bir el hareketi görüldü ve şunları söylediğini duyduk:

«— Hoca... Hoca... Dikkatli olun. Bu adamlar her istediklerini yaparlar. Tekrar ediyorum, Mecliste sözlerinize daha dikkat edin...»

Bu Osmanlı Padişahının, kendinden öncekiler arasında devletler kurup, devletleri hududlarına ilhak eden, bir fermanı ile tâcîdarları esareten istiklâl, istiklâlden dünya yüzünden silr,niye kudreti yetmiş cihângirlere sahip Hanedânın bu bedbaht, öz milletinin meziyetlerini idrâkden mahrum halefine yeis ve ibretle baktım, dayanamadım, bizlerin de oturduğu yerden gözüken düşman donanmasını işâret ettim:

«— Padişâhım, bu kâfirlerin kudreti zâhîridir, şu gemilerinin top menzili dışına çıkamaz. Son harbde de bunun misâlleri olmuştur. Senin milletin yüreği onların demirinden metindir. Millet istiklâli uğruna giriştiği mücadeleden muhakkak muzaffer çıkacaktır. Bundan emin olunuz. Millet, kuvve-i mâneviyesi ile pulat gibidir. Endişe buyurmayınız.»

Padişahın gözleri sâbit bir bakışla üzerimde idi. Beni de, aynen Vehbi Efendinin son cümlelerinde olduğu gibi el hareketiyle susturmak istedi ve kelimelerinin üzerine basarak aynı anlamda cevap verdi:

«— Hoca ... Vaziyet meydanda... Hâdiseler ortada ... Akıl için yol birdir. Bu adamlar isterlerse yarın Ankara'ya giderler.»

Mesele, adetâ karşılıklı tartışma hâlini alıyor, Osmanlı Türklerinin saltanat ve hilâfet makamına karşı perverde ettikleri, nesilden nesile intikal ettirdikleri tâzim hissi yerini, milletin istiklâl hakkı gibi hakların en mukaddesini korumak için yaptığı mücadelesinin neticesizliğini ilân eden Padişah ve Halifesine karşı, halkını temsil ettiği kanaatinde olan mümessillerinin fikir müsademesi mâhiyetini alıyordu. Kanaatım odur ki, Sultan Vahidettin'in mensup olduğu Hanedân başta, makam ve unvanına karşı işlediği en azim vebâl, kudsiyetine inanılmış düşünceleri, mahdud fikir ve saplandığı gaflet içinde yıkılmış olmasıdır. Biz ki, meşrûiyyet sınırları içinde milletin istiklâl ve bekasını müdafaa ettiği müddetçe bu Hanedâna sedakat yemini yapmış nesildik...

Hepimizin heyecanının son haddine vâsıl olduğu ânda Padişahın yeni menfi bir cümle sarfetmesine imkân vermeme arzusuyla olmalı ki, Rauf Bey, adâb-ı kelâmı bir tarafa bırakarak dedi ki:

«— Efendimiz... Müsaade buyurur musunuz? Biz huzurunuzda milleti temsilen bulunuyoruz. Millet, haysiyet ve istiklâline aykırı hiç bir kaydı kabul etmeme kesin kararı içindedir. Eğer milletin hissiyatına tercümân olduğumuza lütfen kani iseniz, arzediyoruz ki Miiletin zat-ı şâhanelerinden istirhamı, haysiyet ve istiklâline münâfi bir muahede ve mukaveleye imza koymamamızdır. Aksi takdirde istikbali çok

karanlık görüyoruz. O kadar ki istikbâlin neler getireceğini tahmin etmek dahi güçdür...»

Bu cümleler, o âna kadar değişmez fikirlerini ancak bakışları ile ortaya koyan Padişahı asabileştirdi ve itidâlini adetâ muhafaza edemiyerek, zâten şahsına muhabbeti olmadığı malum olan Rauf Bey'e ismiyle hitâp ederek dedi ki:

«— Rauf Bey... Bir millet var, koyun sürüsü... Bu sürüye bir de çoban lâzım. İşte o da benim...»

Ve bu son sözleriyle Padişah ayağa kalkmıştı. Böylelikle görüşmenin bittiğini anlatıyordu. Biz de derhal ayağa kalktık ve şahsi terbiye adâbı ile selâmlıyarak dışarı çıktık. Arabaya bindiğimiz ânda Vehbi Hoca şunları söyledi:

«— Padişah, milleti koyun sürüsü addediyor. Kendisini de Tek çoban sayıyor. Yâni mebuslara, ayan azalarına, kısacası meşrûti idareye lüzum görmüyor. Mütareke hükümlerini de tatbika kararlı...»

Cümlemiz derin bir acı içindeydik. Milletin başında olan Padişah ve Halife, istiklâl ve ulusal varlık için böyle düşünüyordu. Zannediyorum ki bu mülâkatı yapmış olanlarla, şuurunda istiklâl ve haysiyet mevcut olan cümle vatan evlâdının duygusuna tercümân olarak:

«Yazıklar olsun...» dedim. Yanımda oturan Vehbi Hoca elini omuzuma koydu:

«Gam çekme efendi, Allah büyüktür. Bu millet halâskârını (kurtarıcısını) bulacaktır. Milletini koyun sürüsü addetmek rızâ-yı ilâhiye münafidir. Yaşarsak çok şey göreceğiz ...» dedi. Rauf Beyin gözleri yaşarmıştı. Bu teessür içinde Meclise geldik ki, asıl hengame bizi orada bekliyordu.

RAUF BEY NELER ANLATIR?

Bu tarihî tesbiti, üçüncü tanık Rauf Bey'in hatıralarından da dinledikten sonra, yakın tarihimizin en ibretli tecellisine ait kronolojik hakikate eğileceğiz.

Rauf bey hatıralarında olayı şöyle anlatır (Yakın Tarihimiz, cilt 111, sayı 35, sahife, 275-276)

«— İngilizlerin mütareke şartlarına aykırı olduğu kadar, hak ve adalet mefhumlarıyla bağdaşmayan hareketlerle de kalmıyarak İstanbul'da bütün gözleri yıldırma hevesine kapılıp, birşeyler yapmaya

hazırlandıkları duyulduğu günlerde, Sultan Vahidettin de, her halde kendi hesabına bazı tehlikelere maruz kalabileceği endişesiyle telâşa düşerek Mebu'san Meclisi Riyasetinden —içine bilhassa benim de katılmam şartı ile— bir mebuslar heyetinin gidip, kendisini ziyâret etmesini istemişti. Meclisin kabul ettiği bu ziyâret, Padişahın tensibi ile Martın 15 nci günü, öğleden evvel yapılacaktı. Heyet, benimle Meclis Reisi Celâlettin Arif Bey ve Konya Mebusu Vehbi Hoca Efendiden mürekkep olarak seçilmişti. Fakat o sabah Meclis reisliğine acele bildirilen: «— Zat-ı Şâhane rahatsız olduklarından Meclis heyetini ancak yarın sabah kabul buyurabileceklerdir.» tarzında irade-i seniyye ile ziyâret ertesi güne bırakılmıştı.

Bu sırada, biz, bazı yakın arkadaşlarımla, İngilizlerin herhangi bir taarruzuna uğramak ihtimalini düşünerek, böyle bir durumda Meclisten gayrı bir yerde yakalanmamak için, evlerimize uğramayıp geceleri başka yerlerde kalmak kararını vermiş olduğumuzdan, ben de bir kaçı gündür, asıl ikametgahım olan Beyoğlu'nda, Ağacamii'nin karşısındaki sokakta Naum Paşa apartmanına uğramamakta ve dostlarımdan ticaretle meşgul Hâşim Beyin Şişli'deki apartmanında kalmaktaydım.

Gece yarısı Mustafa Kemal Paşadan acele bir telgraf geldi. Gizli yazışmalarımıza aracı olan Harbiye Nazırı Fevzi Paşanın (rahmet Mareşal Çakmak) başyaveri Salih Beyin (daha sonra Genelkurmay Başkanı Orgeneral rahmetli Salih Omurtak) bana gönderdiği bir telgrafta Mustafa Kemal Paşa: « —Osmanlı Bankasıyla bin lira gönderildi, al da gel... » diyordu. Ben de derhal: «— Evvelce kararlaştırdığımız gibi namus borcumuzu ödiyeceğiz. Aksi takdirde bize güvenerek burada kalanlar, kendilerine haber verilmeden aralarından ayrılmamıza muğber olurlar da içtimaalara devam ederlerse, o zaman Meclisin Ankara'da toplanması meselesi ciddi şekilde tehlikeye girer.» şeklinde cevap verdim.

16 Mart günü sabahı uyanır uyanmaz, ilk işimiz her zamanki gibi gazeteleri aramak oldu. Fakat, o sabah gazeteler gelmedi. Sebebini soruştururken, İngilizlerin âni bir baskınla Şehzadebaşı karakolundan itibâren şehri yer yer işgal ettiklerini haber aldık. Bir müddet sonra da İngilizlerin benim Beyoğlunda oturduğum apartmanı basmış ve beni orada bulamayınca nerede bulunabileceğimi tahkike koyulmuş olduklarını öğrendik. Bu vaziyette sokağa çıkarken de ihtiyatlı bulunmak icap ediyordu. Apartmanda kapanıp kalamazdım. İngilizlerin bulunduğum yeri kolaylıkla keşfedemeyeceklerini de düşünerek, Hâşim Beyin apartmanından çıkıp arka sokakları takip ederek Mebusan Meclisine gitmek üzere idim ki, Kâzım Bey (daha sonra Orgeneral ve Genelkurmay Başkanı Kâzım Orbay) ile miralay

(albay) Seyfi Bey (General Seyfi Düzgören) ziyâretine geldiler. İkisi de sevdiğim dostlarımdı. Teessür ve heyecan içinde idiler. Böyle âni gelişlerinin sebebini merak ederken hemen Ankara'ya gitmek istediklerini söylediler. O günlerde, hele müttelik devletlerce mimlenmiş değerli şahsiyetleri Ankc.rc.ya gizlice geçirtmek dahi çok güç oluyordu. Bunun ancak, muayyen arkadaşlarımızca bilinen mahrem yolları vardı. En çok faydalandığımız yerden birisi de, rahmetli Şeyh Ata'nın başında olduğu Özbekler Tekkesi idi.

Gizlice bu tekkede üslenenler, kendisinden hiç şüphe edilmediği için Maltepe Endath (atış) okulu kumandanlığına getirilmiş olan, Enver Peşa'nın eski yâverlerinden, daha sonra İstanbul Mebusu Yenibahçeli Şükrü Bey (rahmetli Şükrü Oğuz) tarafmdcn Maltepe'deki okula değişik kıyafetle alınıyor, bundan arka yollardan mutemed duraklarda kalarak Ankara yoluna çıkarılıyorlardı. Daha sonra milli mücadelede kıymetli hizmetler ifâ eden bu iki değerli arkadaşı da aynı yoldan tekkeye gönderdim ve ben de vakit kaybetmeden arka yoldan Meclise geldim.

Meclis bir mâtem evine dönmüştü. İşgal fâciasıyla beyinlerinden vurulmuşa dönen mebuslar, heyecan ve üzüntü içinde ne yapılması gerektiğini düşünerek dertleşiyorlardı. Bizim döndüğümüzü görünce Padişahdan getirdiğimiz haberleri bir an evvel öğrenmek merakına düştüler. Meclis Reisi Celâlettin Arif Bey halâ meydana çıkmadığından Abdülâziz Mecdi Efendinin başkanlığında bir grup toplantısı yapılmasına karar verildi.

Abdülâziz Mecdi Efendi kürsüye çıkarak, Vahidettin ile görüşmemizi olduğu gibi anlatmaya başladı. Bu gibi görüşmelerde Padişahın Meclis üyelerine —usulen ve nezâketen— bir selâm göndermesi âdet olduğu halde, bu sefer selam yerine azarlama ve ihtar ile hiç beklenilmeyen acı serzenişler geldiğini gören mebuslar, hayretler içinde hayal kırıklığına uğrayarak, hikâyenin sonunu beklerken, Meclis Muhafız Kıt'ası Kumandanı salona girerek, kapıya gelen bir İngiliz müfrezesinin benimle Kara Vasıf Beyi teslim almak istediklerini haber verdi.»

TARİH NE ZAMAN MASAL, NE ZAMAN İBRETTİR?

Memleketinin ve milletin haysiyet ve istiklâlini omuzlarına görevlerin en kutsalı olarak alması, taşıdığı unvan, oturduğu makam, hatta varlığında mevcudiyeti şart irsiyyet olan Padişah ve Halifenin kendi hareketiyle kucakladığı âkibetinde, kimlerin vazifelenmiş olması, tarihin bir çoklarının sandığı gibi masal değil ibretler hakikati olduğunu güç inanılır olaylarla tescil eder.

16 Mart 1920'nin üzerinden 31 ay 13 gün geçmiştir: Tarih, 30 Ekim 1922 dir.

16 mart ile, 30 Ekim 1922 arasında neler olmamıştır? Anadolu, varyoğunu ortaya koyarak istiklâl savaşını kazanmış, Yunan'ı âlet olarak kullanan düşmanlarını yurdundan kovmuş, dünya yüzünde milli kurtuluşlar devrini açmıştır. Bu çetin emekler devrinde Padişah, milletin yanında değil ,karşısındadır. Mücadele, kişilerin çerçevesinden çıkmış, müesseseler ve felsefeler savaşı hâlini almıştır: Anadolu, maddî-mânevî her alanda davasını emniyetle ellerine vereceği değerleri bağrından çıkarmıştır: Halkın yürekden bağlı olduğu inançları, ulusal haklar karşısına çıkarmaya yeltenen bedbahtlar, her sahada, gerçekleri, konuşan ve halkın aldatılmasını önliyen cesur ve vatansever kişilerle karşılaşmışlardır: Savaş, sadece harp sahalarında olmakla kalmamıştır: Kıymet ifâde eden ve sonuçlara etkin her alanda enine-boyuna cereyan etmiştir ve böyle olduğu içindir ki, 16 Mart 1920'de, ikisi sarıklı, birisi asker, üç seçkin vatan evlâdının kendisine anlatmaya çalıştığı hakikatlere gözünü, aklını ve vicdanını kapamış olan Padişah Altıncı Sultan Mehmet Vahidettin milletin istiklâl ve hürriyeti yolunda kazandığı zafer önünde hayatını tehlikede görerek, İngilterenin himâyesini istemiş, 16-17 Kasım 1922 gecesı Malaya İngiliz savaş gemisi ile vatanını terketmiştir.

Ne muhteşem ibrettir ki, bu terkediş gününde, artık vatanın kaderini tek meşrû kudret olarak eline alan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin başında Rauf Bey vardır...

16 Mart 1920 İstanbul'un işgal günü, kendisine «Millet namus ve istiklâl kavgasında zafere erecektir, sen bu hakikatı anlarsan şahsın ve tahtın da kurtulur» diyen aynı Rauf Beye, bu vatanını gizlice terkeden adam: «—Bu millet bir koyun sürüsü... Bir çoban lâzım: O çoban da Benim...» demişti.

Fakat tarihin ibreti bu kadarla da bitmez: Saltanatın ilgisiyle, Halifenin vatanını terketmesiyle boş bıraktığı Hilafet Makamına lâıyk bir zatın seçilmesi için, bu yerin şerian boş kaldığını tesbit için gerekli Fetvâ'yı da, kim vermiştir, bilmek lâzımdır: Bu fetvâ'yı da, o günlerde Şer'iyye Vekili, yâni bugünkü söyleyişinin eşanlamı olarak Diyanet İşleri Başkanı olan Konya Mebusu Mehmet Vehbi Efendi vermiştir: Rauf Beyle beraber 16 mart 1920 İstanbul'un işgal günü, Parlamentonun seçtiği kişi olarak Yıldız Sarayına gidip:

«— Padişahım... Ne yapsalar milleti yıldıramazlar. Millet seni de kurtaracaktır...» hakikatını o karanlık şartlar içinde yakın gelecekleri

okurcasına söyliyien din bilgini... Ne hazindir ki, Saltanat ve Hilafet makamında olan zat, bu yüce gerçeğin idrâkinden yoksundur: Vehbi Hoca'nın, manevî kudret hazînesiyle, görünürdeki maddi mahrumiyetleri yeneceğine iman ettiği milletin ergeç nasibi oîan zaferine inanç hissi ile haykırdığı gerçeğin idrak mahrumuna, vebâl muhasebesini, tarihi kader, uyarışın sahibini lâıyk görmüştür. Vehbi Efendinin 18 kasım 1922 tarihindeki Büyük Millet Meclisi toplantısında okunan Fetva'sının terkibi, olaylar bu geçmişî içinde hatırlanır ve bağlanırsa, ne muhteşem bir tablo çizilmiş olur: Millî Mücadelemizde hakikî din ulemâsı iki büyük ve ebedi gerçeğin idrâki içinde idiler: İslâmiyetin haysiyet, vekar, temamiyet terkibi olarak Türk milletin hürriyet ve istiklâl mizâcını vazgeçilmez ve bölünmez varlık hâline getirdiğini ve milli-mânevi öz yaptığını biliyorlardı. İstiklâlsiz din olmayacağını halka anlatmışlardır. Şanla dalgalanan bayrak, hükümran millî devlet, her yönü ile erginliğini mutlak ulusal egemenlik olmadan dinî-manevî istiklâlden söz edilmeyeceğini, ancak onlar anlatabilirlerdi: Millî Mücadelemizde din adamlarımız, cephelerin ön safında vazife almış olmanın bilinci içinde kutsal ödevlerini yerine getirmişlerdir.

Ülke istiklâline kavuşamazsa; bir başka egemen yabancı kudretin izni olmadan, ne minârelerinde ezan sesi, ne câmilerinde tekbîrin gökkubbede duyulamıyacağını, vatandaşlarına onlar anlatmışlardır.

16 mart 1920 İstanbul'un işgali günü Padişah ve Halife'nin önüne çıkıp, yüreklerinde imân, kafalarında milletlerini tanıma şuuru, ruhlarında hakikî dindarlığın cesareti iki sarıklının uyarışında kurtuluş savaşının yazılmasına imkan olmyan destans yaşar...

İNANANLARLA İNANMIYANLARIN MÜCADELESİ: FETVA KAVGASI

Erzurum valiliğine 24 ağustos 1919 tarihinde Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulduğunu bildiren beyânnamede aşağıdaki dokuz imza vardır:

Mustafa Kemal Paşa (eski üçüncü ordu müfettişi, askerlikten ayrılmış) Rauf Bey (eski Bahriye «denizîşleri» bakanı), İzzet Bey (eski Trabzon milletvekili) Hoca Raif Efendi (eski Erzurum milletvekili), Servet Efendi (eski Trabzon milletvekili), Şeyh Fevzi Efendi (Erzincanda Nakşî dergâhı Şeyhi), Bekir Sami Bey (eski Beyrut valisi) Hoca Sadultah Efendi (eski Bitlis milletvekili) Hacı Musa Efendi (Mutki aşireti başkanı).

Emeklerin sonu Türkiye Cumhuriyetimizi yaratan milli mücadelemizi, kişilerin duygusu olmaktan çıkarıp milletin tüm varlığı yapan şeref kavgasının ilk dokuzluk kadrosunda, iki asker, bir idâreci, iki tüccar-eşraf, dört de din adamı vardı...

Mustafa Kemal Paşa, 8 temmuz 1919 gecesi askerlikten istifa etti, tüm rütbe ve unvanlarını terketti, «milletinin vefakâr sinesine çekilmiş kişi» olarak kaldı.

O'nun bu sade kişiliği içinde Erzurum kongresine katılabilmesi, başkan seçilmesi ve «hey'et-i temsiliye nâmına» kararlar imza edebilmesi, bir «Sarıklının, Mustafa Kemal'in o güne dek vatani için harcadığı emekleri örnek kadirşinaslığa layık olma vefasında tecelli etti: Erzurum mebusu Raif Hoca'nın...

Raif Hoca, Vilâyet-i Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi Başkanıydı. 10 temmuz 1919'da, bugün de satırları göz yaşartan vefa hissi ile örülü mektubuyla, yerini Mustafa Kemal'e bıraktı: Hem de «Paşa Hazretleri» hitabıyla... Oysa Saray ve Bab-ı Âli, her biri, alinteri ve zafer hakkı rütbesini ondan geri almıştı.

Raif Hoca'nın O günler üzerinde anlattıkları arasında öylesine ibretler vardır ki, hatırlanmadan millî mücadele günlerini kavramaya imkan yoktur.

Dinliyelim:

«— Vali Münir Bey azledilmişti. Onu, Bitlis Valisi Mazhar Müfid Beyin 2zli takip etti. Trabzon'a vs'i olarak tâyin edilen Mehmet Galip Beyi eskiden tanırdım. Eski Dahiliye Nazırlarından Sait Efendinin oğlu idi. Vatanperver, fakat kararlarında kuşkulu ve sarayda yetiştği için Saltanat ve Hilafete şartsız be <'ılı bir zattı. Vazifesine gelmeden Sadrazam Damad Ferid Paşa kendisini kabul etmiş, o tarihlerden bütün Anadoluyu, bilhassa Ermeni Yurdu yapılacak Şark vilayetlerimizi karış karış gezen işgal mümessillerinin, mahallî karşı koyma hareketlerine karşı uyanık olunması bahsindeki ikazlarını hatırlamış, sadece Trabzon'da deqi!, komşu vilayetlerde de böyle küstah ve yersiz hareketlere basvuracak kimselerin tesbitini ve kendisine hususî olarak bildirilmesini istemişti. Dahiliye Nezırı Âdil Bey de benzer arzulara bulunmuştu. Erzurum valisiz kalmıştı. Bu makama çok güvendiğimiz bir zatı vekil olarak getirmek şarttı. Müdafa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin ileri gelen şahsiyetleriyle ve Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa ile görüştük. Hepimizin üzerinde birleştiği tek kişi, Erzurum Kadısı Hurşit Efendi Hoca idi.

«— Kadı Efendiyi Kolordu Karargâhına davet edelim» dedim. Kazım Karabekir Paşa: «Hayır, biz makamına gidelim.» dedi, gittik, Hurşit Efendi bizi dinledi ve daha cümlelerimizin sonu gelmeden: «— Vali Münir Bey burada değil mi? Kendisine bir kaç söz söylemek isterim. Vali vekilliği de, kumandanlık da, neferlik de kolay... Memleket için hangi vazife daha önemli olursa o iş omuzlanır, yaşımız da, başımız da, buna kâfidir çok şükür... Vatan için icap ederse seccadeyi dürer, silâhı ele ı:r,lır, meydana çıkarız. Yalnız benim Vali Beye hepimizin yanında bir kşç sözüm var. Önce onunla konuşmalıyım.» cevabını verdi. Münir Beyi davet ettik. Kadı Hurşit Efendi valiye şu suali sordu:

«— Vali Beyefendi... Sizi Bab-ı Âli azletti, Siz de makamınızı terkettiniz, amm21 zatınızı çok seven Erzurumluların arasımda karagünler dostu olarak kaldınız. İstanbul'a dönmemenizi, şahsî izzet-i nefsiniz ve vatanperverliğiniz için yaptınız. Fakat asıl yapmanız icap eden, sizi haysiyet sahibi ve vatanperver olduğunuz için makamınızdan alan, yâni memleketinize hizmetinize mâni olan idareye karşı çıkarak yerinizde kalmanız idi. Şimdi ben, Sizin vekiliniz olarak, yapmanız icap eden hizmeti yerine getirmek istiyorum. Sizce bir mâni ve mahzur var mı?»

Münir Beyin gözlerinden yşş geliyordu, kalktı, Hurşit Efendinin elini öptü:

«Bancı hem vatanperverlik ve cesaret dersi verdiniz, hem de

üzerimden altında ezildiğim bir yükü aldınız.»

Bunun üzerine Hurşit Hoca bizlere dönüp şunları söyledi:

«— Bugünler, biz din adamlarının, ulemânın günleridir. Bu halk bize asırlardır inandı, bağlandı, onlara cenneti cehennemi bizler târif ettik, iyiyi kötüden bizlerin sözleri ve harekâtıyla ayırdı. Bize çoğumuzun hatasına rağmen itimad etti. Şimdi biz sarıktılar, herşeyle meşgul olacağız. En zor işlerin önüne biz geçeceğiz. Böyle olacak ki, halka itimad-ı nefis muvaffakiyet hissi gelecek. Gösterilen yolun doğruluğuna ve hayırlılığına inanacak... Gücüne gitmesin Münir Bey... Ben vali vekaletini, halkın beni senden kolaylıkla diriliyeceği için üzerime alıyorum. Şimdi bizim ulemâ ve din adamları olarak halka edâ ile mükelef olduğumuz bir farz-ı ayn var: Memleketin kurtuluşu ne kadar zor ve çetin olursa olsun, istikbalden zerrece ümitsiz olmadan halkın önüne düşmek... Lâyık adamlar bulduğumuz zaman da, onların ardında emir neferi gibi himmet etmek...»

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldiği zaman Hurşit Hoca ile tanışmış, çok sevmiş, takdir etmişti. O da paşaya hayrandı. Vali vekili olduğundan resmî muhabere elinden geçiyordu. Paşanın askerlikten istifasından birkaç gün evvel beni davet etti. O günlerde hepimiz, kongrenin hazırlığı içinde idik. Dedi ki:

«— Öyle görüyorum ki, Damat Paşa (yani sadrıazam Ferit Paşa) Mustafa Kemal Paşayı yerinden alacak. Paşa gitmiyecek ve hatta derim ki onların kararını beklemeden kendisi bir şeyler yapacak. Şimdiden hazırlıklı olsak iyi olur.»

9 temmuz sabahı Paşanın Ordu Müfettişliğinden ve Askerlik Hizmetinden ayrılarak milletin sinesine çekilme kararını öğrenince hemen yanına koştum, Rauf Bey, Karabekir Paşa, Süreyya Bey (Kocaeli mebusu İbrahim Süreyya Yiğit) beraber idiler. Paşa, kederli, fakat sakin ve vakûr idi. Hiç bir ön söze luzûm görmeden Hurşit Hoca'nın birkaç gün önceki tahmin ve teşhisini anlattım. Derin bir teessür içinde beni dinledi. Ben kendisine «— Paşam ... Zaten başında olduğu Müdafaa-i Hukukun resmi başkam ol!..» temennisini arzetmiştim ki, Kadı Hurşit efendi içeri girdi, doğruca Mustafa Kemal Paşaya yaklaştı, anî hareketle alnından öptü.

Şark vilayetleri Müdafaa-i Hukuk-ı milliyeye cemiyetinin riyaseti İstanbul'da idi. Biz Erzurum şubesi olarak, Paşa'nın faal heyet riyasetine, Rauf Beyin de ikinci riyasete getirilme kararımızı onlara derhal bildirdik ki, haricî ve dahilî düşmanlar, artık bir vatandaş olan Anafartalar kahramanının, hiç kimsenin dokunamayacağı muhterem

bir yerde, milletinin sinesinde iken dahi, millî hareket ve ümidlerin Baş'ıdır.»

HAYIR VE ŞER AYNI KAYNAK ÜZERİNDE...

Millî Mücadelemizin hâlâ bakir ve meçhul, amma gerçek örgüyü temsil ve teşkil eden hâdiseleri üzerinde eğilme himmetini esirgemezsek, en sağlam mesnedimiz takvim yapraklarını titizlikle izleyebilmek olmalıdır.

Çünkü bu tip olaylar içinde hatırdaki kalanlar, sahiplerinin arkalarından, çeşitli sebeplerle tescilleri için koşulanlar olmuştur: Böylesine hassasiyeti göstermemiş olanlar da, emeklerini milletlerine hizmet etmenin manevî hazzında bulmuş olmakla yetinenlerdir.

Diyeceğiz ki bundan sonraki ödev, sadece yerine getirilmekle yetinilmiş bu cesur, tertemiz, ihlas ile yüğrulu emekleri tesbitlemek ve onları, meçhullerden millî şükranı tevdi ve emanet etmektir.

Duyganlığımızın dozu bu olunca, Millî Mücadelemizin manevi erleri vefa hislerimizin önünde resm-i geçit yapıyor.

Tarih nisan 1920 başlarıdır... İstanbul işgal edilmiş, Meb'usan Meclisi feshedilmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları, zamanlardır üzerinde hassasiyetle çalıştıkları neticeye çok yaklaşmışlardır: Millet Meclisi, Ankara'da toplanacaktır...

Böylelikle, Millî Hükümet resmen de kurulmuş olacak, meşruiyetini ülkeye ve dünyaya tescil ve kabul ettirecektir. Bunu kavıran iç-dış düşmanlar, neticeyi tehlikeye düşürmek için, hatır ve hayale gelebilecek bütün çareleri ayaklandırarak, yer yer kanlı isyanlar çıkarmakta, vatandaşı birbirine kırdırmaktadırlar: Halife Ordusu, Kuva-yı İnzibatiye, Mukabele-i Huruc-ı ales-Sultan, Kuvay-yı Ahmadiye ve aslında kutsal tabirleri en denî ve şeni maksadlara alet etmenin binbir utanmazlığı içinde, varını yoğunu ortaya koymuş Türk milletini istiklal ve hürriyetinden yoksun bırakma suikastı...

En tehlikeli kaynaşma bölgesi Bursa çevresidir: Anzavur Ahmed adlı sergerdenin başında olduğu Kuva-yı İnzibatiye adlı, herbirine İngilizlerin bağladığı 200 lira aylıkla —bir altın beş lira olduğuna; göre 40 altın, yâni bugünkü râyiçe on sekiz bin liraya yaklaşan miktar...— Anadolu'ya saldırdıkları boşaltılmış cezaevlerinin en azılı katiller sürüsü... Bursa bölgesini tehdit etmektedir. Bu sebeble, Garp Cephesi ve Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı Ali Fuad Paşa 14 nisan, 1920'de Ankara'dan Bileciğe gelmiştir.

Bilecik'te, millî mücadeleçilerle bir toplantı yapan Ali Fuad Paşa, Eskişehir-Afyon-Bolu çevresindeki tedbirlerini aldıktan sonra Bursa'ya gelir. Şehirde istikrardan yoksun, tereddüdlü bir hava vardır. Anzsvur'un her an bir hareket yapması beklenmektedir. Bu iç ihaneti, Yunan ilerleyişi takib ediyor. Durumu elverişli olanlar, gurublar halinde içerlere çekiliyorlar.

Ali Fuad Paşa Bursa'ya gelir gelmez, önce Şeyh Sunnûsi'yi ziyaret etmiştir. Başta Trablus-Garb, Büyük Sahra'ya kadar geniş alanda çok yaygın olan nüfûzu ile, 1911'de İtalyanlarla ve 1914-1918 Birinci Dünya Harbinde, İngiliz-Fransız-Rus-İtalya-Yunanistan ve öteki müttefiklerine karşı yaptığımız Birinci Dünya Savaşında Ordumuzun safında, vargücü ile katılan ve bölge halkının yanımda olmasını sağlayan bu muhterem dinî kudret şahsiyeti, savaşın yenilgi ile sonuçlanmasından sonra İtalyan-İngiliz işgaline uğrıyan ülkesinde kalmamış, önce İstanbula gelmiş, İstanbul'un da 16 Marttan önceki fiilî işgali dolayısıyla Bdrsa'ya gelmiştir. Nitekim Bursa'nın Yunan işgaline düşmesinden kısa zaman önce, Mustafa Kemal Paşanın daveti üzerine Ankara'ya gelecek, zafere kadar Ankarada kalacak bu müddet içinde de İrşad Heyetleri'ne katılarak halkı, vatanı ve devleti kurtarma ve koruma yolunda mânevî aydınlatmalarına devam edecektir.

Şeyh Sunnûsi Ali Fuad Paşaya şehrin durumunu anlatırken diyor ki:

«— İlk alınacak tedbir, memleketin müdafaa edileceğini halka anlatmaktır. Bunun da, istisnasız bütün ferdlere düştüğünü hatırlatmaktır. Halkın üzerine müessir temel unsur din adamlarıdır. Türklerde ulemâ devlet ve memleket işlerine âşinâdır Resmî memurlarla beraber umumi içtimadan evvel şehrin ileri gelen dini şahsiyetleri ile temas etmenizi tavsiye ederim. Onları vatanın istihlâsı davasında kararlı ve azimli bulacaksınız. Alınması icap eden kararlar ne kadır güç olursa olsun, halkı yapılması icab eden lüzum ve zaruretime ancak onlar inandırabilirler.»

Şimdiye kadar elde ettiğimiz olumlu sonuçlarda din adamlarımızın büyük yardımını görmüştük. Hatta bazı yerlerde onlar asker-sivil şahsiyetlere rehberlik etmişlerdi. Şeyh Sünnûsî Hazretlerinden bu vasıflara sahip olarak tanıdığı şahsiyetlerin isimlerini aldım, yanımda fırka kumandanı miralay Bekir Sami Bey, temasa başladım. İstisnasız hepsi büyük bir samimiyetle ellerinden geleni yapacaklarını vaad ettiler, hatta bazıları «— Şimdiye kadar nerede idiniz?» siteminde de bulundular. Bunların başında, daha sonra Şer'iyye vekili ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi, yani Başbakan olan Mustafa Fehmi Efendi vardı.

Bu arada ibretle öğrendim ki, Padişah üzerinde büyük bir nüfuz sahibi

olan Hürriyet ve İtilafçı Mustafa Sabri ve Zeynelabidin Hocalar, Halife'nin ismini kullanarak, diğer memleket köşelerinde olduğu gibi Bursa yöresinden de Kuva-yı Milliye aleyhine kışkırtmalar yapmışlar ve onlar da biz nasıl vatan savunması ve istiklal için din adamlarına dayanmayı düşünüyor ve hatta zorunluk duyuyorsak, onlar da, İşgal Makamlarının çizdiği yolun halk tarafından benimsenmesi için aynı kaynaklara istinad ediyorlar... Bursa'ya bir çok ajan, casus tahrikatçı da göndermişlerdi. İstanbula yakın olması kadar, ilk Osmanlı başşehri, bir ilim ve maneviyat mihrakı olması itibariyle de Bursa'nın memlekette özel yeri vardı.»

Ali Fuad Paşa, temaslarını bitiriyor ve 21-22 Nisan, 1920 gecesı, Bursa Belediyesinin büyük salonunda toplanılması kararlaştırılıyor: Unutulmamalıdır ki, bir gün sonra da, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankarada toplanacaktır. Olaylar, kesin ayrılık noktasına gelmiştir.

Ali Fuad Paşa bundan sonrasını şöyle anlatır: (Milli Mücadele Hatıraları, sahife 354-355).

«— Ulemadan şunu istiyorduk: İstanbul fiilen düşman işğali altındaydı. Esir Padişahla hükümetinin Kuva-yı Milliye ve Onun ileri gelenleri aleyhinde çıkartmış oldukları malum Fetvaların değerli olup olmayacağı hakkında bir hüküm verilme.sinden ibaretti. Ulemamızdan alarak, yayacağımız bu hüküm bizim işimize çok yarıyacaktı.

21-22 Nisan gecesı yetmiş-seksen kadar Hoca Efendi, Vali ve Kumandanın daveti üzerine Bursa Belediye dairesinin büyük salonunda toplanmalardı. Bekir Sami Beyle Ben de toplantıda hazır bulunuyorduk. Gündüz Hoca Efendilerden çoğunu ziyaret etmiş, hepsinden yardım edeceklerine dair söz almıştık. Kürsüye çıkarak kendilerine bir defa daha vaziyeti anlattım. Hey'et-i Temsiliyeden gelen telgrafı da okudum. Bunun üzerine görüşmeler başladı. Birkaç saat sürdü. İleri sürülen düşünceler toplanmış, tam bir anlaşma hasıl olmuştu. Karar ittifakla verilecekti. Yanımda bulunan Bekir Sami Beye:

«Bursa ulemâsından ben zaten bunu bekliyordum...»

dedim. Tam bu sırada genç bir Hoca birdenbire ayağa kalktı:

«Hakikat sizin bildiğiniz gibi değildir...» diye bağırdı. Sonra bugün. İstanbul'dan geldiğini, bir gün evvel de huzur-u şahaneye kabul edildiğini, Padişah tarafından millete selam getirdiğini söyledi ve şunları ilave etti:

«— Ne Padişahımız Efendimiz, ne de Hükümet esir bir vaziyette

değildir. Bu hakikati bizzat Efendimizin ağzından işittim.»

Salon birdenbire karıştı. Bazı kişiler çekingen bir tavır takındı. Yüzlerde endişe belirtileri okunuyordu. Bütün emekler boşa mı gidecekti? O günlerde İngiliz gizli örgütü İntellices Servis'in bir takım ajanlarını Hoca kılığına sokarak Anadolu'ya gönderdikleri hatırıma geldi. Acaba bu genç de onlardan biri olamaz mıydı? Kaybedilecek zaman yoktu. Derhal yerimden fırladım:

«— Yerinden kıpırdayım deme... Karışmam!» diye bağırdım, sonra iki polis çağırarak Hoca'yı yakalamalarını emrettim. Neticenin nereye varacağını merakla bekliyen ulemaya da bugünlerde Hoca kıyafetine giren bir takım hainlerin Bursaya geldiklerini ve bir kısmının yakalandığını söyledim. Hoca polislerin elinden kurtulmaya çalışıyordu. Yaverim İdris Çora Beye:

«— Bu adamın üstünü başını arayınız...» emrini verdim. Böyle bir hareketi asla beklemiyen genç, birden şaşırды, sonra üstünü aratmak istemedi, bağırp çağırmaya başladı. Fakat sonunda çaresiz itaat gösterdi. Hocanın iç ceplerinden çıkan bir çok vesika arasında İngiliz polisi emrinde bulunan yüzbaşı Benet'in imzasını taşıyan bir mektup da vardı. Bu mektubdan, Hoca kıyafetine sokulmuş genç adamın İngiliz polisinin ücretli bir memuru olduğu anlaşılıyordu. Bursalı olmadığı ve şehre yeni geldiği de anlaşılmıştı. Kendisinin Yüce Divana verilmesini emrettim.

Sükûnet sağlanmıştı. Bunun üzerine:

«— İşte muhterem ulemâ... dedim... Sizin haklı kararlarınıza muhalefet etmek istiyen bu adam, vatanımızı parçalamak istiyen İngilizlerin memurudur. Artık tereddüde mahal yoktur. Kararlarınızı bekliyorum.»

Toplantıda bulunanların yüzlerinden ürküntü ve kaygı tamamen giderilmişti. Hoca Efendilerin en yaşlısı «— Hakkınız var...» diyerek meseleyi tekrar ele aldı. Biraz evvel verilmiş olan kararları bir kağıt üzerinde şu şekilde tesbit etti:

«— Esarette bulunduğu muhakkak olan Fetvâ Emininin fetvâsıyla Padişah irâdesinin geçerli olamayacağı muhakkaktır. Cümlemiz bu kanaatteyiz.»

Hoca Efendiler birer birer gelerek kağıdın altını imzaladılar. Hepsine teşekkür ettim. Gecenin geç saatinde fırka karargahına döndük. Sonucu Ankara'ya bildirdim. Heyet-i Temsiliye bu hükmü her tarafa ileterek yanlışlığın önünü kısmen aldı.

Bursa ulemasının Ankara’da kurulmakta olan millî iradeye yapmış oldukları bu hizmeti takdirle yadetmeyi bir vazife bilirim...»

BİLENLERLE BİLMEYENLERİN MÜCADELESİ...

Daha ilkgünden, Zafer'e kadar, Türk milletinin hür ve müstakil bir devlete sahip olamayacağı yolundaki mücadelenin görünürde olan tarafları dışında, görünmeyen, fakat sonuçlar üzerine sanıldığından daha derin tesir eden asıl taraflar, İstanbul'da, Saray-Bab-ı Âli ve onların ilham kaynağı olan hakim kuvvetlerin yanındaki ulema ile, Anadolu'nun bağrında, milletinin ahlak-fazilet-vatanseverlik duygularını, iman ve ruh varlığını ayakta ve uyanık tutmak vazifesini omuzlamış ulema arasında geçmiştir.

Birinciler öz milletlerini tanımayanlar;

İkinciler tanıyanlardır...

Asıl kavga bunlar arasında olmuştur: İki taraf da inançlarını, dinî ve şer'î esaslar içinde Fetva'larla ifade ettiler.

Millî Mücadelenin İlk fetva'sı, İzmir'in işgali 15 Mayıs, 1919'dan dört saat yirmi dakika sonra, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi Hazretleri tarafından verilmiş ve Cihad'ın Farz olduğu ilan edilmiştir. Vatanını savunmayı haysiyetli yaşamanın temel şartı sayan bu ayaklanışa karşı, mücadelenin meşrû olmadığı ve silâha sarılmanın huruc-ü ales-Sultan (Padişaha karşı geliş) olduğu yolundaki ilk fetva ise, Anadolu'nun yer yer direnişinin Yunan istilasını durdurmasından 91 gün sonradır: Birincisi tarihin ve vatanseverliğin bağrından gelmiştir, ikincisi buram buram eyyam politikası kokar... Birincisi Din Haysiyettir ebedî felsefesini temsil eden İslamiyetin Türk mizacındaki kemal mertebesini, ikincisi haysiyet şuurunu kaybetmiş iki büklümlüğün cılız ve bahtsız sesini temsil etmiştir.

Türk milletinin sadeti, şuurla, ayağa kalkmış ümidler ve şahlanmış azimlerin getirebileceği zafer yolunu açma emeğinde gerçek din bilginlerini daima önünde bulmuş olmasıdır: İkinciler, sadece sayıca azlık değildiler: Ayrı kişiler idiler... Damat Ferid Paşa, Milli Mücadele öncülerini ihanetle suçlayarak ölümlerine fetva veren bir Dürrizade'den gayri Şeyhül-İslam bulamadığından bizzat yakınıdır.

SÜRGÜN ŞEYHÜLİSLÂM'IN İNGİLİZ KUMANDANINA CEVABI

İngilizlerin, 28 Mayıs, 1919'da Malta Adasına sürdükleri Türk siyasî şahsiyetleri arasında, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşında Cihat Fetvası'nı vermiş olan Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi (Ürgüplü,

1867-1921) de vardı. Rahmetli'nin, Malta Adası Kumandanı İngiliz Mareşali Mitwen'le dikkat değer bir konuşması vardır: Babası, 1853-1856 Kırım Savaşında Osmanlı Ordusu ile beraber Moskoflara karşı dövüşen hgiliz Ordusunda vazife görmüş olan hgiliz Mareşali, babasının hatıralarında geçen bir cümlenin açıklanmasını ister Osmanlı Şeyhülişlâmından... Bu cümle şöyledir:

«— Türk askerinin ölüme gözünü kırpmadan mutlak cesaretle gitmesinin sebebi, sarıklı din adamlarının kendisine, muharebede can verirse ebedi hayata ve saadetin her hatıra gelebileceğine mazhar olacağı yolunda verdiği kanâattir. Osmanlıların son asırlardaki devamlı mağlubiyetleri artık bunları ne anlatan, ne de kalben inanan kimselerin kalmadığını gösteriyor.»

İngiliz Mareşali der ki:

«— Babamın bu teşhisinde tezat olsa gerek... Hükmü doğru olsa idi Siz Türkler Çanakkale harbini yapamaz dınız. Çünkü Ben, harb sahasını gezdim, sizin ve biz müttefiklerin kuvvetlerini biliyorum. Eğer Çanakkale tek başına kalacak mucize değilse Anadolu başlanmış olan karşıkoyma boşuna değil mi? Yine halkın önüne düşecek din adamlarınız var mı?»

Hayri Efendi şu cevabı verir:

«— Önce babanızın teşhisi iki bakımdan hatalıdır: Birincisi, İslâmiyette Ruhbanlık olmadığını muhterem babanızın incelemeğe imkân bulamadığı anlaşılıyor. Müslüman din bilginleri, kendilerini Rahip sayamazlar, buna dinen cevâz yoktur: Ancak Mürşid olabilme, yâni Yol Gösterilme vazifesi ile nefislerini bağlı görürler. Bu da, kendi zâti irâdeleriyle benimsedikleri vazifedir. Bu vazifeye nefislerini lâıyk gördükleri müddetçe, yâni kendi kendilerini maddi mânevi sebeblerle böyle mukaddes vazifenin ehli addetikçe muayyen şekil ve mâhiyetteki hizmetlerine devam ederler: Bu da, hak bildikleri yolda halkı irşâd etmektir. Milletlerine ve ümmetlerine münhasır olmadan bütün beşeriyet için aynı irşadı yapmıya çalışmaktır. Bu sebeble Kırım Harbi veya Çanakkale Harbi zamanında, ülkemizde ayrı ayrı din âlimleri olduğu düşünülemez. Çanakkale sizin için mucize ise, emin olunuz ki benzer eserleri Türk Milleti, bugünkü şartlar içinde de verecektir. Anadolu halkı vatanını savunma yolunda kendisine yol gösterecek, icap ederse bulabildiği silâhı alarak onunla yanyana düşmanlarına karşı mücadele edecek din ulemâsını başında ve yanında bulacaktır. istisnâları olsa, hatta bu menfi tecelliler daha çok göze görünse ve hâkim kuvvetlerin emrinde olsa dahi asli kıymeti ve kuvveti ile Türk ulemâsı vatan ve haysiyet görevlerini yerine

getirecektir.»

Tarih, Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin sürgün günlerinin cesur teşhisindeki doğruluğuna tanıklık ediyor...

KÖTÜLÜK KUVVETLERİ HALKIN KUTSAL ANANELERİNİ SÖMÜRMEK İSTİYOR...

İlk Anzavur isyanı, 25 Ekim, 1919'dadır: Bir ülkede, en meşrû mukaddes varlıklara karşı çıkan kişiler her zaman bulunabilir. Asıl mesele, bu tip kişi ve olayları, millî vicdanda makbul gösterecek çabalardadır.

Millî Mücadelemizde İşgal Kuvvetleri-Saray ve Damad Ferid Paşanın beş ayrı tarihteki iktidarı devrinde Bab-ı Âli, bu menfi didinmeye dayanak olabilecek din adamları bulabilmişlerdir: Şeyhu'l-İslâm Dürrîzâde'nin Mustafa Kemal'in öldürülmesi için verdiği fetvânın tarihi, 5 Nisan 1920'dir. Unutulmamalıdır ki, Damad Ferid Paşa'nın dördüncü kabinesi de aynı gün kurulmuştur!.. İbretli olan Damad Paşa'nın dördüncü kabinesine istediği kadar nazır bulabilmesine rağmen, Şeyhu'l-İslam bulabilmek için çektiği sıkıntıların, kabinenin kuruluşunu iki gün geciktirmesidir: Dinî hayatta yüce yeri olması gereken bu makam kendilerine teklif edilenlerden, bu yere hakikaten layık olanlar istisnasız reddetmişlerdir.

Damad Ferid Paşanın millî mücadele aleyhine Şeyhu'l-islam'dan ilk fetva'yı alma tarihi ise, Mustafa Kemal'in öldürülmesi fetvasından sadece altı gün sonra, yani 11 Nisan, 1920'dir: Bursa ulemasının, asıl muhtevaya girmeden, Esir olan Fetva Eminî'nin fetva veremeyeceğine ve > yabancı tazyiki altındaki halife'nin iradesinin geçerli olamayacağına dair karşı fetvası da yine sadece on bir gün sonradır. 21/22 Nisan, 1920 gecesi... Hatırlanmak şarttır ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi bu fetva'dan yalnız bir gün sonra, 23 Nisan 1920'de vatanın kaderini eline almıştır.

Kronolojik incelemeler şu gerçeği ortaya koyar: Millî Mücadele teşkilatlanma yönüne girince, İşgal Kuvvetleri ve Saray'la, kendilerine bağlı hükümetler buldukça ikisi elele verip, Türk Milletinin mukaddes an'anelerini hayasızca sömürmek istemişlerdir: İç isyanların meşruiyeti bu fetvalara dayandırılmak istenmiştir. Yürürlükte olan Kanun-u Esasi (Teşkilât-ı Esasiye, Anayasa) sulh ve harb iradelerini padişah ve halife'nin hukuk-u şâhanesi'nden addediyordu. 1910'da, İttihad ve Terekki ile muhalefet arasındaki parlamentonun direnişten kurtarılması ve çoğunluk sağlanmaması ile toplantıların devamlı yapılamaması halinde, Meclisi fesih hakkının senatonun düşüncesi

alandık. tan sonra padişah iradesine bağlanması, Altıncı Mehmet Vahideddin için 11 Nisan 1920'de Meclis-i Meb'usan'ı dağıtma iradesini yayınlamasına imkan veriyordu. 1908'den sonraki hadiseler, acı ve menfi tecelliler serisi olarak, Meşrutiyetin parlamenter hüviyetini, Saltanat ve Hilafet makamı lehine sınırlamış ve bu yerde oturan kişinin ferdî vatanseverlik, cesaret, kültür, ahlak vasıtalarına emanet edilen varlık haline geirilmişti. Bu kişisel egemenlik, asırların ve devirlerin değişmez ve ebedî damgası ile halkın anane ve hafızasına yerleşmiş mukaddes varlık'tı: İşte iç-dış şer kuwetleri, millî mücadelemizin karşısına bu köklü mevcudiyetlerle dikildiği zaman, karşısında Anadolu ulemasını buldu.

Padişah ve Halife, Anadolu ulemasının karşı fetvayı yayınlamaları önünde, seleflerinden Dördüncü Sultan Murad'dan beri hiç bir Padişahın başvurmadığı şiddeti gösterdi: 15 Haziran, 1920 tarihinde Anadolu Uleması Fetvası'nı vermiş olan Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi için verilen idam kararını tasdik etti: Bu, yüzyıllardır, bir din adamı için bir Osmanlı Padişahı ve İslam Dünyası Halifesinin ilk defa verdiği ölüm fermânı idi.

ANADOLU ULEMASININ KARŞI FETVASINDA MANTIK KUDRETİ...

Bursa'da 21/22 Nisan, 1920 gecesi, Belediye Meclisinin toplantı salonunda, Anadolu uleması adına verilen fetva, İzmir'in işgalinden dört saat yirmi dakika sonra, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin, vatani, mukaddesatı, dini, namusu, bayrağı korumanın farz olduğu yolundaki ilk fetvâsı'ndan mantık ve gerekçe olarak farkları vardı ve öylesine kudretli mantık örgüsüne sahipti ki, İstanbul'daki ihanet şebekesini çileden çıkardı, fevrî kararlara zorladı ve karar mevkiinde olan bedbaht kişinin ruhî yapısı üzerinde, selîm hisse sahip Türk milletinin doğru kararına asıl sebep oldu: Anadolu'nun bağrında yer yer patlıyan iç isyanları söndüren asıl kuvvet, cepheleri savunmadan dahi yoksun olan birliklerimiz değildi: Halkın iz'an ve vicdanında, bu şer hareketinin hakikî yerini alması idi. Millî Mücadelenin ilk Garp Cephesi Kumandanı ve Kuva-yı Milliye ilk Genel Kumandanı Ali Fuad Paşa bu hakikati şöyle anlatır:

«— Bizi asıl endişeye düşüren, iç isyanların çıktığı yerlerdi. Dahilî ayaklanmalar, muayyen istikametten gelmiyordu. Milli Teşkilât nerede yerleşme ve tutunma istidadım gösterirse, orada, mukabil hareket başlıyordu: Bunların da tek dayanağı vardı: Padişahın irâdesi... Altıncı Mehmed Vahidettin bu kudret ve kuvvetini, Sultan, yâni dünyevi kudretinden değil, Halife olarak, yâni dini ve manevi varlığından alıyordu. Türk milletinin dinî hislerine nasıl yürekten bağlı olduğunu bilen düşmanlarımız, kendilerine sadık bir Padişah ve bir Sadriazam

bulmuşlar, kardeşi kardeşe, dindaşı dindaşa kırdırıyorlardı. Neticeler üzerinde bizi, üzerimize gelen Yunan'dan ve şeriklerinden çok ürküten bu tehlikeli hale karşı tek dayancımız vatanperver, hakiki manâsı ile dindâr ulemâmız idi. Onların mevcudiyeti yegâne ümidimizdi ve bu muhterem insanlar, çok nâdir istisnâlarla bize sadece yardımcı olmakla kalmadılar, mücadele bayrağını ellerine aldılar. İsimlerinin zaferden sonra malum olmasının sebebi ise, bu vazifelerini sadece vatanperverlik ve sahip oldukları meziyet ve faziletleri icabı ifâ etmiş olmalarıdır. Zaten çoğu yaşlı idiler. Bir çokları, Meclis varlığını takviye için milletvekilliğini kabul ettiler. Zaferden sonra Tevfik Paşa hükümeti, akıl almaz gafletle yine saltanat-ı şahsiyenin devamını kabullenmiş, fütursuzlukla sulh konferansına, Bab-ı Âlî'nin de daveti düşman oyununu menfaatlerine uygun bularak tabii addedince, Meclisteki hoca mebuslar, yine şer'i ve dini kıstaslar içinde bu hareketi reddettiler ve bu son oyunu da mahkûm ettiler.

Bursa'dan Ankara'ya döndüğüm 23 Nisan, 1920 sabahı, Mustafa Kemal Paşa ile başbaşa kaldığımız anda Paşa be' ni heyecanla tebrik etti ve şöyle dedi:

«— Bursa ulemâsının fetvâsı büyük bir zaferdir. Buradaki, esaret altındaki fetvâ emininin hükümlerinin şer'an geçerli olmayacağı ve düşman tazyiki altındaki halifenin kurtarılcaya kadar vazifesini yerine getiremeyeceği yolundaki mantık yolu üzerinde gidilirse, bir çok kasıtlı belâlardan kurtulmuş oluruz.»

«Nitekim daha sonra Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi (ilk Diyanet İşleri Reisi rahmetli Rıfat Börekçi) tarafından verilen fetvânın muhtevâsını, bu Bursa ulemâsının fetvâsındaki esasların izahlı şekli teşkil etti. Padişah, bu fetvâsından dolayı Rıfat Efendi'yi idâma mahkum eden kararı tasdik etti.» {Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, Cemal Kutay. 2. Cild. Sayfa. 102}.

FETVANIN YAPISI

Bursa ulemâsının fetvasını Ankara'ya getiren Ali Fuad Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile beraber, Ankara müftüsü Mehmed Rıfat Efendi'yi ziyaret etti ve bu fetvanın, millî mücadelenin sahasını teşkil eden henüz işgâl edilmemiş vatana yaygınlaştırılmasını istediler.

Mehmet Rıfat Efendi, ertesi günü açılacak Büyük Millet Meclisindeki din bilginlerini, Ankara'nın mahallî tanınmış uleması ile beraber davet etti. Bursa Fetvasının felsefe ve görüşünü genişleterek ve karşı taraftan gelebilecek her türlü isnad ve iftirayı kökünden silip atacak açıklıkla yeni bir metin hazırladılar.

Şer'i söyleyişleri bugünkü dilimizle ifadeye çalışarak fetva'nın metni şudur:

1) Genel düzenliğin kurucusu ve yürütücüsü, varlığının dünyâ durdukça yerinde olmasını dilediğimiz İslâmların ulu halifesinin hilâfet makamı ve saftanat başşehri İstanbul, İslâmların emirini arzu ve isteği dışında düşman devletlerce zor kullanılarak elde edilirse ve İslâm askerlerinin zorla silâhları alınırsa, bazıları haksız yere öldürülürse, Hilâfet beldesinin savunmasını sağhyacak istihkâmlar, kaleler, savaş araçlarına, ülkenin işlerinin yürümesini sağhyacak Bab-ı Âli ve Harbiye Nezaretine el konulur. Halifeyi, esas ödevi olan ülkeyi idâreden yoksun bırakırlarsa sıkı. yönetim ilân, askeri mahkemeler kurma ve bunlara İngiliz kanunlarına göre karar verdirilir ve böylelikle yürütme hakkı çiğnenir, arzusu dışında ülkesinin parçaları olan İzmir, Adana, Maraş, Antep, Urfa çevresinde düşmanlar saldırtılarak, İslâm olmayan tebea ile elele verilerek İslâmları öldürme, mallarını alma, kutsal inançlarını zedelemelerine karşı, durumu yukarıda anlatılmaya çalışılan esâret ve hareket altında olan İslâmların Halifesini kurtarma yolunda ellerinden geleni yapmak tüm müslümanlara farz olur mu?

Cevap: Allah'ın da onayı ile olur.

2) Bu suretle meşrû haklarını, hilâfetin mânevi kudretini iade etmek yolunda ve işgal edilmiş vatan bölgelerini düşmandan kurtarmak için savaşanlar şer'an isyancı sayılır mı?

Cevap: Allah'ın da onayı ile sayılmazlar.

3) Bu yolda, yâni halifenin zorla alınmış haklarını iade yolunda açılan savaşta ölenler şehit, hayatta kalanlar gazi olurlar mı?

Cevap: Allah'ın da onayı ile olurlar.

4) Böylelikle dini ödevini yerine getiren Müslümanlara karşı, düşmanın tarafına geçip savaşanlar şeriatça en büyük günahı işlemiş ve fesad yaymış olurlar mı?

Cevap: Allah'ın da onayı ile olurlar.

5) Böylelikle, düşmanların zoru ve baskısı ile ve gerçeklere uymıyan fetvâlar, Müslümanlar için şeriat kurallarına göre muta olur ve onun yoluna gitmek gerekli olur mu?

Cevap: Allah'ın da onayı ile olmaz.

Verilen fetva'nın yapısının şer'î kuralları, dinî hükümleri ve akıl, mantık, hukuk esaslarını kurcaladığını, ulemadan mebuslar ve Ankara'nın tanınmış din bilginleri de tasdik ettiler: Bugün hiç birisi hayatta olmıyan bu muhterem ulema şunlardır: Kayseri Müftüsü Ahmet Remzi, Devrek Müftüsü Abdullah Hayri, Yozgat Müftüsü Mehmet Hulusi, Kırşehir Müftüsü Müfid, Karacabey Müftüsü Mustafa Fehmi, Hacıbayram Medresesi Müderrisi Süleyman, Bursa Meclis-i Fevkalade azasından ve ulemadan Abdüs-Servet, Caberiye Medresesi Müderrisi Mehmet Şevki, Kayseri temasından Bünyanlı Mehmet Âlim, Ankara ulemasından Mustafa, Mollabüyük Medresesi Müderrisi İsmail, Şehabiye Medresesi Müderrisi Sadullah, Zeynelabidin Medresesi Müderrisi Hamza, Ankara Medresesi Müderrisi Hasan Fehmi, Beyazıt dersiamlarından Rıfat, Sarıkadı Medresesi Müderrisi Tevfik, Reis-ül-kurra Hasan Hilmi, Zencirli Medresesi Müderrisi Abdullah Hilmi, Yeşil Ahî Medresesi Müderrisi Abidin.

ANADOLU ULEMASI, İHANETİN ÖNÜNE DİKİLİYOR...

Ankara Müftülüğü'nün fetvasının, iç ayaklanmalar, tahrikler, masum ve saf vatandaşların dinî hislerinin sömürülmesi ile kuva-yı milliyenin din ve şeriat düşmanı, padişah asisi gösterilme gayretlerinin yarattığı kardeş kırımının önüne geçecek değer alması, ancak vatanın işgalden kurtulabilmiş köşelerindeki din bilginlerinin el ve gönül birliği ile mümkün olabilirdi. Unutmamalıdır ki bu temel ortada ve sahip beklerken, devlet yok'tu: Türkiye Büyük Millet Meclisi, ancak bu fetvaların gölgesinde, ertesi gün toplanacaktı: Nitekim Meclisin hangi vatan vazifesini omuzladığını bildiren ve altında (Hey'et-i Temsiliye namına Mustafa Kemal) imzasını taşıyan bildirinin satırlarında, bu temel gerçeğin yattığını, davetin satırlarında ileride göstereceğiz...

Fetvanın metni, 10 Ocak 1920'de çıkmaya başlayan Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 23.27.30 Nisan, 1920 tarihli sayılarında yayınlandı, ayrı basım yapıldı, bütün Müftülüklere gönderildi, Hey'et-i Temsiliye de, mülkî ve askerî makamlara mevzu ile ilgilenmelerini bildirdi. Mustafa Kemal'in imzasını taşıyan bu bildirinin metni şudur:

«— Suret-i bâlâda, (yukarı) muharrere (yazılı) fetvâ-yı şerife (kutsal dinî buyruklar) ahkâm-ı şer'îyye (dinî kurallara) muvafık (uygun) olduğunun ora müftülerince tasdik ettirilerek (onaylatırılarak) süratle ve telgrafla Ankara Müftülüğü'ne bildirilmesi ehemmiyetle (önemle) mercudur (rica olunur.)»

Ankara Müftülüğü'nün fetvasının şer'î ve dinî naslara tamamen intibak ettiği ve hükümlerine kayıtsız şartsız icabetin şart olduğunu teyit ve tesbit eden Anadolu Uleması Fetvaları Ankara'ya dört bir taraftan

gelmeye başladı. O kadar ki, mahallî müftülerin fetvalarına, tanınmış müderrisler, alimler, şeyhler, tarikat öncüleri katılıyordu. Ankara müftülüğü fetvasını tasdik eden 19 din bilgini arasında Ahmet Remzi, Abdullah Hayri, Mehmet Hulusî, Müfid, Mustafa Fehmi, Servet, Mehmet Âlim, Mustafa Efendiler bulundukları yerlerin mebusu (milletvekili) idiler. Fetva'yı tasdik edenlerden çoğu da, yaşadıkları beldelerin hür bir devlet idaresinde, müstakil millî varlığın bölünmez parçası olarak kalabilmek yolundaki ölüm-kalım kavgasının öncülüğünü yapan din bilginleri idiler. Onlar, inandıkları, mukaddes davanın tatbiki uğruna, canlarını ortaya koymuşlar, Millet Meclisi'ni teşkil etmişlerdi. Tarihimiz, binbir yoksulluk içindeki bu Meclise Büyük adını vermişse, asıl unsur, bu manevî iman ve azim yüceliğinde idi ve çatısı altında, bu fetvaya kafa ve kalpleriyle evet diyenler çoğunluğu meydana getiriyordu.

Ne demişti Şeyh Sünnûsî Ali Fuad Paşa'ya? Böyle bir fetvanın millî mücadelenin zaferi için «silâhtan önce» şart olduğunu öğrendiği zaman şöyle demişti:

«— İlk alınacak tedbir, memleketin müdafaa edileceğini halka anlatmaktır. Bunun da istisnasız bütün ferdlere düştüğünü hatırlatmaktır. Halkın üzerinde müessir temel unsur da din adamlarıdır. Türklerde ulemâ, devlet ve memleket işlerine aşinadır. Resmi memurlarla beraber umumi içtimadan evvel şehrin ileri gelen dini şahsiyetleri ile temas etmenizi tavsiye ederim. Onları vatanın istilasına karşı kararlı ve azimli bulacaksınız. Alınması icap eden kararlar ne kadar güç olursa olsun, halkı, yapılması icap edenlerin lüzum ve zaruretiyle ancak onlar inandırabilirler...»

Bu teşhis hakikatin bizzat kendisi idi...

Ve Türk İstiklâl Savaşının mânevi erlerinin âmentüsü idi...

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ AÇILDIĞI GÜN...

O günlerin bu mânevi havasını en güzel temsil eden tarihi belgelerden birisi de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vatanın kaderini eline almak üzere toplanmasını ülkeye bildiren sesleniştir.

«Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal» imzasını taşıyan bu çağrının metnini, elli yedi yıl sonra bugünkü neslin bilmesinde yarar vardır. Bugünkü dilimize belki kelimeler olarak aktarılması mümkün, fakat ruh ve anlam olarak çok güç olan 23 Nisan 1920'nin tarihî seslenişi şudur:

1) Ulu Tanrı'nın izni ile Nisanın 23'ncü günü Cuma namazından

sonra Ankara’da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2) Vatanın istiklâli, yüce saltanat ve hilâfet makamının kurtarılması gibi en gerekli ödevleri yerine getirecek olan Büyük Millet Meclisinin açılış gününü Cuma’ya tesadüf ettirmekle bu kutsal günün hayırlılığından faydalanma ve tüm sayın milletvekilleri ile Hacı Bayram-ı Veli arınmış camiinde Cuma namazı kılınırken, nurlu Kur’ân ve Salata sığınılacaktır. Namazdan soma lihye-i saadet (Peygamberimizin sakalı) ve Sancak-ı Şerif (Üzerinde cihad ve zaferi anlatan ayet ve hadisler olan bayrak) alınarak özel daireye (yani ilk Meclisin toplandığı, bugün müze olan binaya) gidilecektir. Özel yapıya girmeden önce dua okunacak, kurban kesilecektir. Bu törende camiden başlanarak, toplantı yerine gelinceye kadar Kolordu Kumandanlığıınca askeri birliklerle özel hazırlık yaptırılacaktır.

3) Bu günün kutsallığı adma bugünden başlayarak, vilâyet merkezinde Vali Beyefendi Hazretlerinin tertibi ile Hatim (Kur'an-ı Kerîm'in baştan sona okunması) ve Buhârî-i Şerif okunmasına başlanacak ve hatmin son bölümü, hayrından uzak kalmamak için cuma günü namazdan sonra özel daire (yani Millet Meclisi binası) önünde okunarak tamamlanacaktır.

4) Kutsal ve yararlı vatanımızın her köşesinde aynı surette bugünden başlayarak Hatim ve Buhârî okunmaları na başlanacak ve Cuma namazından önce minârelerde salâvat-ı şerîfe okunacak ve Hutbe sırasında yüce Halifemiz Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin yüksek varlığı ile bütün tebasının bir ân önce kurtulma ve mutluluğu duası eklenecek ve Cuma namazının kılınmasından sonra da hatim tamamlanacak ve Saltanat ve Hilâfet makamının (yâni İstanbul’un) ve bütün vatan parçalarının kurtarılması ülküsü ile yürütülen ulusal çabanın önem ve kutsallığı ve milletin kendi vekillerinden kurulu Büyük Millet Meclisi’nin vereceği yurt ödevlerinin yerine getirilme zorunluğu anlatılacaktır.

5) Bu bildirinin hemen yayınlanması ve her tarafta duyulması için her yola başvurulacak ve kısa yollardan en uzak köylere, en küçük askeri birliklere, memleketin tüm kuruluşlarına erişmesi sağlanacaktır. Ayrıca büyük levhalar hâlinde her tarafa asılacak ve mümkün olan yerlerde bastırılarak parasız dağıtılacaktır.

6) Ulu Tanrımızdan eksiksiz başarı dileriz.»

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vatanın kaderini eline alması gününün halk vicdanında tescili için nasıl bir çağrı yapıyor? O günlerin örgüsünü ve şartlarını kavramak için yukarıdaki satırlara göz

atmak yeter: İhanetinin binbir tecellisi içinde olduğunuz varlıkların kurtarılışını, mücadelenize. bayrak yapıyorsunuz: Çünkü kutsallığına inanılmış makamlar ve kişiler, vatan mücadelesine «bâğilik, eşkiya*lık, Sultana karşı geliş, meşrû olmıyan bir devletin kuruluşu gizli düşüncesi» diyorlar, öncülerini ölüme mahkûm ediyorlar: Halk, yüzyıllarca, bu makamlarda olanların, bu unvanlara sahip bulunanların ve bu rütbelere erişenlerin ancak doğruyu söylediklerine, hak yolu üzerinde yürüdüklerine inandırılmış... O gün tutulan yolun, o günlere kadar takip edilmiş olanın tam aksi ve karşısında olduğuna halkı kim inandırabilir? Gerçekten esaret altırda olanların söz ve hareketlerinin doğruluğunu iddia eden manevi etkisi bilinenlerin karşısına çıkacak, aynı manevi kudrete sahip olanlar... İşte Meclisin vatanın ke,derini eline alırken, bütün emeklerin asıl gayesinin vatani kurtarma himmetinin üstünde ve bu gayenin hedefi olarak, sc.:ltanat ve hilâfet makamınının kurtarılması gösterilmiştir. Bu garip tablo, vatanın o günkü şartlarını anlattığı ölçüde halka gerçekleri söyleyebilme ödevini üzerlerine almış olanların güç emeğinin çapını ortaya koyuyor...

İSTANBUL VE ANADOLU DİN ADAMLARI ARASINDA FETVA KAVGASI

İstanbul'da, Bab-ı Âli ve Saray'ın yanında yec olanlarla, Anadolu ulemâsı arasında FETVA KAVGASI başlamıştı. İşgalcilerin baskısı ile İstanbul/'dakiler, Kurtuluş savaşına baş/ıyanları mahkum ederlerken, Anadolu din bilginleri, verilen emeklerin din ve devlet adına şart ve meşrû olduğunu ilân ediyorlardı. Milletin karar ve tutumunu derinden etkileyen bu çekişme sonunda Anadolu ü/emâsı zafer yolunu açmasını başardı.

ÜMİT VE HAYSİYET BAYRAĞINI AÇAN MANEVİYAT ORDUSU

Daha 1919 son bulmadan, o günkü söyleyişi ile Ayıntap'ın bugünkü Gaziantep'in işgal edileceği biliniyordu: Nitekim 30 Aralık, 1919'da Antep'liler, büyük bir miting yaptılar ve içindeki Ermeni ihanet hazırlığının tamamlanmasını bekliyen Fransızlara «Hayır» dediler.

Millî Mücadelemizin kronolojisi ibretlerle doludur: 17 Ocak 1920'de Urfa, 21 Ocak 1921'de Maraş, aynı gün 21 Ocak 1920'de Adana'da savaşlar başladı: Vatanlarını savunanlar «Devletin emrinde» değillerdi: Teslim olmaktan gayrı çare kalmadığına inanmış devletlerine de «hayır» diyorlardı: Yurtlarını işgale gelenlere dedikleri gibi...

Tarihte, tek başına şehirlerin, kudretlerini dünyaya kabul ettirmiş bir devlete karşı savaştığı görülmüş şey değildir: Antep, 10 ay 8 gün Fransız Devletine karşı koydu. Urfa ve Maraş aynı kahramanlık yolunu seçtiler. Her birisinin bu şeref günlerinde yiğitlik destanları vardır. Fakat hepsinin ayrılmaz kaderi de şudur: Düşmanlarımızın Kilikya Seferleri adını verdikleri dört şehrimiz, esir olmama ve anavatandan ayrılmama kavgalarının haysiyet bayrağını açan maneviyat erleri bulabilme mutluluğuna sahip olmuşlardır: İlk ümidi temsil edenler oniar olduğu gibi, ilk şehitler de onlardır.

Güneydoğu bölgemiz. iki bakımdan tehlikede idi: Haleb'i alan İngilizler, Fransızların Suriye ve Lübnan'a tamamen hakim olmalarını istemiyorlardı. Fransızlar ise Musul üzerinde iddia sahibiydiler. İki emperyalist arasında kısa ve fakat çetin çekişmelerle pazarlık sürdürüldü, nihayet Fransızlar Musul üzerinde iddiadan vazgeçtiler, İngilizler de, 1919 Ocak ve Şubat aylarında işgal ettikleri Urfa-Maraş-Antep'i, Fransız işgal kuvvetlerine açık tutarak tahliye etmişlerdi. Fransız generali Querette, Bab-ı Âli ile anlaşıldığını, bu bölgede Fransa'ya bağlı manda idaresinin kurulacağını ilan etmişti.

Bölgenin savunması için dışardan yardım hemen hemen imkansızdı. Beldelerini ancak kendilerinin müdafaa edebileceğini kavrayanlar içinde hakikati halka anlatabilecek olanlar her kademe ve ödevdeki din adamlarından yardım istediler. (Daha sonra Balıkesir Milletvekili Emekli Korgeneral ve milli mücadelede Kilikya Cephesi kumandanlarından Kemal Doğan Paşa'nın hatıralarından. (Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, ikinci cild).

Kemal Doğan Paşa bu ilk günler için şunları anlatır:

«— Türk ve müslüman olmıyan unsurların, yâni Ermeni, Rum, Musevilerin yerleşme sahalarında halkın üzerinde hâkim unsurlar, din adamları idiler: Papazlar ve Hahamlar... Belki Türk ve Müslümanların büyük ekseriyette olduğu yerlerde olmıyan bir hususiyetle ve âdetâ denge unsuru bulabilmek tabii hissi ile Adana-Mersin-Urfa-Antep-Maraş ve buralara bağlı yerlerde Türkler de sarıklı olsun olmasın, hatta resmi vazifesi bulunsun bulunmasın Hoca olarak umumi şekilde ifade edilen ulemâ'nın tesiri altında idiler ve bu mıntakada muayyen maksadlı teşkilât yapabilmenin ilk şartı, din adamlarım benimsetilmek istenen davanın safına alabilmek mecburiyeti idi. Şükran ve minnetle kaydetmek icap eder ki, bu vatan vazifesini bizim ulemâmız, ancak şâhit olanların inanabilecekleri vecid ve heyecan içinde yerine getirmişler, bir çok yerlerde bizlere vazife bırakmadan teşkilât işinin başına geçmişler, fiili ola > rak çarpışmalara katılmışlar, birçoklarının ileri yaşlarına, meslek ve meşreblerinin silâhlı mücadele olmamasına rağmen, hepimize nümûne olacak besalet ve şecaat (yiğitlik ve kahramanlık) göstermişlerdir.

Ulukışlaya gelerek, bu çok mühim iltisak merkezini ele geçirmek vazifesini, maiyetindeki kuvvetli müfreze ile üzerine alan Fransız binbaşısı ismini Leroux olarak hatırladığım Fransız zabiti ile, Ulukışla müftüsü Bahaettin Efendinin hâdisesini anlatarak bir misâl vereceğim: Fransız zabitinin elinde, Dahiliye Nezaretinin, Fransızların gelişinin geçici ve güvenlik için olduğu, bu sebeple kendilerine kolaylık gösterilmesi ve «her türlü konukseverlik gösterilmesi ...» emri vardı. Fransız zabiti, bu emri tebliğ etmek ve kıt'alarının yerleştirileceği yerleri tesbit ettirmek üzere Ulukışla'dan bir heyeti, vagonuna dâvet etti. Katar Fransız askeri dolu idi. Müftü Bahaettin Efendi, beraberine posta müdürü Şakir, Belediye reisi Küçük Hatip Süleyman, Hoca Ahmed, Başağazade Ahmed Efendileri alarak gitti. Giden beş kişiden üçü sarıklı idiler. Müftü Fransız binbaşının azametli ve âmir tavrıyla söylediklerini dinledikten sonra şöyle der:

«— Biz, asayiş kendimiz temin ederiz. Eğer devletimiz bundan aciz ise, halkımız güvendiği ve içinden çıkaracağı kimselere bu vazifeyi verir, yaptırır. Dini, düşüncesi, bayrağı bizden gayrı olan bir milletin idaresi altında yaşayamayız. Dahiliye Nazırı sizlere işgal ettiğiniz İstanbul'da kafi miktarda misafirperverlik gösteriyor. Sizinle dört senedir harbediyoruz. Bir çok cephelerde talihinizi denediniz. Birbirimizi iyi tanıyoruz. Füzûli yere kan dökmiyelim. Sizi Ulukışla'da alıkoyamayız. Şu yaşına başına bakma... Namaz seccadesini de yanıma alır, dağa en önde ben çıkarım. Buranın taşı toprağı da sizi barındırmaz. Evlerinizde karılarınız, çocuklarınız, sizleri bekliyen ana

babalarının var zannederim. Burası Arabistan değil, Türkiye'dir. Bu topraklarda ancak Türk'ün kemiği sızlamadan yatar...

Fransız binbaşı önce şaşırmış, fakat karşısındakilerin kat'i hareket kararlarından ürkmüştü. Kaymakamı aratmış bulduramamıştı. Çünkü Bab-ı Âli'nin adamı olan kaymakamı üsteğmen Tahsin Bey tevfiik etmiş, merkezi Niğde olan ikinci tümen karargahına göndermişti. Müftü, hayatını temin ve teahhüd ederek Fransız binbaşısından bir teğmenin yanına verilmesini, kasabanın müdafaa hazırlıklarını gözleriyle görmesini istemişti. Hakikaten ellerinde silahlı olan müdâfiler, istasyonun civarında mevzilerde idiler. Fransızlar bu kaîfî karışkoymadan çekinmişler, gece geç saatlerde tren Adana'ya doğru geri dönmüştü. İşte bu müftü Bahaeddin Efendi, daha sonraki mücadelelerde şehit düştü.»

MARAŞ'IN SÜTÇÜ İMAMI, BAYRAK FETVACISI, İKİ SARIKLI ŞEHİDİ...

İngiliz'lerin, Musul üzerindeki iddialarından vazgeçmelerine karşılık kendilerine serbest bölge olarak bıraktıkları Maraş-Antep-Urfa'da, Suriye'ye Ermeni Göçü'nü yavaşlatmak için Fransızlar'ın Tampon Devlet kurmak istedikleri anlaşıyor: 21 Ocak 1920'de başlayan Maraş savunması, iki taraflı ihaneti durdurmak içindi. Vatanın kökü öz bir Türk bölgesi elden gidiyor ve onun üzerinde dişlerine kadar kin, çünkü tebealardan birinin müstakil devleti kuruluyordu.

Maraş'ın şahlanması iki sarıklı öndedir: Sütçü İmam ve «kalesinde bayrağı dalgalanmayan esir ülkede Cuma namazı kılınmaz...» fetvâsını veren İmam... ve düşmanın göz yıldırım için öldürülmesinde fayda gördüğü iki din adamı: 20 Ocak'ta şehit edilen öğretmen Hafız Veliyüddin Efendi ile Müderris Mustafa Efendi'nin mübarek kanları...

Maraş'ın Uzunoluk çınarındaki, yaşlı Sütçü İmam (asıl adı İmam'dır ve müezzinlik yapmaktaydı. ^ Bir de dükkânı vardı...) 30 Ekim 1919 Cuma günü dükkânında, beldesinin başına gelenlerle dertli düşünürken, karşısında bir küme düşman askerinin bağrıışa çağrıışa geçtiklerini tam bu sıradaki çevredeki hamamdan çıkan Türk kadınlarına sarkıntılık ettiklerini gördü. (Şehirden Şehire, Mehmet Önder, cild, 1, sahife 71-72) Gördü amma, yayından kurtulan bir ok gibi, düşman askerlerinin üzerine saldırdı. Bu Maraş'ta taşan sabrın bir işaretiydi: Sütçü İmam'ın tabancasından çıkan bir kurşun, bir kurşun daha, bir kurşun daha.. Düşman askerleri çil yavrusu gibi dağılmıştı. Bir kaç yerde cansız yatıyordu. Şehir, bu haysiyet kurşunlarının ardından şaha kalktı. Tarihte Arslanlar Şehri olarak bilinen yedi göbek Türk beldesi arslanlarıyla şahlanmıştı. Sütçü İmam dağa çıktı: Ardından eli silah tutanlar akın ettiler. Fransızlar şehire yeni kuvvet

yığdılar. Şehre takviye kuvvetleriyle giren Fransız kumandanı Ermeni mebus Hırlakyan Agop'un evinde verilen ziyafette bir Ermeni kızının hatırı için beldedeki Türk bayrağını indirtmişti. (Mahmud Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, sahife, 73).

Bunu gören Avukat Kısa Kürek Mehmet Ali Bey, hemen dokunaklı bir bildiri düzenleyip cami kapısına namaza gelenlere dağıtmış, İmam Efendi de Kalesinde bayrağı dalgalanmıyan esir bir ülkede Cuma namazı kılmıyaz fetvasını vermişti. Bunun üzerine namazdan vazgeçilip kalabalık topluluk halinde kaleye gidilip Türk bayrağı direğe çekilmişti.

Bu olaydan sonra Fransız'ların şehre aralarında Ermenilerin de bulunduğu kuvvetler sevkettiğini görüyoruz: Gelenler kelimenin mutlak anlamı ile haydut sürüsüdür: Yapmadıkları şenaat kalmıyor... Maraş savunmasını imanlı yüreklerinde bayraklaştıran öğretmen Hafız Veliyüddin Efendi ile beldenin tanınmış din alimlerinden müderris Mustafa Efendinin şehid edilmesi, yediden yetmiş, kadın-erkek Maraş'lıları düşmanın üzerine saldırtıyor, savaş, inanılmaz destanlarla 12 Şubat'a kadar devam ediyor: Düşman sürülmüş, atılmıştır Maraş'dan... Gazi Maraş'a 13 Nisan 1341 (1925) tarih ve 2626 sayılı kanunla kırmızı kordeli İstiklal Madalyası veriliyor, daha sonra da hak ettiği adla anılması kanunlaşıyor: Kahraman Maraş...

Ankara'lı Âşık Ömer (rahmetli Behçet Kemal Çağlar) bu destanı şöyle mısralandırır:

Şâhit olsun ona hemen tepeler,

Kekik biten, keklik öten tepeler,

Durur durur şahlandı mı tepeler,

Yirmi gün içinde on bin düşman ...

Aşık Ömer... Yetmez kelâm Maraş'a Bayrağına madalya tam yaraşa, Cümlemizden saygı-selâm Maraş'a, Tanımamış, diz çökmeyi, amanı...

Sütçü İmam, tüfeğindeki son kurşunu da haydutların üzerine sıktıktan sonra dağa çıktı: Ardından bir imân cemaati sürükledi, götürdü, bir başka imam, bayrağı dalgalanmıyan yerde Cuma namazı kılınmaz, dedi: Bu fetva hay. siyasetli dinin istik!alsız konuşulamıyacağı hakikatinin belgesidir; iki sarıklı alemdar, Hafız Veliyüddin Efendi ile müderris Mustafa Efendi, Türk din adamlarının hürriyet ve istiklale aşık varlığına, kanlarıyla ebedî kefen oldular. Yarının tarihçisi, Türk Kurtuluş Savaşı startını gerçek yapısı ile geleceklerinin yurtseverlik

anıtı olarak çocuklarımıza armağan etme kutsal emeğini kucakladığı zaman, hiç bir destan bulamıyacaktır ki, bağrında Türk din adamlarının kafa-gönül-kan emektarlarının mübarek himmetinin izlerini taşımasın...

ÇELİK ALAY - DEMİR ALAY... SECCADE İLE SİLÂHI KUCAKLAŞTIRAN MÜBAREK EMEK...

Merkezi Konya'da olarç İkinci Ordu müfettişi Mersinli Cemal Paşa, 24 Haziran 1335 (1919) tarihinde, 1786 No. ve Erkan-ı Harbiye tahrirat 108 rumuzu ile İstanbul'da Harbiye Nezaretine şu şifreyi gönderiyordu.

Harbiye Nezareti'ne,

Isparta Gönüllü Mücâhitlerinden gelen telgrafname sureti aşağıda arz olunur. İlçelerde de İtalyan ileri harekâtının sükun dairesinde protesto edilmekte olduğu bildirilir.

İkinci Ordu Müfettişi Cemal

Merkezi Konya'da olan İkinci Ordunun Müfettişi Cemal Paşa'nın sözünü ettiği telgrafın sureti şudur:

«— Güvenlik içinde ve hiç bir milletin hukukuna tecâvüz. etmiyerek namus ve asâyişine mâlik olan İsparta'mıza doğru İtalyanların ilerlemeleri ne gibi bir maksada dayanıyor? Hükümetimizden izahat istiyoruz. Vatanımızın se lâmeti vekar ve itidâlimizi muhafaza etmekte ise kabul ediyoruz, yoksa zillet ve meskenetle yaşamaya mertçe şehâdeti tercih edeceğiz.

İsparta Gönüllü Mücâhitleri nâmına Tahir Paşazade Hafız İbrahim

Bu telgrafın tarihine lütfen dikkat ediniz: 20 Haziran 1335 (1919). Olayları hatırlıyalım: Daha Amasya beyannamesi yayınlanmamıştır, Mustafa Kemal Paşa henüz İstanbul hükümetince azledilmemiştir. Millî Mücadelenin ilk resmî mukavemet hareketi olan Erzurum Kongresi toplanmamıştır. Bu karşıkoyma seslenişinden ancak sekiz gün sonra, 28 Haziran 1335 (1919) da İtalyanlar Burdur'a girecekler, fakat İsparta'daki silâhlı hazırlık karşısında duralıyacaklardır. İtalyanlara Anadolu'nun bağrında böylesine ilerleme imkanı veren olayların içyüzü nedir ve vatanın bir beldesinde, böylesine kendi kendini koruma şuuru nereden gelmektedir? Devlet yok mudur?

Daha 1917'nin başında, Yunan'ın siyaset sahnesinde ön plana geçmesinden önce, İngiliz-Fransız-İtalyan devlet adamları Saint-Jean-

Aux Morient'de bir gizli anlaşma imzalamışlardır: On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından beri, Batı Emperyalizminin ihtiras kaynağı ve onlarda adı hasta adam olan Osmanlı İmparatorluğumuzun mirası üzerinde İtalya'ya düşen pay, bu gizli anlaşmada saptanmıştır: 19141918 Birinci Dünya Savaşının çıkışında, Almanların, yani dolayısıyla bizim safımızda olan İtalya, tarihinde sık rastlanan dönemlikle 1916'da düşmanlarımızın safına geçmesine karşılık Anadolu'nun Akdeniz kıyıları kendisine nüfû;ı: sahası olarak bırakılmıştı. İtalya, Mondros'dan sonra da tamamen açıklanmayan bu gizli anlaşma gereğince Antalya'ya çıkmış, oradan Konya'ya doğru ilerlemeye başlamıştı. Nitekim, Temmuz 1335 (1919) sonunda Konya'ya girecekti. İsparta'dan yükselen karşıkoyma sesi, bu ilerleyişe karşı idi.

İşte, Millî Mücadelemizde adı Demiralay olan milli kuvvetlerin, İzmir'in işgalinden sadece otuz beş gün sonra elinde silah, beldesini koruma bayrağını kaldırmasının iç yapısı budur ve Demiralay adını alacak kuvvetlerin başında da bir sarıklı vardır: Daha sonra, hayata gözlerini kapayınca kadar memleketini milletvekili olarak temsil eden Hafız İbrahim Demira!ay... Soyadı kanunu çıkınca, vefa ve kadirbilirlik, insancıl örgüsünün temel ziyneti olan Atatürk, o günleri daima hatırlamanın şuuru içinde Hafız Amca'ya Demiralay soyadını, Tahir Paşa Zadelîğinin önüne, bir şeref ve himmet beratı olarak vermiştir.

Yine o ilk günler'de Orta Anadolu'da millî mücadelenin ümidlerini nefsinde toplıyan ilk Garp Cephesi ve Kuva-yı Milliye Genel Kumandanı Ali Fuad Paşa merkezi İsparta'da olan Demiralay ile, yine bir başka sarıklı tarafından, daha sonra Birinci Büyük Millet Meclisinde, şehri Afyonkarahisar'ını temsil edecek İsmail Şükrü Hoca tarafından kurulacak ve adı Çelik Alay olacak millî kuvvetler için şunları anlatır: (Cemal Kutay, Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, İkinci Cild, sahife 73 ve sonrası).

[Milli Mücadelemizin "ilk üç paşa"sından birisi olan Orgeneral Ali Fuat Cebesoy, 1882'de İstanbul'da doğdu. Babası, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunda, ilk Bayındırlık Bakanı olan İsmail Fazıl Paşa, dedesi; Rumeli Orduları Başkumandanı Müşir Mehmet Ali Paşa'dır. 1905'de Harp Akademisi'ni bitirdi. Makedonya'da hizmet etti. 1909'da Roma Ataşemilterliği, 1912'de Trablusgarb'a gönderilecek silâh ve malzeme heyeti başkanlığı, aynı yıl Yanya Kolordusu Kurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Savaşında Sinâ ve Çanakkale'de Fırka Kumandanlıkları, 1917'de 20inci Kolordu ve 7nci Ordu Kumandanlığını icra etti. Eylül 1919'la Haziran 1920 arasında Kolordu Kumandanlığı ile Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Umum Kumandanlığını yaptı. Bu hizmet devri içinde Mili

Mücadelenin Orta Anadolu'daki varlığını temsil ve Büyük Mil let Meclisi'ni Ankara'da toplanmasını sağladı, bu meclise Ankara Milletvekili olarak katıldı. Rusya ile münasebetlerin çeşitli bakımlardan büyük önem alması üzerine 20 Kasım 1920 - 16 Nisan 1922 tarihleri arasında TBMM Hükümetinin fevkalâde yetkili Büyükelçisi oldu. 1922 de Meclis İkinci Başkanı, 1923'de 2nci Ordu Müfettişi, Ankara, Eskişehir, Konya, İstanbul Milletvekillikleri, Bayındırlık, Ulaştırma Bakanlıkları, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı yaptı. 10 Ocak 1968'de İstanbul'da vefat etti. Millî Mücadele'de ilk savunma hattını kurduğu ve bugün kendi adıyla anılan Ali Fuat Paşa istasyonunun yanındaki câmiin avlusunda toprağa verildi. Hizmetleri ve şahsiyeti ile büyük bir vatanperverdi.]

«— Anadolu'nun muayyen bir kısmını elde tutabilmenin ilk şartı, başında olduğum Yirminci Kolordu'nun sahası içinde olan Isparta Afyonkarahisar Eskişehir hattını elde muhafaza edebilmektir. Eskişehir'de İngilizler vardı. Eğer Isparta ve Afyon'u muhafaza edebilseydik, Eskişehir'deki İngilizleri atmak mümkündü. Isparta ve Afyon'da millî kuvvetleri teşkil edebilme faaliyetimize lüzum kalmadı: Bu iki şehrimizde, iki din adamı, başı sarıklı iki mücâhit başa geçmişler ve millî kuvvetleri tecrübeli kumandan kiyâset ve basireti ile teşkilâtlandırmışlar ve ilk anda yadırganacak bir kararla kumandayı da bizzat ellerine almışlardı: Isparta'da Hafız İbrahim Efendi, Afyonkarahisar'da Hoca İsmail Şükrü Efendi...

Bana büyük bir huzur ve kuvvet veren bu hareketin başında olan bu vatanperver, medenî cesaret ve karar kudreti ile çoğumuza emsâl olmuş mübarek din âlimleriyle derhal münasebete geçtim. Onların da benim nâçiz şahsımda, ordumuzun vatani düşmana teslim etmiyeceği ebedî karar ve azminin istinada değer varlığım bulduklarımı zannediyorum. Muhitlerinde, hiç bir başka şahsiyetin sahip olamayacağı hürmet ve muhabbete sahip olan Hoca. Efendiler, silâhlarını bir ellerine, seccadelerini öteki ellerine alarak, bir din adamının vatani uğruna omuzlayacağı en mukaddes vazifelerin ardı ardına örneklerini verdiler.

Bu arada bir hatıramı anlatmak isterim: Milletimizin haysiyet ve istiklâlini muhâfaza ve müdafaa bahsinde, halkın üzerinde nüfuz ve tesiri mutlak ulemânın rehberlik etmesi düşmanlarımızı cidden şaşırtmıştı. Halife'nin kendi saflarında olduğuna onların kat'i kanaati vardı ve bu beraberliğe çok güveniyorlardı. Dini makam olan Hilâfetin vatanın köşelerindeki tabii mümessilleri de onların immnişma göre ulemâ idi. İlk anda mantıki olan bu görüş, hilâfet makamında oturan zatın istiklâlden ümid kestiğinin anlaşıldığı ânda hiç tereddütsüz sukut etti ve efsâne hâlini nfdı, hatta halka ve bizlere rağmen ilk sert karşı koymalar, ulemâdan geldi. Zaman zaman aksi iddialar olmuşsa da

doğru değildir ve hakikat tamamen aksinedir: Anadolu ulemâsı, Halife'nin esaret altında olduğunu ve esir bir beldede fetvâ emininin hürriyeti olmadığı için hâkim kuvvetlerin tazyiki altında fetvâ vereceğini, Halifenin ise bu fetvânın vücûbu üzerine aynı sebeple reyini izhar edemeyeceğini açıkladılar: Bu görüşle, milli mücadelenin meşruiyetine karşı kullanılan en tehlikeli silâh bertaraf edilmiş oldu.

Eskişehir'de İngiliz askeri istihbarat mümessili William Elcon Hayın ile görüşürken, Anadolu din ulemâsının sadece nazariyede kalmıyan ve fiili mukavemetin rehberliğini yapan aktif faaliyetinden duyduğu hayreti açıkça izhar ederken dedi ki:

«Hilafetin Anadolu üzerindeki tesirini asla doğru tahmin edememişiz. Bu yanlış teşhis Bab-ı Âli'den edindiğimiz kanaata olduğu kadar, bugüne kadar memleketinizde cereyan etmiş hadisata da dayanıyordu. Görüyorum ki hükûmetine isyan eden halkınızın başında sarıklı hocalar var.»

Kendisine şu cevabı vermiştim:

«— Bu din adamları milletin hayat hakkı ve haysiyetini müdafaa etmekten aciz ve bu idrakin mahrumu hükûmete karşı milletin meşrû varlığını müdafaa ediyorlar. Yani asıl vazifelerini yapıyorlar. Onların hilafet makamına olan hürmet ve merbutiyeti, bu makamın millî mevcudiyetin muhafızı olduğu müddetçedir.»

Bu görüşmemizi kendisine anlattığım zaman Çelik Alay kumandam Hoca Şükrü Efendi şöyle dedi:

«— Onların bu fikirde olması lehimize dir. Çünkü ferdî mülahazası ne olursa olsun bir din adamı, kendisinden istiklal ve şeref mahrumu hadisata karşı inkıyad bekliyen hayal sukutuna uğratmak için başkaca tahrik sebebi istemez.»

Yer yer başlamış olan karşıkoymaların başında din adamlarının olması, işgalcilerin buralarda halkın mukavemetini kıramıyacaklarının en sağlam delili sayılmıştır.

Ulemânın başına geçtiği mukavemet hareketi ile, diğer karşıkoymalar arasında bir başka fark da şu oldu: Nizâm Ordusu, 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin kuruluşu ile yurt müdafaasını eline alınca, din adamlarının teşkil ettikleri müfrezeler ve teşkilât, olduğu gibi nizami kuvvetlere katıldı. Terkibi daha başka olan milli kuvvetlerdeki intibaksızlıklar aslâ görülmedi. Din adamlarının kumanda ettikleri ulusal kuvvetlerin, eli silâh tutabilen kadın erkek bütün milleti temsil ettiği hakikatının en güzel misâli, Afyon ile İsparta'dadır: Düşman,

buralarda tutunamamış, çekilmişti. Şükrü Hoca'nın kıyafeti hâlâ gözlerimin önündedir: Kumandan-Hocalar veya Hoca-Kumandanlar, sarıklarını muhafaza ediyorlar, fişekliklerini mintanlarının üzerlerine yerleştiriyorlar, cübbelerini kısaltıyorlar, ya çizme, ya getr giyiyorlardı. Silâhlarını da ellerinden hiç bırakmıyorlardı. Şunu da itirâf edeyim: Hocaların toplayabildikleri faal kuvveti hiç bir zaman, hatta İstiklâl Mahkemelerinin takip ettiği izinsiz ayrılmalara mâni olma ciddi tedbirlerimize rağmen aşamamıştık. Tanınmış ulemâya karşı halkdaki hürmet, onları yaşlarına rağmen ellerinde silâh at üzerinde dağ bayır didinirken gören halkda, ayrı kalmanın affedilmez sorumjuluğuna katlanabilecek kimse bırakmamıştı.»

ÖMER LÜTFİ BEY VE ŞÜKRÜ HOCA

Şükrü Hoca, Afyonkarahisar'ında Çelik Alay'ı kurduğu zaman, 23. üncü fırka kumandanı olan Yarbay Ömer Lütfi Bey (1879 1949 Afyonkarahisar milletvekili rahmetli Ömer Lütfi Argeşo) şunları anlatır: (Cemal Kutay, Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, İkinci cild, sahife 57) .

— 1919 yılı Şubat ayının dördüncü günü, 23. üncü tümen kumandanı olarak Afyonkarahisarına, o günkü adı (Karahisar-ı Sahip'e) gelmiştim. Burada, Dünya Savaşı içinde esir ettiğimiz düşman kuvvetleri mensupları içinde rütbesi yüzbaşı ve üstündekilere mahsus bir üsera karargahı vardı. Bu sebeple mütareke ilan edilir edilmez, İngiliz ve Fransızlar buraya mümessiller göndermişlerdi. Aynı zamanda bir Kızılhaç heyeti de bulunuyordu. Afyon'un stratejik durumu dolayısıyla gelenler çıkmak istemediler.

Esirler Kampının boşalmasına rağmen gelenlerin gitmemesi ve takviye almaları, şehrin işgal hazırlıklarının tamamlandığını gösteriyordu. Fırkanın kuvveti daha çok nazarî idi. Alay, tabur ve bölüklerin kadroları boştu. Harbiye Nezareti, Mondros mütarekesinin hükümlerinin arızasız tatbikini emrediyordu. Mülkî makamlara da aynı mahiyette sıkı emirler veriliyordu. Çaresizlik içinde, bir çıkış imkanı arıyorduk. Böyle bir günde bana adını duyduğum bir Hoca Efendi geldi. Bu zat, vaazlarıyla tanınmış İzzet Efendizade İsmail Şükrü Hoca idi. Bana, şehrin işgal edilmekte olduğunu, böyle elikolu bağlı beklenirse, gelecek düşman kuvvetlerinin bir daha atılamıyacak kadar güçleneceğini, bu hareket karşısında neler düşündüğümü sordu. Kendisine, İstanbul'dan alınan emirleri bildirdim. Beni sükûnetle dinledikten sonra sordu:

«— Bunlar zat-ı âlinizi tatmin ediyor mu?»

Elbette etmediğini, fakat çaresizlik içinde olduğumuzu, her imkana başvurarak, teslimi emredilen silah ve malzemeyi elde tutmaya çalıştığımızı anlattım. Hoca sükûnet, fakat kesinlikle dedi ki:

«— Millet esir olmasını istiyen devlete rağmen vatanını müdafaa edecektir. Kararlıdır. Sizden istirhamımız, milletin parası ile alınan ve halkın öz ve meşrû malı silâhları savunuculara vermenizdir.»

Şehirde bazı hazırlıkların olduğunu biliyordum ve Hocanın ismini teşebbüsün başında duyuyordum. Kendisine, millî kuvvetlere kimin kumanda edeceğini sordum. Kesin bir biçimde cevap verdi:

«— Şimdilik ben... Nasıl olsa, hamiyetli, vatanperver, fedakâr zabitlerimiz, benim üzerime almıya mecbur kaldığım vazife-i vataniyyeyi tekabbül edeceklerdir. Bu âna kadar şerefli vazifeyi ben ifâ etmiye çalışacağım.»

Hoca'nın son cümlelerinde ağır bir tariz şekli vardı. Uzun uzun izahat verdim. O anda, nizamî ordunun müteferrik kuvvetlerinin muayyen cephe tutulmadan girişeceği hareketin müsbet değil, menfi netice vereceğini anlattım. Beni tasdik etti, fakat hiç bir mazeretin bir vatan beldesini son silahına kadar müdafaa etmeden düşmana tesliminin içine sarılamıyacak cinayet ve günah olduğunu da bana, daha mutlak vuzuh ve selasetle anlattı. O günlerde yaşının elli civarında olduğunu tahmin ettiğim kır gür sakallı, davudî sesli, mükemmel beden kudretine sahip, bu muhterem din adamının tesiri altında kalmıştım. Kendisine ordunun bir zabiti, vatani için senelerce harbetmiş kumandanı, ülkesini canından çok sevdiğini vücudunda taşıdığı yaralarla isbat etmiş emektar asker olarak her şeyi elbette yapacağımı bildirdim. Hoca, iki gün sonra yanında, müderris Nebil Efendi Hoca olduğu halde yine geldi. Hazırlıklarını tamamlamıştı. Ben de istenilen silah ve malzemeyi temin etmiştim. Meslekî kıymet ve vatanperverlikleri denenmiş bir çok zabitlerimizi de kendisi ile tanıştırdım. Bunlar, resmî kıyafet ve rütbeleriyle değil, millî kıyafetleriyle kurulacak kuvvette vazife alacaklardı. İşte, millî mücadelenin o ismi dillere destân olan Çelik Alay'ı böylece kuruldu. Daha sonra bu iki muhterem din bilgini, Hoca İsmail Şükrü ve Müderris Nebîl Efendiler, memleketleri Afyonkarahisarını Millet Meclisinde temsil ettiler.»

**MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK VE DEMİR ALAY - ÇELİK ALAY
KUMANDANI İKİ HOCA...**

Kuruluşlarının böylesine menkibeleri olan Demir Alay-Çelik Alay millî kuvvetlerinin Sarıklı iki kumandanına ait, rahmetli mareşal Fevzi

Çakmak'ın (2) dikkate değer bir hatırası vardır. Onu da sayfalarımıza alarak «bir elde seccade, bir elde silâh» faslını kapatmış olacağız: (Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, Cemal Kutay, İkinci cild, sahife: 193).

[Millî Mücadelemizin ve Cumhuriyetimizin büyük adlarından rahmetli Mareşal Mustafa Fevzi Çakmak 24 Ocak 1876'da İstanbul'da doğdu. Çakmakogullarından Topçu Albayı Sırrı Beyin oğludur. 1896'da Harp Okulunu, 1898'de Harp Akademisini bitirdi. Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Farsça, Arapça, Arnavutça ve Sırpça biliyordu. Rumeli ve Arap Yarımadasının çeşitli yerlerinde hizmet etti. Frizovik'de Mevki Kumandanı iken İkinci Meşrutiyetin ilânında etkin vazife gördü. Arnavutluk ve Rumeli ıslâhatı komisyonuna başkanlık etti. 3 Temmuz 1912'de Yokova'da tümen komutanı, daha sonra Vardar Ordusu Kurmay Başkanı, 1913'de Beşinci Kolordu Kumandanı oldu. Birinci Dünya Savaşında önce Anafartalar Grubu Komutan Vekilliği, Doğu Cephesinde Üçüncü Mıntıka Komutanlığı, 1916'da Kafkas Kolordusu Kumandanlığı, 1917'de İkinci Ordu Komutanlığı, 24 Aralık 1918'de Genel Kurmay Başkanlığı yaptı. 3 Şubat 1920'de Harbiye Nâzırlığına getirildi. 27 Nisan Millî Mücadeleye katılmak için Ankara'ya geldi. 3 Mayıs 1920'de Kozan Milletvekili olarak Millî Savunma Bakanı aynı zamanda İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) Başkan Vekili oldu. 24, Ocak 1921'de önceki görevleri yanısıra Hey'et-i Vekile Başkanı (Başbakan) oldu. 5 Ağustos 1921'de Millî Savunma Bakanlığından ayrılıp, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine getirildi. 12 Ocak 1944'e kadar bu yüce makamda Ordumuza ve Cumhuriyetimize hizmet etti, bu tarihte yaş haddinden emekliye ayrıldı. 1946 ile 1950 arasında, müstakil İstanbul Milletvekili olarak siyasi hayatta bulundu ve çok partili rejime geçişte seçkin şahsiyeti ile müessir oldu. 10 Nisan 1950'de vefat etti. İstanbul Eyüpsultan'da toprağa verildi. Mesleki değer ve büyük hizmetleri yanında, kişisel meziyetleri, geniş kültürü, millî ve geleneksel varlıklara yakın ilgisi ile seçkin şahsiyeti, ikinci Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Cumhuriyet devri tarihimizin minnet ve şükranla andığı değerli bir vatandaştır. Mesleki eserlerinden tavrı, mânevi hayata, tasavvufa dair henüz yayınlanmamış telif ve tercümeleri vardır.]

«— Kütahya-Altıntaş Eskişehir harb safhasını takip eden günler içinde Millet Meclisinde Ordunun vaziyeti üzerinde hafi (gizli) celselerde izahat talep edilen takrirler verilmişti. Mustafa Kemal Paşa ve Ben genel kurula izahat verdik. Ordu, baştan sonuna kadar yeniden hazırlanıyordu. Başta er sayısı olarak her türlü mahrumiyet içinde idik. Bazı meb'uslar, askere alınma işlerinin lâıykı gibi tâkip edilmediğinden şikâyetçi idiler. Bunlar arasında askerlik esas mesleği olanlar da vardı ve muhtelif görüşler ileri sürüyorlardı. Mesele o kadar hayati idi ki, vatan ihaneti kanununun bir maddesini değiştirerek mevzuu İstiklâl Mahkemelerinin. gündemi içine almıştık, öyle tâkip ve

tatbik ediyorduk. Başkaca alınacak tedbir de yoktu. Fakat bir çâre de bulmamız gerekiyordu.

İşte bu görüşmelerin sürdüğü günlerde, ziyâretime İsparta milletvekili Hafız İbrahim Efendi ile Afyonkarahisar milletvekili Müderris İsmail Şükrü Efendiler geldiler. İkisini de daha ordu kuvvetleri düşmanın önüne cephe kurmadan teşkil ettikleri milli müfrezelerin kumandanı olarak tanıyor, biliyordum. Bana şunları söylediler:

«— Paşa Hazretleri... Eğer lüzum görüyorsanız ve icap ediyorsa, bizler, tensip edeceğiniz mıntikalarda yine milli alaylar teşkil edelim ve başlarına geçelim. Bunda zarar görüyorsanız, üzerinde en çok meşgul olunması icap eden yerlerde köy köy dolaşarak asker toplayalım ve bunların askerlik şubelerine müracaatını temin edelim...»

Bu teklif, hem Meclise güven ve huzur havasını getirecekti, hem de müsbet neticeleri bilinen rehberlikti. Mustafa Kemal Paşa'ya bahsettim. Mıntakalarda şahsiyeti böylesine himmetleri mümkün kılacak milletvekillerinin izinli sayılarak seçim beldelerine gitmeleri, memleketleri işgal altında olanların da cephelerde mâneviyatı kuvvetlendirecek konuşmalarda bulunmaları ve Cephe ve Ordu Müftülükleri kurulması, isimleri ve himmetleri unutulmaması icap eden bu iki muhterem din adamının tekliflerinin sonucu olmuştur.»

Dünya yüzünde son bağımsız Türk Devleti'ni yıkmaya kararlı olan dış düşmanlar, bu sonuca sakat mantık ve dar görüşleriyle inanmış gafillerle beraber gayelerine varabilmek için önce mâneviyatı yıkma yolunu denediler, dinî yasaklardan medet umdular, millî mücadeleyi Padişah ve Halifeye karşı isyan, soygun, bu kavganın sahiplerini haydut, âsi gösterdiler, kanlarını helâl saydılar, onları yoketmede ölenlere şehit, kalanlara gazi pâyesini verdiler, onlarla birlik olanların dünya âhiret her türlü ukûbete, cezaya lâıyk olduğunu tescil ettiler... Padişahın onayını alan bu fetvâlara dayanarak İstanbul hükümetinin her araca başvurup ülkenin en ücra köşelerine kadar yaydığı bildirilen metnini bilmeden, Anadolu ulemâsının Fetvâlar Kavgası'nı ve bu ilk Safha'yı kovalıyan İrşad (aydınlatma) Savaşı'nı kavramak asla mümkün değildir. Bu emek de verilmediği zaman milli mücadele tarihi tam olarak yazılmamış ve anlaşılmamış olur.

ANADOLU ULEMASI BU FETVALARIN KARŞISINA ÇIKMIŞTI...

11 ve 13 Nisan 1336 (1920) tarihli, devletin resmî gazetesi Takvim-i Vekâyî'de Makam-ı Saltanat ve Hilafet'in beyannamesi mahiyetinde yayınlanan bu fetvalar ve ona dayanarak hükümetin resmi bildirilerini

metinlerini bugünkü dile çevrilmiş olarak okuyalım:

Fetva-yı Şerife

«— İslâm şehirlerinde bazı kötü adamlar birfeşip anlaşılarak ve kendilerine bir baş seçerek halkı kandırıp buyruksuzca asker toplamaya başvurup görünüşte askerin ihtiyacı için, gerçekte cep doldurma hevesiyle haraç ve vergiler koyup türlü baskı ve eziyetlerle halkın mal ve eşyalarını ellerinden aldıkları, böylece Tanrı kullarına kötülük ettikleri ve onları cezalandırdıkları, bâzı şehir ve kasabalara saldırıp yerlebir ettikleri ve onları cezalandırdıkları ve devletine bağlı nice yurttaşları öldürdükleri, usulünce atanmış bazı asker, sivil bilgin memurları görevlerinden alıp yerlerine kendi adamlarını getirdikleri, başkentle öteki yerlerin ulaşım ve haberleşmelerini önledikleri, hükümet buyruklarının uygulanmasına engel oldukları, başkenti ülkeden ayırıp Halife'nin gücünü azaltmak istedikleri, böylece hainlikte bulundukları, devletin düzenini ve şehirlerin asâyişini bozmak için yalanlarla halkı kandırdıkları açığa çıkıp gerçekleşen elebaşlarla bunların adamları devlete başkaldırmış kimseler olup haklarında çıkarılan Padişah buyruğundan sonra da kötülüklerinde direnir ve onları sürdürürlerse, bunların kötülüklerinden ülkeyi temizlemek ve yurttaşları kurtarmak için öldürülmeleri gerekir mi?

Şeyhülislam: GEREKİR.

Bu sebeple ülkede savaşa ve dögüşe gücü yeten Müslümanların, Halife Mehmed Vahideddin çevresinde toplanıp, yapılacak çağrıya ve verilecek emre uyarak sözü edilenlerle savaşmaları gerekir mi?

Şeyhülislâm: GEREKİR.

Halifece ayaklananlarla savaştırılmak istenen askerler savaştan kaçarlarsa dünyada şiddetli cezaya ve ölümlerinden sonra eziyete müstahak olurlar mı?

Şeyhülislâm: OLURLAR.

Halifenin askeri olup da ayaklananları öldürenler Gazi ve ayaklananlarca öldürülenler Şehit olurlar mı?

Şeyhülislâm: OLURLAR.

Ayaklananlarla savaşılması için verilen Padişah buyruğuna uymıyan Müslümanlar suç işlemiş bulunurlar ve cezaya müstahak olurlar mı?

Şeyhülislâm: OLURLAR.

Damad Ferid Paşa, bu fetvâların gölgesinde hükümetinin şu bildirisini yayınladı. Onu da, bugünkü dilimize çevrili okuyalım:

«— Osmanlı devleti bugün örneği görülmemiş tehlike içindedir. En ..gerçek anlamı ile vatan tehlikededir. Millet bilmiyerek ve istemiyerek sürüklendiği savaşıta mal ve can bakımından en büyük fedakârlıklara katlandığı halde sonunda kesin olarak yenilmekten kurtulamamış ve o günkü hükümetçe yapılan savaşı bırakma anlaşması ile yenen devletlere teslim olunmuş idi. Artık bu üzüntülü sonuçtan ibret alarak akla ve duruma uygun bir kurtuluş yolu tutulmalı idi. Fakat bu gerçek de gereğince anlaşılamadı. Bâzı kimselerin sadece özel çıkarlarının dürtüsüyle millî kuruluşlar adı altında meydana çıkardıkları karışıklık ve bozgunculuk bir yandan politik durumumuzu çok tehlikeli bir hâle getirdi, öte yandan da savaştaki kayıplardan ve özellikle savaş yıllarındaki yolsuzluklardan ve adam öldürmelerden ötürü derin yaralar alan kutsal yurdumuza yeni yaralar açtı. Bazı çirkin olaylarda Avrupa ve Amerika kamuoyunda bize karşı şiddetli bir düşünce ve akım yarattı ve barış şartlarının bir kat daha şiddetlendirilmesi tehlikesini doğurdu, Sonun'da yeni bu durumun etkisiyle Büyük Devletler, savaşı bırakma antlaşması hükümlerini, İstanbul'u geçici işgal altına almak suretiyle uyguladılar. Buna karşı ayaklananların Başkent ile Anadolu arasındaki haberleşmeleri ve ulaşımı kesmeye yeltenenler en büyük bir vatan hainidir. Bu durumda milli kuruluşlar denen ayaklanma hareketi hem Anadoluyu korkunç bir saldırıya uğratmak, hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felâketini hazırlıyor. Bugün milletin en büyük düşmanları yalancı milliyet davasıyla özel çıkarlarına vatan ve milleti fedâ edenlerdir. Bunların böyle felâketli bir sonu hazırlamak için buldukları çâre ise ağır bir suç dizisidir: Anayasayı ve öteki yasaları ayak altına alarak halkdan para toplamak, korkutarak askere almak, para vermiyen ve bu kötü niyetli askerliğe katılmayanları sıkıntıya sokmak, öldürmek, köyleri basıp yağmalamak gibi utandırıcı olaylar... Oysaki bu yapılanların Tanrı Buyruklarına aykırı oldukları, bir örneği ekli Fetvâ-yı Şerif ile pekiştirilmektedir.

Vatanın içine düştüğü türlü kötülüklerin giderilmesi, insan ve güç bakımından yitirdiklerimizin yerlerinin doldurulması gerektiğinden bugünkü hükümet için her can ve emek her zamandan daha değerlidir. Bundan ötürü hükümet, varmak istediği iyi amaca kan dökmeden ulaşmayı her bakımdan uygun görmekte beraber devletin ve milletin gerçekten tehlike içinde bulunan hayatını ve huzurunu kurtarmak için yolagelmiyenleri dinin emirleri ve yasaların hükümleri gereğince ve Halifenin yayınlanan buyruğuna uyarak yolagettirmekte tereddüd etmiyecektir.

Buna göre, bir kere, ayaklanmayı düzenliyen ve kışkırtanların kandırma ve korkutmasına kapılarak. ve yaptıklarının sonucunu düşünmiyerek onl{ıra katılanlardan bir hafta içinde pişmanlık gösteren ve. Padişaha bağlılıklarını belirtenlerin bağışlanacakları, ikinci olarak tertipçi ve kışkırtıcı olanlarla birlikte davranışlarında direnenlerin din ve kanun bakımından yola. getirilecekleri ve ülkenin hangi yönünden olursa gerek . Müslümanlarca öteki halka, gerek Müslüman olmıyanlarca İslâm ahaliye düşmanlık ve saldırıda bulunulması hükümetçe hiç bir bakımdan. . uygun görülemeyeceğinden böyle bir davranışa yeltenenlerin, böyle bir olaya katılanların ya da hoşgörölülükte bulunanların şiddetle cezalandırılacakları ilân olunur...»

İşte Anadolu Uleması, haysiyet ve vekar sahibi bir hükümet için yüzkarası olan bu bildirilerle, ona şer'î dayanak olmuş Fetva'ların önüne çıkıyordu: Unutulmamak gerekir ki, bu Fetva'larda, ve şer'î bakımdan en yüce makam olan Şeyhülislam'ın imzası vardı. Ark,asındı;ı da Padişah ve Halife!..

Bugünün nesli, önüne çıkılmış bu kuvvetin şuurlarda ve geleneklerdeki yerini bilmeden, yapılan yüceliği hakkında fikir sahibi olamazlar: Saltanat ve Hilafet Makamına oturan kişinin şahsî değeri söz konusu değildi: O'nun Makamı Yüce idi... Çevre O'nlara sadece Peygamberin Vekili demekle yetinmiyordu: Zillullâhi fî'l-alem (Allah'ın yer yüzündeki gölgesi) diyordu.

Saf, tertemiz, terbiyeli Türk Milleti, bu teşhis ve tesbitleri yapanların görünürdeki kişiliklerine bakarak inanmış, bağlanmıştı. Akıl ve mantık, yüzyılların sağlamaştırdığı inancın layık olmıyan şahıslar elinde tehlikeli masal olduğunu halka anlatabilmek için basiret, uzun zaman, uzun emek yolunu gösteriyordu: Fakat neylersiniz ki ülke elden gidiyordu. Kaybedilecek dakika yoktu. Halka yüksek sesle, hiç bir sert olayı sarıp sarmalamadan: «— Bu adam ve çevresindekiler, sizlerin saygı ve sevgisine lâıyk değildir. Tuttukları yol, dünya yüzündeki Son müstakil Türk devletini tarih sahnesinden çekip götürecektir.» diyebilmek gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşanın dahi, Ordu Müfettişliği yüce makamının önüne (fahri yâver-i hazret-i Padişâhî = Yüce Padişahın onursal yâveri) unvanını eklemeye nefsinı mecbur ettiği günlerde, Anadolu Uleması, açık ve kaçamaksız söylenmesi gereken sert gerçeği haykırmışlar ve bu söylediklerini şer'i hüccet (dinsel belge) olan Fetva'ya bağlamışlardır. Sarsıntılar olmamış mıdır? Elbet de olmuştur... Ve, görüyoruz ki, Türkiye Büyük Millet Meclisinin daha üçüncü günü, bu cesur ve gerçekçi ruh, Meclisin havasına hakim olmuştur.

CESUR VE DOĞRU TEŞHİSİN ÖNLEDİĞİ KAN DAVASI...

Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 nisan 1920 Cuma günü toplandığı zaman, ülkenin işgalden kurtulabilmiş köşeleri ayrı görüşlerin kavga sahnesi halinde idi. Metinlerini yukarıda gördüğümüz Fetva'lar ve Bab-ı Âlinin beyannameleri ile aldatılan halk, Kuva-yı Milliye için, Padişah ve Halife Asisi'nden daha ağır bir iftiranın, Bolşevik oldukları yalanının etkisi ile, yer yer, vatan kurtarıcılarının önüne dikilmişti. Ayaklanmalar. Beypazarı gibi Ankara'nın yanı başına kadar yayılmıştı.

İç-dış ihanet, Türk Kurtuluş Hareketini Meşruiyet varlığından yoksun bırakmak için Millet Meclisinin toplanmasını önleme çabasında idi. Aldatma ve iftirayı Ankara'nın yanıbaşındaki ilçesi Beypazarı'na kadar getirmeyi başaranlar halka neler söylüyorlar, nasıl işgal ediyorlardı ve bu aldatışı doğru yola yöneltecek kuvvet ne idi, nasıl olmuştur da, yurdum işgalden kurtulmuş her köşesinde benzer ayaklanmalar, çok kere güvenlik kuvvetleri olmadığı halde kansız ve kinsiz yatıştırılmış, masum vatandaş kitleleri uyarılmıştır?

Millî Mücadelenin gerçek tarihinin bu suale doğru cevap bulunmadan yazılamıyacak kadar ağırlık taşıyan bölümünü, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25 nisan 1336 (1920) pazar günkü toplantısının zabıtlarında bulacağız: Meclisin üçüncü toplantısıdır bu ve daha İcra Vekilleri Heyeti, yani Hükümet bile seçilmemiştir.

Başkanlık makamında ikinci reis Celalettin Arif Bey vardır. Reis, ayaklanma halindeki Beypazarı'ndan gelen bir telgrafi divan katibi Bursa milletvekili Muhittin Baha Beye okutur: Kazanın elli iki ulema ve eşrafı adına telgrafi müftü Mevlud Efendi ile, belediye reisi Hakkı Bey imzalamışlardır. Müftü ve Belediye Reisi, halkın nasıl aldatıldığını anlatıyorlar, silahlı çatışma olmuş, kan dökülmüştür. Ellerinde silahı bırakmıyanlara eğer nasihat edilir, gerçekler anlatılırsa, onbeşbini bulan nüfusu ile kasaba, düzenliği korumak için üzerlerine gönderilen kuvvetlerle ayaklananların ateşi arasında mahvolmaktan kurtulacaklardır. Mj.iftü ve Belediye Başkanı, aldatılmış halkın affını isterken, şu reddedilmesi güç gerçeği de açıklıyorlar:

«Görülecektir ki, işgal edilmiş halk, söyleyeceklerine güveneceği şahsiyetlerin aydınlatılması ile hem milli mücadelenin safındaki yerlerini alacaklar, hem affedilmiş olmanın minneti ile can ve mallarını vatan için seve seve vereceklerdir.»

Telgrafın okunmasından sonra tartışmalar başlıyor: Bir çok milletvekilleri,, ibret olması ve yer yer başlayan ayaklanmaların zararlarının belirli sınırdan kesilmesi için affın aleyhindedirler: Affın

menfi sonuçları üzerinde örnekler vererek duruyorlar ve «— Hoş görürlük günlerinde değiliz...» diyorlar, Kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşanın açıklamaları, bugün de ibretle okunmaya değer. (zabıt ceridesi, birinci cild, üçüncü içtima, sahife 48-54). Önce halkın nasıl mel'un iftiralarla yanıltıldığını, hatta Bolşevikler Geliyor denildiğini, köyler, kasabaların yıkılacağı, kitle halinde öldürmeler olacağı, bunları yapanların Hilafet Makamına karşı olduklarının söylendiğini ve varlığını savunma için silâhına sarılan bu aldatılmış halkın çoğu zaman masum ölümler, yıkılmış evler, ayaklanmış kinlerden sonra hakikati anladığını izah eden Mustafa Kemal Paşa, şu teklifi yaptı:

«— Şimdi muhterem heyetiniz, ulemây-ı kiramdan (değerli din adamlarından) üç beş zat intihab etsin, bunlar oradaki ulemâ ve eşrafi çağırsın, hakikatleri anlatsın ve iğfal edilenler affedilsin. Bu yalnızca Bepazarı'nın değil, aynı olayla karşı karşıya bütün vatanın temel meselesidir.»

İşte Millî Mücadelemizde, sanıldığından büyük himmeti olan İrşad (aydınlatma, uyarma) Heyetlerinin günün temel ödevi olarak ele alınmasının ilk adımı, Mustafa Kemal Paşanın, bu, Meclisin açılışının üçüncü gününde ve üçüncü celsesinde yaptığı konuşmadır.

Bursa mebusu Şeyh Abdül Servet Efendi (rahmetli Servet Akdağ) insan ruhunu inşâ eden esas varlıkları açıklıyor, af ve sulh, tenvir ve irşad tecziye ve ihâfe (hoşgörürlük, aydınlatma-uyarma, korkutma-cezalandırma) üzerinde duruyor, memleketin içinde bulunduğu nâzik vaziyete rağmen, eğer halk vaktiyle aydınlatılmamış, hakikatler kendisine anlatılmamışsa, aldanmış olmanın günâh ve vebalinin sadece bu masum insanlar üzerine yükletilmeyeceğini, Bepazarı'daki olayın bütün ülkede temel illetinin bir zerresi olduğunu, cezanın son tedbir olarak ele alınmasını, aydınlatma ve uyarmanın da din adamlarının en kutsal ödevi olduğunu söylüyor.

Kırşehir milletvekili Müfid Efendi (müftülüğü tercih ederek zaferden sonra politikadan ayrılan rahmetli Müfid Kurutluoğlu) fesad erbabının her yerde aynı yolu takip ettiğini, Bolşeviklikten mukaddesata isyana varıncıya kadar tezvirlerde bulunduklarını, yüzde doksanı tahsil görmemiş köylüyü kandırdıklarını, eğer irşad ve tenvire (uyarma ve aydınlatmaya) rağmen millî mücadeleye karşı gelmekte ısrar edenlere ceza verilmesini, af istiyenleri affetmenin dinimizin ve nısfetin icabı olduğunu, fakat eğer bugün hakikatleri kavramamaktan dolayı âsî sayılan kimseler varsa, onları bu yanlış yola düşmekte başıboş ve savunmasız bırakmış olanların asıl suçlu olduklarını anlatıyor.

Antalya mebusu Hamdullah Suphi Bey (Türkocakları genel başkanı

rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver) isyanların dalga dalga memleketi sarmasında aynı mel'un gayelerin izleri olduğunu, sinsi bir propogandanın ustaca masum ruhları zehirlediğini, buna karşı silâhla değil, hakikatleri açıklıyarak meşrû varlığın müdafaa edilebileceğini, tarihten örnekler vererek anlatıyor ve soruyor:

«— Halkı kim aydınlatacak, doğru yolu gösterecektir?»

Sivas mebusu Emir Paşa (Tahirbeyzade, Hukuk Medresesi mezunu, Çiftçi, aşiret reisi olarak kendisine mülki rütbeden Paşalık verilmişti) Hamdullah Supbi Bey'in görüşüne iştirak ederken halkı suçlamanın haksız olduğunu hatırlatıyor:

«— Onu okutmıyan biziz, fakir bırakan biziz, her türlü fesada açık kapı hâlinde bırakan biziz. Halk bugün kimi dinler? Hangi sınıfın, meslek erbabının kanaatlerine hürmet duyar? İrşad ve tenviri kimler yapabilir? Evvelâ bu suallerin cevabını doğru teşhisle bilmeliyiz. Ben Size söylüyeyim: Halk ancak ulemâyı dinler. Onların telkinine kıymet verir. Burada eğer hizmetlerimizin faydalı olmasını samimi olarak arzu ediyorsak, her Hoca Efendi, her müderris, ulemâdan her zat, kendi bölgesinin aydınlatılmasını üzerine almalı. Bu yapılmadan eğer bir ceza gerekiyorsa, bu bir başkasının yerine getiremeyeceği esas görevini yapmayanlara ait olmalıdır.»

Görülüyor ki, Meclis, halkın irşad ve tenviri (uyarılma ve aydınlatılmasında) fikir birliği hâlinindedir. Başkan Beypazarı'na giderek heyetin seçilmesini teklif edince, Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa (Emekli General. 64 yaşında idi. Ali Fuad Paşanın babasıdır. Sivas Kongresinde İstanbul delegesi olarak bulunmuştu ve başkan vekilliği yapmıştı. İlk İcra Vekilleri Heyetinde Nafia Vekili idi. 18 nisan 1921'de Ankarada vefat etti ve orada toprağa verildi. Atatürk kendisine İkinci Babam derdi.) Şu kişileri teklif etti: Kırşehir milletvekili Müfid Efendi, Konya milletvekili ve Mevlâna Postnişini Abdülhalim Çelebi Efendi, Ankara Müftüsü Menteşe (Muğla) mebusu Rıfat Efendi (İlk diyanet işleri başkanı rahmetli Rıfat Börekçi).

İsmail Fazıl Paşanın teklifi kabul edildi ve heyet, beraberlerine, Ankara'da olan Kırşehir eşrafından Hacı Mehmet Efendiyi de alarak evvela telgrafhaneye gittiler, Beypazarı Müftüsü Mevlud Efendi ve Belediye Reisi Hakkı Beyle ulemadan tanıdıkları şahsiyetlerle görüştüler, sonra hadise yerine gittiler, bunalımı hallettiler.

Bir tek örnek içinde gerçek anlaşılmıştı: Halka gerçekleri anlatmak gerekiyordu ve bunu ancak, kısaca (ulema) adı altında toplanan Din Adamları yapabilirlerdi. Meclis mevzuu ele aldı. Devlet ortada yoktu.

Bir şer'iyye ve evkaf vekâleti kurulurken, ayrıca irşâd ve tenvir vekâleti kurulması istendi.

Vatanı en sağlam ve kısa yoldan kurtarabilme tedbirlerinin araştırılması ile dolu olan Meclis Zabıtları'nda, zaman zaman çok çetin tartışmalarla geçen emeklerin sonunda kurulan İrşad Encümenlerinin, en ucra vatan köşelerine kadar yaygın himmetleri cildler doldurur...

İRŞAD NEZARETİ (Aydınlatma Bakanlığı) KURULMASI TEKLİF EDİLİYOR...

Beypazarı ayaklanmasının aydınlatma ve öğüt kurulu aracılığı ile bastırılması olayı üzerinden iki gün geçmiştir: Tarih 27 Nisan 1920 Salı...

Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi beşinci toplantısının ikinci oturumundadır. Başkanlık makamında Mustafa Kemal Paşa var.

O sabah, Ankara'ya sabık Harbiye Nazırı Fevzi Paşa (rahmetli Mareşal Fevzi Çakmak) gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa diyor ki: (Birinci Büyük Millet Meclisi Zabıt ceridesi, Birinci cild, beşinci içtima, ikinci celse sahife 96 ve sonrası.)

«— Fevzi Paşa Hazretlerini beş on dakika evvel karşıladık. Yeni geldiler. İstanbul ahvâlinde, zat-ı şâhanenin (Padişahın) zatından, muhitinden, yakınlarından malumattar bulunuyorlar. Tensip buyurursanız hey'et-i muhteremenize lâzım gelen izahat ve malumatı versinler...» (Hay hay rica ederiz sedaları ve alkışları arasında Fevzi Paşa hitabet kürsüsüne geldi.)

«— Evvelâ İstanbul'un esâret muhitinden kurtularak Ankara'nın hür muhitine gelebildiğimden dolayı Cenâb-ı Hakka hamd ve şükrederim ...» Sözleriyle açıklamalarına başlayan Fevzi Paşa, düşmanların Anadolu savunmasını yıkmak için tek gayelerinin, İslamı İslama kırdırmak olduğunu açıklıyor, propogandaların, para ile sağlanmış kişilerin, nefsinin satmış hainlerin, öz milletini tanımayan gafillerin düşmanın körü körüne aleti olduklarını misaller vererek anlatıyor, Padişahı ziyaret ettiğini, yeis ve çaresizlik içinde bulunduğunu çevresinin Anadolu'nun hakiki gayesini kendisinden sakladığını, bunda da başarıya ulaştığını tasrih ediyor ve asıl konuya girerek diyor ki:

«— Düşman, Türk milletinin önüne yine kendisinin kardeşlerini çıkartabilmek için, yeni kabineyi tazyik altı na almış, bunda da ne yazık ki muvaffak olmuştur: Alınan . Fetvâlarla bir kısım masum, iğfal edilmiş ve çıkarına boyun eğmiş vatandaşlar diğerlerinin üzerine saldırtılmıştır. Şimdi bu kırımın neticesini bekliyorlar.»

Fevzi Paşa'nın anlattıkları, cepheler kadar hayati savaşın ruhlarda ve gayelerde olacağı hakikatını pekiştiriyor: Düşman, Türk'ü birbirine kırdırmak suikasdını din inançlarını şerrine âlet etme temeline dayandırmaktadır. O halde yapılacak olan, önce dini böylesine iftirâdan kurtarmaktır.

Bu da, gerçekleri anlatabilecek olanların kutsal görevi olmuştur ve zafer, bu mücadeleyle kazanacak olanın hakkıdır.

Bu kavrayış içinde aynı celsede Bursa mebusu Şeyh Servet Efendi'nin şu önergesi okunuyor:

«— Aydınlatmanın insan varlığının mutluluğu yolunda en önemli himmet olduğu, çok eski devirlerdenberi bilinen gerçektir. Ne yazık ki düşmanlarımız bu güzel hakikatı, kötü yollarda kullanmakta ve bâtil'ı hak gibi gösterme gayreti içinde bizi dertlendirmektedirler. Propoganda adı verilen, olayları özel ve gizli çıkarlarına âlet etme düşmanlarımızın başarı ile yürüttükleri en etkin silâhlarıdır. Silâha, benzer tesirli silâhla karşı konulur. Doğruluğuna inandığımız hakikatleri milletimizin önüne açıkça sermek için biz de harekete geçelim. Bu gaye ile, millet meclisimizin halk hizmetleri için kuracağı şubeler arasına bir de İrşad (aydınlatma, yol gösterme) Şubesinin eklenmesini teklif ederim.»

Önerisini açıklayan Şeyh Servet Efendi'nin özellikle İngiliz İnteliceins Servisi ile, Fransız Cizvit, Amerikan Protestan örgütü üzerinde esaslı incelemeler yaptığı ve görünürde kültürel olan kuruluşları nbile, devletlerinin benimsedikleri politika yolunda nasıl sağlam dayanak olduklarını örnekleriyle kavradığı anlaşılmaktadır. Önce bunları açıklıyor ve isbat ediyor ki, düşman böyle giderse cephehlerde zaferlere ihtiyaç kalmadan bizi çökertecektir.

Meclis, bu sert gerçeği kavrama bilinci içindedir.

Milletvekillерinden bazıları, bu ödevin Şer'iyye Encümenine verilmesini istiyorlar. Büyük kısım, en ufak meskûn yere kadar, dinsel hayatı temsil eden bir rehberin öncülüğü altında gönüllü teşkilat yapılmasını, kasıdlı telkinlerin önlenmesini ve millî mücadelenin meşruiyyetinin açıklaması ile kalınmıyarak, olayların getirecekleri hizmetlerin halk itibarına ve alakasına bu kuruluşlar aracılığı ile yerleşmesinin sağlanmasını savunuyorlar. Afyonkarahisar milletvekili Hoca Şükrü Efendi, Meşihatça (İstanbuldaki Şeyhülislamlıkça} kurulmuş olan Dar-ül-hikmet-i islamiye (İslâm Felsefesi Kurumu) örgütünden yararlanılmasını, taşrada oldukça genişlemiş olan bu örgüte dayanılmasını zaman kaybedilmeden onun

kuvvetlendirilmesini tavsiye etti. Söz alanlar, en kısa ve köklü sonucun hangi yoldan sağlanması mümkün ise onun tercihini, fakat zaman kaybedilmemesini istediler.

Milleti gerçek anlamıyla temsil eden, o binbir yokluk içinde iken adının büyük ofması bu ayrıcalığından ilham alan Millet Meclisinde, kökü çok eski zamanlara dayalı, fakat Türk millî varlığı üzerindeki tahriplerini o buhran yıllarında sıralamış olan menfi ve ayrılıkçı propagandaya karşı, millî ve manevî birliği kuracak aydınlatmanın. hudutları beklemek kadar kutsallaştığı havası içinde, devleti yürütecek teşkilatı kurarken İrşad (aydınlatma, yol gösterme) Kurulları Kurulmamasını kucakladığını görüyoruz. Önce Umur-ı İrşadiye (aydınlatma yol gösterme işleri) olan ad» daha sonra İrşad Encümeni ve her meskûn yerde örgütünü kurmasıyla da İrşad Heyetleri adını alıyor ve bir merkezden yönetilmesi gerektiği için de, Meclisin içinde, mevzuu üzerinde yetkili milletvekillerinden kurulu İrşad Encümeni teşkil ediliyor. Bu heyete girmiş olan milletvekillerinin kişiliklerine ve ihtisaslarına bakıyor ve diyoruz ki, Milli Mücadelemizi zafere götüren ruh ve imkân erkân-ı harbiyesi (kurmay topluluğu) ne muhteşem ve ne müstesnâ kıymetin sahibi imiş...

OTUZ BEŞ KİŞİLİK EN DOLGUN KADROLU ENCÜMEN...

Türkiye Büyük Millet Meclisi vatanın kaderini eline alınca, esas bünyesi devlet olabilecek teşkilatı kurdu. Yurt işlerini on bir vekalet (Bakanlık) yürütecektir: Şer'iyye ve Evkaf, Sıhhiye ve İçtimai Muavenet, İktisad (Ticaret, Ziraat, Orman, Madenler), Maarif, Adliye ve Mezhepler Maliye ve Rüşûmat, Nafia, Dahiliye (Emniyet-i Umumiyye Posta ve Telgraf), Müdafaa-ı Milliye, Hariciye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye...

Meclis, bu vekaletlere ait işleri yürütecek onbir komisyonu, ihtisaslarına göre seçmişti: İlk adı, Encümen-i İrşad ve Hey'et-i Nâsiha (Aydınlatma ve Öğüt Kurulu) olan İrşad Encümenine, her encümenden mütehassıs zevat istendi. Hizmet Millet Meclisinin şuuruna öylesine yerleşmişti ki, kısa zamanda İrşad Encümeni en dolgun kadrolu parlamento kuruluşu oldu: Üye sayısı otuzbeşi buldu...

Sakarya'ya kadar olan tarih devresi içinde Meclis tutanaklarında adı en çok geçen encümen İrşad Heyetidir: Çünkü, iç isyanlarla memleketin çalkandığı ve İkinci İnönü Savaşından sonraki düşmanın ileri hareketi sırasında üzerine titrediğimiz beldelerimiz birbir düşerken, hatta Millet Meclisi'nin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması için hükümet teklifi Meclise gelip fırtınalar yaratırken, Meclisin bölünme, duygusu, canını malını vatan uğruna verecek yorgun ve bitik halkın

maneviyatına sımsıkı bağlanmış ve ezikliğini atabilmiş olarak şahlanmasını sağlayabilmek idi. Kim bu mucizenin şerefini omuzlarına alacaktı? Meclis, sualin cevabını kendi varlığı içinde buldu: Her vilayetin Milletvekillerinden bir Din Adamı öne geçti, onun başkanlığındaki milletvekillerinden kurulu heyetler, vatanın dört bir yanına dağıldılar, cephenin ön saflarına gittiler, Hoca Mebusları ileri yaşları ve ak sakalları içinde, ellerinde silahları vatan sathında görmek, halkı coşturdu: Türk Milleti manevi yeterliğine inandığı şahsiyetleri kurtuluş davasının önünde görmeyi, aykırı ve gayrı telkinleri tasfiye eden kafi inanca saydı: Çünkü karşı telkinlerin şer sahipleri de, Türk ferdinin sat ve masum ruhunu aynı yoldan iğfal etmeyi denemiş, önceleri başarmıştı da ... Ne minnetti ki, gerçek İslamiyetin temel felsefesi olan haysiyet ve hürriyet şuuru Meclis içinde ve dışında cesur sahipler bulabilmiş, iç-dış düşmanların bel bağladığı suikastın yüzündeki maskeyi indirmişti. Mareşal Fevzi Çakmak, bu safhayı şöyle anlatır: (Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, Cemal Kutay, İkinci Cilt sahife 153 ve sonrası).

«— Ben 27 Nisan 1920'de yâni Meclisin açılışının dördüncü günü İstanbul'dan gelerek Umumi Heyete İstanbul'daki son hâdiseleri anlatırken düşmanlarımızın bizi içimizden yıkmak, birbirimize imhâ ettirmek için toptan tüfek. ten önce, hatta Yunan Ordusunu ileri sürmeden Fetvâlarla bu işe başladığını misâlleriyle ortaya koymaya çalıştım. Meclisin ekseriyeti (ilmiyye) olarak ifade edilen din mensubları idi. Fetvâ tâbiri üzerinde ne kadar hassasiyetle durduklarını biliyordum. Meslek ve meşrebi böyle olanların indinde, Hilâfet Makamının her türlü tenkid ve eleştirilerden uzak ve masûn olduğu da meçhulüm değildi. Doğrusu bidâyette hakikatleri mümkün olduğu kadar menfi hislerin açıklanmasına imkân vermeyecek şekilde izhara dikkat ettim. Bir de baktım ki, benim değil söylemek istediklerim, düşündüklerimden bile daha açık ve cesur bir hava var Mecliste... Bu bana büyük itimad ve huzur vermişti. Meclisteki Hoca Mebuslar, Fetvâ'ların halk üzerinde derin tesirini çok iyi biliyorlardı. Halifelik makamında olan zatın şahsi değerini ve arzularını hiç kaale almadan çok zekice düşünülmüş ve reddi imkânsız tedbiri yine kendileri buldular: Halife esâret ve tazyik altındadır, fetvâ emini de aynı vaziyettedir, şu şartlar içinde verdikleri fetvâlar muta, (geçerli) olamaz dediler, ve halka dönerek: «— Bizim mücadelemizin gayesi, vatanla beraber, esir olan Halife'yi de düşman tazyikinden kurtararak dine de hizmettir.» Mantık unsurunu ilâve ettiler.

Düşmanlarımız, büyük ve hatta sonsuz imkânlarıyla, cephelerin arkasına sarkarak en uca köylere kadar ihânet tohumlarını saçarken, bizim din ulemâmamız, her yerde bunların karşısına çıktılar ve iddialarını kıymetsiz bıraktılar. Cephelerde de askerimizin ruh kudreti

muhtaç olduğu anlarda ulemâyı yanibaşımızda bulduk. Çoğu bir nefer tevazuu ve seferi kıyafeti içinde bu ak sakallı, fazilet ve necâbet sahibi âlimlerin efrad arasında gözükmeleleri, onlarla sohbeti, kitle hâlinde namazlarda imamlık etmeleleri, hutbeleri, vaazları büyük müsbet tesirler yapıyordu. Çoğunun mubarek isimleri ve çehreleri hâfızamın en mukaddes hatıralarını teşkil ederler. Bir Menteşe milletvekili Esad Efendi Hoca vardı ki, unvanı Cephe Müftüsü idi. Ümmi, yazma-okuma bilmez, Türkçesi en basit askerin mutlak rahatlıkla anlayacağı sade dille o kadar heyecanlı, tesirli, ruhları ümid ve azimle cihazlıyan vaazlar veriyordu ki, en yüksek rütbesine kadar bütün Ordu, adetâ mütehassiri ve meftunu idik. Şunu da ilâve edeyim: Esad Hoca ayarında din adamlarımız, Parlâmento hayatımızın da mümtâz simâları idiler. Teşrii vazifesinin devam ettiği müddetçe bu Esad Hoca en nâzik millî meseleleri en cesur dil ve açıklıkla ortaya koyan milletvekili idi. Lozan anlaşmasına, o kadar haklı sebeplerle güvensizlik reyini verdi ki, hâdiselerin kendisini ne kadar kuvvetle tasdik etmiş olduğuna halâ hayret ederim.

Sakarya'nın en buhranlı günlerinde dahi Meclisin Hoca Mebusları cephelerin ön safında idiler. Onların kurdukları İrşad Heyetleri ise vatanın ucra köşelerinde menfi propagandaları ve telkinleri kıymetsiz bırakıyordu, orduya cephe gerisinin emniyetini temin ediyordu. Milli Müdafaa ve Erkân-ı Harbiye olarak ne zalnan kendilerinden yardım istedi isek, bu muhterem ulemâ, bizim istediklerimizin çoğunu sağlamanın öncüsü oldular.»

Din adamlarımızın, emeklerinden ülkenin daha çok fayda temin edebilmesi için, ömürboyu sahip oldukları alışkanlıkları nasıl bir anda terkettiklerini ve akıl ve mantık yolunda nasıl aydınlık düşüncelere sahip olduklarının bir başka misalini de, bu Meclis İrşad Heyeti olarak ülkeye dağılan heyetlerden birinin başkanı olan Burdur milletvekili İsmail Suphi Soysallıoğlu anlatır: (Sohbetler dergisi, sayı 16. sahife 11)

«— Birinci Millet Meclisinin hangi şartlar içinde vatanın kaderini eline aldığı bilirsiniz: Saray, Bab-ı Âli ve sadece ismini muhafaza eden devrini tamamlamış, mâzi müesseselerinin hepsi karşımızda idi. Bu iç imkânsızlığı, zâlim, kindâr, büyük kudrete sahip dış düşmanlık tamamlıyordu. Tek dayancımız haklı olmamız idi. Fakat bu haklılığımızı halka lâıykı gibi anlatamazsak o dayancımız da yıkılacaktı. Türk milletinin selim hissi vardı. Yeter ki biz o günün tâbiriyle münevverlerin ağdalı lisanı ve karışık mantığı, O'nun anlayış çerçevesine sığdırabilseydik...

Bizim heyet Allahaismarladık için Reis Mustafa Kemal'i ziyarete gittik.

Üç kişi idik: Kayseri Mebusu Hoca Alim Efendi Hazretleri Dr. Tevfik Rüşti Bey (Atatürk devri dışişleri bakanı sayın Tevfik Rüşti Aras) ve ben, iki vilâyeti nâhiyelere kadar dolaşacak, hem hakikatleri anlatacak, hem de mahallî irşad heyetleri kuracaktık. Yola çıkınca, doktor Tevfik Rüşti Bey. Hoca Alim Efendiye dedi ki:

«— Efendi Hazretleri.,. Siz şimdi kentlerde, köylerde. istiklal, Vatan sevgisi, cihad, meşrû devlete bağlılık, kasıdlı telkin ve menfi propagandalardan uzak kalma gibi, zaferimize esas olacak hususları halka anlatacak, dinî ve şer'i esasları izah edeceksiniz. Misaller de vereceksiniz. Bunları acaba halkın kolaylıkla anlayacağı, sıkıntısız kavrayacağı basit bir dille yapmamız mümkün değil midir?»

Hoca Alim Efendi tereddüdsüz, fakat biraz da hayret bakışları içinde cevap verdi:

«— Ya ben onlara arapça mı hitap edeceğim? Elbette istisnasız hepsinin sıkıntısız anlayacağı dille gerçekleri konuşacağım. Nasihatın en hayırlısı, karşısındakinin kolaylıkla anlayacağıdır sözü, kudî hadistir. Biz bu hakikatleri halka mı anlatacağız, yoksa kendimize mi? Elbette halkın kolaylıkla kavrayacağı dille, en sade ve basit şekilde konuşacağız.»

Görev bölümü yaptık: Açıklayacağımız meseleleri Dr. Tevfik Rüşti Beyle ben ele alıyorduk. Hoca Alim Efendi de gayemize uygun telkinleri dini ve şer'i naslarla apaçık dille yerine getiriyordu. Câmiler insan almıyordu. Vazife gördüğümüz yerlerde mahalli tâbirleri bile öğreniyorduk. Doktorla ben Türk Ocakçı idik. Yaşlı, fakat ruhu genç, düşüncesi ileri mantığı hakiki bir din bilginin kudretine sahip Alim Efendi Hoca da, hiç tereddüd göstermeden, büyük bir azim, hatta şevk ve zevkle bize önderlik etti. En çetin ve kalıplaşmış zannedilen mevzuları halkın diline, duyusuna, görüşüne göre değerlendirdik. Lütfen dikkat ediniz indirdik demiyorum belki yükselttik... Çünkü kalıptan çıktı, ruh'a mazhar oldu.

Bütün neticeleri didik didik didikliyen Birinci Büyük Millet Meclisinin o kolaylıkla bravo demiyen, güç tatmin edilen takdiri, bizi, aldığımız cidden müsbet neticelerden dolayı yazılı olarak değerlendirdi, öteki heyetlere örnek gösterdi: Çünkü gerçekleri halka anlatabilmeyi, kalıpların üstüne çıkma sayan mubarek bir din bilginine sahiptik.»

MİLLÎ MÜCADELE'NİN İLK RESMÎ MİTINGİ...

Şimdi, Millî mücadelemizin ilk resmî miting'inin başında, yine bir din adamının bulunduğu tarih gerçeğine ait olayı hatırlayacağız...

Tarih, 15 Mayıs 1336 (1920) dir. Yani İzmirimizin işgalinin birinci yıl dönümü günü...

Büyük Millet Meclisi, onaltıncı toplantısının ikinci oturumunu yapıyor. Başkanlık makamında İkinci Başkan Celâlettin Arif Bey var. Başkan oturumu açınca genel kurula Ankara halkı adına tertiplenen mitingi haber veriyor. Kırşehir Millet vekili Hoca Müfid Efendi söz alıyor:

«— Efendim... Bugün İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin yıl dönümüdür. Ankara ahalisi bu işgali kabul etmiyerek protesto tertip etmişlerdir. Dışarıda toplanmışlardır. Onların duygularını dinlemek üzere cümlenizin dışarı teşriflerini Meclis namına teklif ediyorum» diyor.

«Canımızla beraber... Buyurun Efendiler...» Sesleri arasında bütün Meclis dışarı çıkıyor: Ankara: o güne kadar görmediği bir topluluk içinde Meclis binasının önündedir... Miting hey'et-i başkanı Ankara Müftüsü Rifat Efendi. Meclis başkanlığına protesto metnini sunuyor. Konuşmacılar mütarekeden başlayarak olup biten olayları sıralıyor ve şartsız istiklâli sağlayacak zafere kadar mücadeleyle devam andını tekrarlıyorlar.

Meclis, miting konuşmalarından sonra tekrar toplanıyor ve Ankara Müftüsünün hey'et başkanı olarak sunduğu protesto metni okunuyor daha sonra hatipler söz alıyorlar (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Birinci Cild, onaltıncı içtima, ikinci celse, sahife 354-362). Milli Mücadelenin imânı bir daha tescil ediliyor: Artık Millî irade, karşısında kimlerin olduğunu bilmektedir. Halka gerçekleri söyleyebilecek olanlar, bir yıl içinde ödevlerini büyük bir cesaretle yerine getirmişlerdir. 19 mayıs 1336 (1920) çarşamba günü on sekizinci toplantıda İrşad Encümeni'nin kontrolü altında İrşadat ve İstihbarat Nezareti kurulması teklif ediliyor (Zabıt Ceridesi, birinci cild, sahife 409-410).

Halkın inandığı insanlar, kendilerine ve düşüncelerine esirgenmemiş güvene layık olduklarını isbat etmişlerdir: Zafer, İrşad (Aydınlatma) kavgasını kazananı bekliyor.

TEKÂLÎF-İ MİLLİYYE'DE KÖY İMAMLARI...

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'den, 1 Nisan 1923 tarihine kadar, iki yıl onbir ay yedi günlük faaliyeti içinde ardına yaptığı en uzun süreli «Gizli Oturum»lar, 4 Ağustos 1337 (1921) Perşembe ve 5 Ağustos 1337 (1921) Cuma günlerine rastlar.

4 Ağustos 1921'i 5 Ağustos 1921'e bağlayan Perşembe-Cuma gecesi gizli oturum altı saat yirmi dakika sürmüş, Cuma sabahı gizli celseler iki ayrı oturum hâlinde devam etmişti. Birincisi dört saat, ikincisi üç saat kırkbeş dakika süren gizli oturum'ları öğleden sonra ezânî saat 11,30'da aleni (açık) oturum takip etti.

Millet Meclisinin toplam olarak ondört saat beş dakika süren Gizli toplantısının konusu cephelerdeki buhranlı durum'du. 10 Temmuz 1921'de yeniden başlayan Yunan taarruzu hızla gelişmiş, 13 Temmuzda düşman Afyonkarahisar'ı işgal etmişti. Kütahya Eskişehir-Altıntaş savaşları sonucu Yunan Ordusu 17 Temmuz'da Kütahya'yı, 19 Temmuzda da Eskişehir'i almıştı. Aynı gün Kütahya'da Yunan Kralı Kostantin'in başkanlığındaki harb meclisinde, Ağustos içinde Sakarya yönünde ilerleme kararı alınmıştı.

Aynı gün Ordumuz, Sakarya gerilerine çekiliyordu.

Olaylar Millet Meclisinin üç gizli oturumunda zaman zaman çok çetin tartışmalarla ele alındı. Milletvekillerinden bir kısmı cephede görevliydi. Onlar dinlendi. Kökten bir karar gerekiyordu. Ülkenin zaten yetersiz tüm imkanlarını, en doğru yolu seçecek kişinin emrine kayıtsız şartsız vermek... İşte «Başkumandanlık Kanunu» olarak adlandırılan kanunla Büyük Millet Meclisi, tüm yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya bu şartlar altında devretti.

O günkü konuşmasında «Büyük ve şefkatli milletimden daima korumasına mazhar olacağıma güvenim büyüktür.» inancını tekrar eden Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Millî mücadele tarihimize yeri sanıldığından çok derin olan ve malda, canda ne var, ne yok hepsini tümünden kurtuluşa adayan Tekâlif-i Milliye Kararnamelerini bu yetki ile yayınladı. Başkumandanlık kanunu 5 Ağustos 1921'de kabul ve yayınlanmış, aynı gün yürürlüğe girmişti. Tekalif-i Milliye Kararnameleri de, 7 ve 8 Ağustos 1921 tarihlerinde, birbirini kovalayarak on bölüm halinde Millî yaşantıya yön verdi... Öyle ki,

başka ulusların tarihinde benzeri görülmeyen bu tedbirlerle Türk Milletinin varını yoğunu sadece zafer emrine veriliyordu. Tekalif-i Milliyye fikir ve tatbikat olarak, haysiyetli ve büyük bir milletin şekli yoksulluklar içinde var olma mucizesi idi. (Büyük Zaferin Ellinci Yıldönümüne Armağan eseri, Sahife 245-254, Cemal Kutay, Büyük Zaferin Yapısında Tekâlif-i Milliyye.)

On kararname'nin birincisi ile her ilçede bir merkezî tekalif-i milliyye komisyonu kuruluyordu. Mülkî bağlantı olarak Kaymakamların yönetimi altındaki kurulların başkanları Müftüler idiler. Köylere kadar yaygın örgütün Köylerdeki başkanları da imamlardı. Muhtarlar, idarî muameleleri yürüteceklerdi. Millet, bu komüsyonların tesbitine göre varının yoğunun yüzde kırkını Ordusu'na veriyordu. Bu istenenlerin neler olduğunu bilmek, bugünkü nesil için ibret konusudur, havsala kolay almaz, fakat Millî Mücadelemizin yapısı ve hangi mubarek himmetlerin elleri üzerinde durduğunu kavrama bakımından bilinmesi, şarttır, vatan Benzer olaylar karşısında kaldığı zaman, sonsuz ve aydınlık ilham kaynağıdır.

İki numaralı emirle şehirler, kasabalar ve köylerdeki her ev, birer kat çamaşır, birer çift çorap, birer çift çarık hazırlayıp belirli zaman içinde teslim edecekti. Dört numaralı emirle mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, sabun, yağ, zeytinyağı mum'a varıncaya dek ne varsa, parası daha sonra devletçe ödenmek üzere yüzde kırkına el konuluyordu. Beş numaralı emirle, her çeşit taşıyıcı araçların da yüzde kırkı Ordu'ya verilecekti. Yedi numaralı emirle bağış, kullanılabilecek tüm savaş araçları ve silahlara yönetildi. Öteki emirlerle millet adeta ordulaşıyor, ordusunun vatani, kurtarma vazifesini yerine getirebilmesi için sahip olması şart imkan ve vasıtaları kanı, canı, malı ile temsil ediyor, tamamlıyordu.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın harp karargâhından 14.9.1337 (1921) tarihli Millete Beyanname'sinde aşağıdaki satırlar var. Millet Meclisinin 15. Eylül 1337 (1921) Perşembe günkü içtimasında okunan (zabıt ceridesi cild 12, sahife 210) beyannamenin tekalif-i milliyye ile ilgili bölümde şöyle diyor Başkumandan:

«— Mubarek vatanımıza saldırmakta ısrar eden Yunanlılar, bu defa Kral Konstantin'in hırs-ı saltanatını tatmin için memleketlerinin bütün kaynaklarını açtılar ve para asker, malzeme hususunda hiç bir fedâkârlıktan çekinmeyerek aylarca hazırlandılar. Ayrıca Şark'daki siyasal çıkarlarını muhafaza için masum kanların dökülmesini arzu eden bazı ecnebi dostlarının gizli-açık muavenetlerine, teşviklerine istinad ettiler. Bu suretle vucude getirdikleri muntazam ve cihazlı büyük bir ordu ile pervâsızca Anadolunun içerlerine saldırdılar.

Düşünmediler ki, Türklerin vatan sevgisi ile dolu göğüsleri kendilerinin mel'un ihtiraslarına karşı daima demirden bir duvar gibi yükselecektir.

Gerçekten milletimiz düşmanın hazırlıklarına mukabele için hiç bir fedakârlıktan çekinmedi. Ordumuzu takviye için para, insan, silâh, hayvan, araba velhasıl her ne lâzımsa seve seve verdi. Avrupa'nın en mükemmel araçları ile cihazlı olan Konstantin Ordusundan Ordumuzun techizât itibâriyle de geri kalmaması, hatta ona üstünlüğü gibi inanılmaz mucizeyi Anadolu halkının fedakârlığına borçluyuz.»

İşte bu safhalar içinde milletvekillerinden bazıları, Meclis genel kurulunda izinli sayılarak cepheye giderken, ödevlerinin özelliği dolayısıyla cephe hizmetlerinden tecil edilenlerin de ön hatlarda vazife alması istenmiş, bu arada köy imamlarının da ordunun ön saflarında savaşması teklif edilince, Mustafa Kemal Paşa, bu düşüncesini genel kurula getirmek isteyen Beyazıt milletvekili Süleyman Sudi Bey'e demiş ki:

«— Böylelikle cihâdın nasıl bir farz-ı ayın olduğunu isbat etmek istiyorsunuz. Fikrinizi takdir ederim. Fakat Ordu'nun malzeme, vasıta ve elde hazır para olsa dahi ahval ve şeriat dolayısıyla temin edilemeyecek diğer ihtiyaçlarını ancak Tekâlif-i Milliyye komüsyonları vasıtasıyla temin ediyoruz ki, bunların başında da müftüler ve imamlar var. Onların bu vazifelerini hiç bir asker ve sivil şahsiyet onlarınki kadar tatminkâr şekilde yerine getiremez. Uzak köylerde devlet mürakabesi yoktur. Oralaradaki halk, hemen hemen yalnızca din adamlarımızın irşad ve telkini altındadır. Büyük beldelerde dahi telkin ve irşâd kuvveti aynı niteliktedir ve ilk gündenberi muhterem ulemâımız mücadeleyi milliyenin dayanağı olmuştur. Onlar bulundukları mevki ve makamlarda, kendilerine tevdi edilecek diğer vazifelerden daha çok faideli olmaktadır.» (Van milletvekili Haydar Vaner'in hatıralarından.)

HUTBELER - VAAZLAR...

Millî Mücadele süresince, özellikle Tekalif-i Milliyye'nin zafer için temel maddî imkan dayanağı halinde ele alındığı buhran günleri içinde, Din İşleri Bakanlığının Müftülüklere bu konu üzerinde yaptığı genelgeler, hutbe ve vaazlarda istenenlerin aile mahrumiyetleri karşılığında olsa da yerine getirilmesinin dinî ve millî bakımlardan taşıdığı değerin anlatılması konusundaki uyarmaları, esirgenmemiş hassasiyetin güzel belgeleri olarak önümüzdedir. Tekalif-i Milliyye Kararnameleri gereğince toplananlar, Ordu Menzil Müfettişliğinin bulunduğu Konya'da toplanmakta idi. Bu vazifeyi ifade eden Miralay

Kâzım Bey (Daha sonra İzmir valisi ve Trakya genel müfettişi rahmetli general Kâzım Dirik) hatıratında şunları söylemektedir:

«— Tekâlif-i Milliyye Kararnamelerinin on numaralı emri ile, halka bırakılmış dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla kağıt arabalarının bütün teçhizat ve hayvanlarıyla beraber, binek ve top çekebile* cek hayvanlar, deve ve merkeblerin yüzde yirmisini almıştık. Bir köyde, dört tekerlekli tek bir araba vardı ki, köyün aym zamanda ağası olan muhtarın imiş. Tek bir arabanın yüzde yirmisi olmayacağından köy ihtiyar heyeti toplanmış, neye karar vereceklerini şaşırmışlar, köyün imamının fikrini almayı kararlaştırmışlar. İmam Efendi meseleyi öğrenince şöyle demiş: ,

«— Bu araba ile köyün evlenme ve sünnet düğünleri yapılıyor, bayramlarda seyranlarda meydana çıkarılıyor. Bu günler, düğün-dernek günleri değildir. Memleket istiklalinin kavgasını yapıyor. Siz arabayı Orduya verin, vatan kurtulsun gönüller şen olsun, düğün-dernek yaya da yapılır, arabanın daha iyisi de bulunur.

Muhtarın akli yatmış amma gönlü pek yatmamış bu felsefeye... Köylerinde bir tek dört atlı araba olduğunu,

Onun da yüzde yirmisinin ayrılmayacağını, İmama sorduklarını, Tekâlif-i Milliyye Komüsyonu Başkanı olarak bu cevabı verdiğini, amma bir kere de ahz-ı asker kalem dairesine (bugünkü askerlik şubeleri... Bu gibi yazışmalara o zamanlar bu isimle anılan askerlik şubeleri bakarlardı.) sormuş. Onlar da bana iletmişler. Elimle şu derkânarı (notu) yazdım:

«— Böyle düşünen ve gören din adamlarımızdan Allah bu vatani mahrum etmesin. İmam Efendinin iki ellerinden hürmetle öperim. Kafası gibi cevabı da doğru yoldadır.,»

UMMANDAN DAMLALAR NEYİ ANLATIR?

Görüyor ve anlıyoruz ki, İstiklal Savaşımızda bir «Mâneviyat Ordusu» var...

Şerefli emekleri, elinizdeki kitabın bir bölümünde özel yer almış Garp Cephesi Müftüsü, Muğla milletvekili rahmetli Esad İleri Hoca Efendi, zaferden sonra Yunan Başkumandanı Ferik (Korgeneral) Trikopis'in de bulunduğu Yunan esirler karargahını ziyaret eder. Esad Hoca'nın Rumcası mükemmeldi. Yunan Başkumandanı, Sofokles Helencesini kendisinden güzel konuşan «Sarıklı»nın karşısında irkilir ve bir hayranlığın kendi özündeki dostluk hemencecik kuruluverir.

Esad Hoca, sadece kendisinin değil, asıl kurmayların, savaş stratejcilerinin, savaş ustalarının, er meydanı emektarlarının kafasındaki «Bilmece»yi, yenik başkumandanın açıklamasıyla çözmek ister: Topu-tüfeği-cephanesi-her türlü aracı -insan sayısı bir üstünlüğü temsil eden tüm varlığı, Türk ordusunun kat kat üstündeki Yunan'ı, ondört günde Anadolunun bağrındaki steplerden Akdeniz kıyılarında denize döktüren «Asıl Sebebe» nedir?

Trikopis'in, üç-beş paragrafta toplamıya çalıştığı sebeplerin en ağır basanının, özü kaynağı şudur: Yunan askeri karşısındakinde, iliklerine kadar işlemiş mitolojiyi yirminci yüzyılda canlanmış «tablo»lar halinde bulmuştur: Kendisine, dev cüsseli, sarıklı, gözlerinden ateş fışkıran, destan kahramanlarının kılığında insanlar saldırmıştır, bunlar «Zito» değil «Allah, Allah» diye yeri göğü inletmektedirler... Bu yaygın inanın bileşiminde, tarihte az görülmüş bir bozgunun özrü mü vardır?

Hayır!..

Bu; maddede, yani görünürde yetersizliği ortada ve saklanamaz bir tarafın, maddede yani görünürde her türlü yeterliğe mutlak sahip olanı perişan edebilmesinin içörgüsünü mümkün olduğunca doğru bulabilme çabasının sonucudur: Gerçekten Yunan erleri, gözlerinden ateş fışkıran sarıklı ve çoğu eski Yeniçeriler-Sipahîler heybetindeki destan kişilerinin üzerlerine saldırdığını ve yeri göğü «Allah Allah» seslerinin kapladığını söylemişlerdir. Bunlar, «Bizim» değil, «Onların» kaynaklarının satırlaştırdığı gerçeklerdir.

Size elinizdeki kitapta «Ummandan Damlalar» vermiye çalıştım: Kronolojik akış içinde bile daha «O Yıllar»ın yarısına gelmedik. Binbir sebeble unutulmaya mahkum edilmiş bakir gerçeklerden elde edebildiklerimi yarıda bırakmaya benim gönlüm razı olsa da, Sizler izin vermezsiniz: Çünkü bu ölüm-kalım devrinin canlıları, bugün istisnasız birer avuç toprak... Gökkubbede bıraktığı hoş sedayı neslimizin bilebilmesi ve duyabilmesi için ilk çare, meçhullerden bilinenlere doğru bir kaç sesleniş...

Elde derlenebilmiş olanını, ikinci bir ciltte toplamamıza izninizi rica edeceğim.

Çünkü acı fakat gerçek, sanıyorum ki biz bu emeği vermezsek, bugünedek olduğu gibi, yarınlarda da, istiklal savaşımızın maneviyat ordusunun şanlı ve kutsal emeği, çocuklarımız için «bilinmiyen unutulmuşların en acısı» olacak: «Tarih Tekerrürdür» sözü, ibretlerin serti olarak hafızalarımızda... Peki, Tanrı saklasın, yarın bu ülke, 1919'ların benzer olaylarına düşerse, bu «Unutulmuş Ordu»yu hangi kaynakta arıyacağız? Unutamayız ki o günlerden bugünlere köprülerin altından çooooook sular geçti: Ne o insanlara vücut veren kuruluşlar, ne o baba-evlat bağı var ortada...

Biz Türkler, kişi olarak da, devlet olarak da, inandığımız manevî yapıya sahip çıkma derinliği olarak da, kendimize özgü ölçüler içindeyizdir: Milli Mücadelemizi yalnızca kendimiz için değil, cihanda görülmemiş bir galibiyeti, kendi adlarına «dünya düzeni» olarak zorla benimsetmiye kararlı kudret ve kuvvet sahiplerinin esir ve köle olarak kullanmak yolundaki «mazlum milletler» adına da yapmışızdır. Türk zaferi, bu nedenledir ki cihanda «ulusal özgürlükler devri»ni açtı. İlk görevimiz, zaferin gerçek mimarlarını bilmek değil midir? Bu emek, «denizden bir avuç su» olabilmekten iddialı değil, fakat elinizdeki kitabın sahifelerine sığamamışsa, tercih edeceğimiz minnet borcu, «ikinci bir kitabın»ın şeref ve şan konusu yapmak değil midir?

Allah kısmet ederse, önümüzdeki ay alacağınız «İstiklâl Savaşının Maneviyat Ordusu»nun ikinci cildinde, zafer yolunu açmış bakir olayları, emeklerinin üzerine basmamış feragatli kişileriyle göreceğiz.

Aradan, uzun ömürlü bir insanın yaşamından az süre geçti, fakat «o günler» ölçüleri ve insanlarıyla bize çağlar ötesinden bakıyor gibi: Sadece «Bu Tarafı» ile hatırlanmaya değer bulacaksınız...

(Birinci Cildin Sonu)